

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus

Loppuraportti

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:15

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus

Loppuraportti

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:15

Opetus- ja kulttuuriministeriö / Undervisnings- och kulturministeriet
Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto / *Kultur-, idrotts- och ungdomspolitiska avdelningen*
PL / PB 29
00023 Valtioneuvosto / Statsrådet
<http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut>

Taitto: Erja Kankala, opetus- ja kulttuuriministeriö

ISBN 978-952-263-278-4 (PDF)
ISSN-L 1799-0327
ISSN 1799-0335 (PDF)

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä/
Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2014:15

Kuvailulehti

Julkaisija

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Julkaisun päivämäärä

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Taiteen ja kulttuurin saavutettavuustyöryhmä Puheenjohtaja: Pauliina Feodoroff Sihteeri: Lea Halttunen		Julkaisun laji Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä	
		Toimeksiantaja Opetus- ja kulttuuriministeriö	
		Toimielimen asettamispvmm 23.1.2009	Dnro 85/040/2008
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus; Työryhmän loppuraportti (Slutrapport av arbetsgruppen för konstens och kulturens tillgänglighet)			
Julkaisun osat Muistio			
Tiivistelmä Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti 23.1.2009 työryhmän edistämään taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta. Työryhmän toimikausi päättyi 28.1.2013. Työryhmän loppuraportissa käsitellään taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden edistämistä osana ihmisten kulttuuristen oikeuksien toteutumisen edistämistä. Kulttuuristen oikeuksien perustaksi nähdään mahdollisuus oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Tämä toteutuu eri tavoin eri väestöryhmien kohdalla. Raportti keskittyy kulttuuristen oikeuksien toteutumisen ja saavutettavuuden edistämiseen erityisesti erityis- ja vähemmistöryhmien kannalta, mutta myös niiden väestöryhmien kannalta, joiden kohdalla tilanne on taloudellisten syiden tai pitkien välimatkojen takia haasteellinen. Taide- ja kulttuuripalveluiden saavutettavuus on edistynyt ja toteutetut toimenpiteet koettu oikeasuuntaisiksi, mutta saavutettavuutta heikentäviä esteitä löytyy edelleen saavutettavuuden kaikilta osa-alueilta. Saavutettavuuden rinnalle työryhmä on nostanut moninaisuuden käsitteen. Taide- ja kulttuuripalvelut eivät rutiininomaisesti huomioi tarjontansa saavutettavuutta tai kulttuurista moninaisuutta. Työryhmä katsoo, että erityis- ja vähemmistöryhmien edustuksellisuutta heitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa sekä taide- ja kulttuurialan päättävissä elimissä tulee edistää. Päätöksentekoprosessin tulee olla avoimia ja oikeudenmukaisia erityisesti silloin, kun resurssien niukkuus pakottaa priorisoimaan. Työryhmä esittää loppuraportissaan useita toimenpiteitä oman kielen ja kulttuurin ylläpitämisen ja kehittämisen sekä taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden ja moninaisuuden edistämiseksi. Moninaisuuden tulisi johtaa kulttuurielämän rikkauteen, jossa myös erilaiset alakulttuurit voivat kukoistaa. Samalla tulisi ponnistaa myös sosiaalisen yhteenkuuluvuuden edistämiseen. Myös alan koulutuksen ja työhönottokriteerien tulee työryhmän mukaan tukea kaikkien mahdollisuuksia osallisuuteen. Apurahajärjestelmiä tulee kehittää siten, että ne tukevat entistä paremmin erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluvia taiteilijoita. Saavutettavuuden ja moninaisuuden toteutumista työryhmä ehdottaa seurattavaksi erillisselvityksin.			
Avainsanat saavutettavuus, moninaisuus, vähemmistö, kulttuuriset oikeudet, monikulttuurisuus			
Muut tiedot			
Sarjan nimi ja numero Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:15		ISSN -L 1799-0327 1799-0335 (PDF)	ISBN 978-952-263-278-4 (PDF)
Kokonaissivumäärä 90	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja -		Kustantaja Opetus- ja kulttuuriministeriö	

Presentationsblad

Utgivare

Undervisnings- och kulturministeriet

Utvivningsdatum

Författare (uppgifter om organets namn, ordförande, sekreterare) Ordförande: Pauliina Feodoroff Sekreterare: Lea Halttunen	Typ av publication Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar		
	Uppdragsgivare Undervisnings- och kulturministeriet		
	Datum för tillsättande av 23.1.2009	Dnro 85/040/2008	
Publikation (även den finska titeln) Slutrapport av arbetsgruppen för konstens och kulturens tillgänglighet (Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus; Työryhmän loppuraportti)			
Publikationens delar Promemoria			
Sammandrag Undervisnings- och kulturministeriet tillsatte den 23 januari 2009 en arbetsgrupp med uppgift att främja konstens och kulturens tillgänglighet. Arbetsgruppens verksamhetsperiod upphörde den 28 januari 2013. Arbetsgruppens slutrapport behandlar främjandet av konst- och kulturtillgänglighet som en del av främjandet av människornas kulturella rättigheter. Möjligheten att bevara och utveckla det egna språket och den egna kulturen ses som grund för de kulturella rättigheterna. Detta förverkligas på olika sätt i olika befolkningsgrupper. Rapporten fokuserar på främjandet av de kulturella rättigheterna och tillgängligheten i synnerhet ur special- och minoritetsgruppernas synvinkel, men också med tanke på de befolkningsgrupper vars situation är utmanande av ekonomiska orsaker eller på grund av långa avstånd. Konst- och kulturtjänsternas tillgänglighet har förbättrats och de utförda åtgärderna har upplevts som åtgärder i rätt riktning. Det finns dock fortfarande hinder som försvagar tillgängligheten inom alla delområden av tillgängligheten. Parallellt med tillgängligheten har arbetsgruppen lyft fram begreppet mångfald. Konst- och kulturtjänsterna beaktar inte rutinmässigt utbudets tillgänglighet eller den kulturella mångfalden. Arbetsgruppen anser det viktigt att främja special- och minoritetsgruppernas representation i beslutsprocesser som rör dessa grupper och i beslutande organ i konst- och kulturbranschen. Beslutsprocesserna bör vara öppna och rättvisa i synnerhet då knappa resurser tvingar till prioriteringar. I sin slutrapport föreslår arbetsgruppen många åtgärder i syfte att bevara och utveckla det egna språket och den egna kulturen samt att främja konstens och kulturens tillgänglighet och mångfald. Mångfalden borde berika kulturlivet så att även olika subkulturer kan blomstra. Samtidigt borde man också satsa på att främja den sociala samhörigheten. Även utbildningen i branschen och anställningskriterierna bör enligt arbetsgruppen stöda allas möjligheter att delta. Stipendiesystemen bör utvecklas på så sätt att de ännu bättre stöder konstnärer som hör till special- och minoritetsgrupper. Arbetsgruppen föreslår att förverkligandet av tillgängligheten och mångfalden uppföljs med separata utredningar.			
Nyckelord tillgänglighet, mångfald, minoritet, kulturella rättigheter, kulturell mångfald			
Övriga uppgifter			
Seriens namn och nummer Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2014:15		ISSN 1799-0335 (PDF) -L 1799-0327	ISBN 978-952-263-278-4 (Online)
Sidoantal 90	Språk finska	Pris -	Sekretessgrad offentlig
Distribution -		Förlag Undervisnings- och kulturministeriet	

Description

Publisher

Ministry of Education and Culture

Date of publication

<p>Authors Access to Art and Culture committee Chair: Pauliina Feodoroff Secretary: Lea Halttunen</p>	<p>Type of publication Reports of the Ministry of Education and Culture, Finland</p>	
	<p>Contracted by</p>	
	<p>Committee appointed on 23.1.2009</p>	<p>Dnro 85/040/2008</p>
<p>Name of publication Final report by the Access to Art and Culture committee</p>		
<p>Parts of Publication Memo</p>		
<p>Abstract</p> <p>On 23 January 2009 the Ministry of Education and Culture appointed a committee to promote equal access to art and culture. The term of the committee ended on 28 January 2013. The final report of the committee focuses on promoting the accessibility of art and culture as part of enhancing the realisation of the cultural rights of people. The foundation of cultural rights is seen in the opportunity to maintain and develop one's own language and culture. This is realised in different ways with different population groups. The report focuses on the promotion of the realisation of cultural rights and accessibility particularly with reference to special and minority groups but also for population groups that find themselves in a challenging situation due to economic reasons or long distances.</p> <p>Progress has been made in the field of equal access to art and cultural services, and the measures implemented have been felt to be in the right direction. Yet, obstacles to accessibility remain in all areas of accessibility. In addition to accessibility, the committee has chosen to highlight the concept of diversity. Services in the field of art and culture do not routinely consider the accessibility or cultural diversity of their offering. The committee finds that the representation of special and minority groups in decision-making processes concerning them and in decision-making bodies in the field of art and culture must be promoted. The decision-making processes must be open and just particularly when the scarcity of resources necessitates prioritisation.</p> <p>In its final report, the committee presents several measures to promote the maintenance and development of one's own language and culture and the accessibility and diversity of arts and culture.</p> <p>The aim of diversity should lead to a richness of cultural life, where different sub-cultures, too, would have the opportunity to thrive. At the same time, it would be important to invest in the enhancement of a social sense of belonging. In addition, education and training and recruitment criteria in the field should, according to the committee, support everyone's opportunities for inclusion. Systems for the allocation of grants should be developed so that they are even more effective in supporting artists belonging to special or minority groups. The committee proposes the preparation of separate reports for monitoring the realisation of accessibility and diversity.</p>		
<p>Key words</p>		
<p>Other information</p>		
<p>Name and number of series Reports of the Ministry of Education and Culture, Finland 2014:15</p>	<p>ISSN -L 1799-0327 1799-0335 (Online)</p>	<p>ISBN 978-952-263-278-4 (Online)</p>
<p>Number of pages 90</p>	<p>Language Finnish</p>	<p>Price -</p>
<p>Distributed by -</p>	<p>Published by Ministry of Education and Culture</p>	

Opetus- ja kulttuuriministeriölle

Opetusministeriö¹ asetti 23.1.2009 työryhmän edistämään taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta. Työryhmä perustui Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelmaan (2006–2010).² Työryhmälle annettiin määräajaksi 31.12.2011. Toimikautta jatkettiin ensin 31.3.2012, sitten 28.1.2013 asti.

Ministeriön kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto kutsui työryhmän puheenjohtajaksi ohjaaja Pauliina Feodoroffin Teatteri Takomosta ja varapuheenjohtajaksi johtaja Hannu Virtasen Selkokeskuksesta. Jäseniksi kutsuttiin pääsihteeri Sarita Friman-Korpela Romaniasiain neuvottelukunta RONK:sta, päätoimittaja Eilina Gusatinsky Spektr-lehdestä, diplomi-insinööri Jukka Jokiniemi Innojok Oy:sta, museonjohtaja Kalle Kallio Työväenmuseo Werstaalta, erityisasiantuntija Sinikka Keskinen sisäasiainministeriön oikeusyksiköstä, pääsihteeri Pirkko Mahlamäki Vammaisfoorumista, tuottaja Raisa Niemi Lasipalatsin Mediakeskuksesta, erityisasiantuntija (saavutettavuus) Antti Raike Aalto-yliopistosta ja teaterchef Joachim Thibblin Åbo Svenska Teaterista. Työryhmän pysyviksi asiantuntijoiksi kutsuttiin projektipäällikkö Sari Salovaara Kulttuuria kaikille -palvelusta, Valtion taidemuseosta, vähemmistökulttuurikoordinaattori Umayya Abu-Hanna Valtion taidemuseosta sekä suunnittelija Mikko Cortés Téllez ja rakennusneuvos Tuulikki Terho opetus- ja kulttuuriministeriöstä. Työryhmän sihteerinä toimi kulttuurisihteeri Lea Halttunen opetus- ja kulttuuriministeriöstä.

Työryhmän kokoonpanoon tehtiin muutoksia vuonna 2011. Pääsihteeri Hannele Syrjä Romaniasiain neuvottelukunta RONK:sta tuli Sarita Friman-Korpelan tilalle ja syrjintälautakunnan sihteeri Juhani Kortteinen sisäasiainministeriöstä Sinikka Keskinen tilalle. Monikulttuurisuusasiantuntija Ahmed Al-Nawas Kulttuuria kaikille -palvelusta, Valtion taidemuseosta tuli Umayya Abu-Hannan tilalle. Kulttuuria kaikille -palvelun projektisuunnittelija Aura Linnapuomi toimi syksyllä 2011 Sari Salovaaran sijaisena. Kulttuuria kaikille -palvelun projektipäällikkö Rita Paqvalén osallistui työryhmän toimintaan vuonna 2012. Työryhmää avusti filosofian maisteri Emmi Lahtinen vuosien 2011–2012 aikana.

Työryhmän tehtävänä oli:

- Edistää taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta tiedotuksen, tapahtumien ja koulutustilaisuuksien avulla
- koordinoita sektorirajat ylittävää yhteistyötä taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden parantamiseksi

¹ Opetusministeriön nimi muuttui vuonna 2010 opetus- ja kulttuuriministeriöksi. Raportissa käytetään jatkossa johdonmukaisuuden vuoksi nimeä opetus- ja kulttuuriministeriö lukuun ottamatta suoria lainauksia ja selvitysten nimiä.

² Opetusministeriön julkaisuja 2006:6

- osallistua taiteen ja kulttuurin saavutettavuusohjelman (2006–2010) sekä Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan toimenpideohjelmahdotuksen Taide tarjolle, kulttuuri kaikille toteutumisen seurantaan
- selvittää yhteistyössä alan oppilaitosten ja työ- ja elinkeinoministeriön kanssa keinoja edistää vammaisten ja kulttuurivähemmistötaustaisten ihmisten mahdollisuuksia työllistyä taiteen alalla
- valmistella ehdotus taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta koskeviksi indikaattoreiksi
- toimia vuorovaikutuksessa eri vähemmistöryhmiä edustavien yhteisöjen ja asiantuntijaelinten kanssa
- tukea Kulttuuria kaikille -palvelua sen tehtävässä.

Työryhmä kokoontui 16 kertaa. Työryhmä kuuli kulttuurin tulevaisuus –selonteko-toimikunnan pääsihteeri Hannele Seitsoista, tohtori Tero Mustosta sekä Kaisu Mustosta, kulttuuriasiainneuvos Esa Pirnestä, toiminnanjohtaja Juhani Salokannelta Tuglas-seurasta, tutkija Anelma Lammia Helsingin yliopistosta sekä koulutuspäällikkö Leena Björkqvistia ja opiskelija Riikka Wallinia European Network of Cultural Administration Training Centres:sta (ENCATC), sekä saamelaiskäräjien puheenjohtaja Klemetti Näkkäläjärveä ja saamelaiskäräjien kulttuurisihteeri Tauno Halttaa.

Työryhmä teki keväällä 2011 kyselyn erityis- ja vähemmistöryhmiä edustaville järjestöille koskien toimenpideohjelmien Taide tarjolle, kulttuuri kaikille. Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi (2004) ja Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelma (2006–2010) toteutumisen seurantaan.

Työryhmä jakautui useampaan alatyöryhmään käsittelemään toimeksiannon osa-alueita. Alatyöryhmät kokoontuivat varsinaisen työryhmän ulkopuolella ja tuottivat työskentelynsä pohjalta toimenpide-ehdotuksia työryhmän käyttöön.

Alatyöryhmät kuuluivat pääsihteeri Aija Saloa Seta ry:stä, projektisuunnittelija Aura Linnapuomea Kulttuuria kaikille -palvelusta, järjestöjohtaja Göran Johanssonia Mielen terveyden Keskusliitto ry:stä, kulttuurisihteeri Ismo Heléniä Kulttuuriyhdistys Suomen EUCREA ry:stä, asiamies Juhana Lassilaa Suomen Kulttuurirahastosta, hallitusneuvos Kaija Suorsa-Aarniota opetus- ja kulttuuriministeriöstä, hallituksen jäsen Merja Isotaloa Taide- ja kulttuurialan ammattijärjestö TAKU ry:stä, neuvotteleva virkamies Merja Niemä opetus- ja kulttuuriministeriöstä, osastopäällikkö Mika Pyykköä Raha-automaattiyhdistyksestä, opintohallinnon päällikkö Katja Kiviharjua Teatterikorkeakoulun EXIT-palvelusta, ylitarkastaja Patrik Kuusista työ- ja elinkeinoministeriöstä, tohtori Tero Mustosta Lumimuutos Osuuskunnasta sekä Tiina Sanila-Aikiota Saa’mi Nue’tt ry:stä.

Erityis- ja vähemmistöryhmin kuuluvien henkilöiden koulutus- ja työllistymismahdollisuuksia selvittävässä alatyöryhmässä olivat vakituisesti mukana professori Marjo Mäenpää Aalto-yliopistosta, monikulttuurisuuden läänintaiteilija Outi Korhonen Uudenmaan taidetoimikunnasta, aluekoordinaattori Tuomas Kylänpää Savon ammatti- ja aikuisopistosta, kehittämisspäällikkö Tea Seppälä Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmeniasta sekä kulttuurisihteeri Ismo Helén Kynnys ry:stä.

Työryhmä kävi tutustumassa Musiikkitalon saavutettavuus- ja esteettömyysratkaisuihin. Lisäksi työryhmä pyysi lausuntoa etnisen alkuperän kysymisestä Suomen lainsäädännössä vähemmistövaltuutettu Eva Biaudet’lta, johtaja Johanna Suurpäältä oikeusministeriön Demokratia-, kieli- ja perusoikeusasioiden yksiköstä sekä tietosuoja valtuutettu Reijo Aarniolta.

Työnsä päätteeksi työryhmä on päättänyt ehdottamaan 56 toimenpidettä taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden parantamiseksi erityis- ja vähemmistöryhmien parissa. Toimenpide-ehdotusten laatimisessa työryhmä on hyödyntänyt toteutettuja selvityksiä sekä kuulemiltaan tahoilta saatua asiantuntijapalautetta.

Saatuaan työnsä päätökseen, työryhmä jättää kunnioittavasti opetus- ja kulttuuriministeriölle loppuraporttinsa toimenpide-ehdotuksineen. Kunkin ehdotuksen lopussa on mainittu myös vastuutahot.

Helsingissä 1.4.2014

Pauliina Feodoroff

Ahmed Al-Nawas

Mikko Cortés Téllez

Eilina Gusatinsky

Jukka Jokiniemi

Kalle Kallio

Juhani Kortteinen

Pirkko Mahlamäki

Raisa Niemi

Antti Raike

Sari Salovaara

Hannele Syrjä

Tuulikki Terho

Joachim Thibblin

Hannu Virtanen

Lea Halttunen

Sisältö

<u>Opetus- ja kulttuuriministeriölle</u>	<u>6</u>
1 Johdanto	10
2 Keskeiset toimenpide-ehdotukset	12
3 Keskeiset käsitteet	15
4 Työn tausta	18
4.1 Hallitusohjelma ja muut ohjelmat	18
4.2 Lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset	21
5 Asenteet, päätöksenteko ja strateginen työ	26
5.1 Asenteet	28
5.2 Päätöksenteko ja strateginen työ	28
5.3 Työryhmän esittämät toimenpide-ehdotukset	32
6 Oman kielen ja kulttuurin ylläpitäminen ja kehittäminen	33
6.1 Saamelaiset	33
6.2 Romanit	36
6.3 Suomessa asuvat siirtolaiset	37
6.4 Viittomakieliset	42
6.5 Vammaiskulttuuri	44
6.6 Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt	44
6.7 Työryhmän esittämät toimenpide-ehdotukset	45
7 Taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuus ja moninaisuus	49
7.1 Taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuus	49
7.2 Taide- ja kulttuuripalvelujen moninaisuus	57
7.3 Kulttuuria kaikille -palvelu	61
7.4 Työryhmän esittämät toimenpide-ehdotukset	62
8 Taide- ja kulttuurialalle kouluttautuminen ja työllistyminen	66
8.1 Taide- ja kulttuurialalle kouluttautuminen	66
8.2 Taide- ja kulttuurialalle työllistyminen ja alalla työskentely	67
8.3 Työryhmän esittämät toimenpide-ehdotukset	75
9 Saavutettavuuden ja moninaisuuden mittaaminen	78
9.1 Tapoja saavutettavuuden ja moninaisuuden mittaamiseen	79
9.2 Indikaattorien jatkokehitys	82
9.3 Työryhmän esittämät toimenpide-ehdotukset	84
10 Yhteenveto	86
<u>Lähteet</u>	<u>88</u>

1 Johdanto

Kulttuuriset ja kielelliset oikeudet ovat osa sekä perusoikeuksia että yleisiä ihmisoikeuksia, joita suojaavat monet kansainväliset sopimukset. Jokaisella kansalla, ryhmällä ja ihmisellä on oikeus omaan kulttuuriinsa ja jokaisen kansan yksittäisellä jäsenellä on oikeus omaan äidinkieleen tai -kieliinsä. Oikeus omaan kieleen, kulttuuriin ja identiteettiin ei ole pelkästään ihmisoikeuskysymys, vaan myös yhteiskunnan rauhaa, toimivuutta ja sopusointua lisäävä tekijä.

Valtioneuvoston selonteko kulttuurin tulevaisuudesta (2011) mainitsee taiteen ja kulttuurin tulevaisuuden eettisinä arvoina muun muassa sivistykselliset ja kulttuuriset oikeudet sekä taide- ja kulttuuripalvelujen saatavuuden, saavutettavuuden ja osallisuuden turvaamisen. Mahdollisuudet kulttuuriseen merkityksenantoon on turvattava ikään, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen, kieleen, vammaisuuteen, etniseen, uskonnolliseen tai kulttuuriseen taustaan tai varallisuuteen katsomatta.³ Reilu kulttuuri? Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet -julkaisun (2006) mukaan kaikilla on lisäksi oikeus kulttuuriperintöön, oikeus kulttuurien kehittämiseen ja suojeluun, oikeus valita oma kulttuurinsa, oikeus osallistua kulttuuripolitiikan suunnitteluun ja toteuttamiseen sekä oikeus suojella kulttuurisia tuotteita, ilmauksia ja kulttuurista identiteettiä.⁴

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden edistäminen on yksi opetus- ja kulttuuriministeriön kehittämistoiminnan kohteista. Vuonna 2009 asetetun työryhmän työ on jatkoa Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelmalle (2006–2010)⁵.

Työryhmä on nähnyt tärkeäksi syventää ja laajentaa saavutettavuustyötä kulttuuristen oikeuksien toteutumisen kannalta. Esimerkiksi taloudellinen saavutettavuus on noussut aiempaa vahvemmin esiin. Saavutettavuuden rinnalle on nostettu käsite moninaisuus, joka perustuu yksilöiden ja yhteisöjen moninaisuuden kunnioittamiselle myös taide- ja kulttuuripalveluiden tuottamisessa ja päätöksenteossa.

Työryhmän raportissa käsitellään ensin kulttuuristen oikeuksien toteutumista sekä eri erityis- ja vähemmistöryhmien mahdollisuuksia oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Tämän jälkeen käsitellään taide- ja kulttuuripalveluiden saavutettavuutta ja moninaisuutta. Palveluiden moninaisuus tukee osaltaan kulttuuristen oikeuksien toteutumista antamalla tilaa erilaisten kokemusten ja vähemmistökulttuurien esille pääsulle.

Suomen kulttuuripolitiikan tavoitteena on tukea taiteen ja kulttuurin alueellista saatavuutta sekä taide- ja kulttuurialan toimijoiden toimintaedellytyksiä. Valtionosuusjärjestelmä saavuttaa verkostollaan koko Suomen. Valtion, kuntien ja yksityissektorin

3 Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2011:8

4 Opetusministeriön julkaisu 2006:50

5 Opetusministeriön julkaisu 2006:6

lakisääteisen ja harkinnanvaraisen tuen tavoitteena on mahdollistaa niin kansainvälisen huipputaiteen kuin paikallisen tason taide- ja kulttuurityön tekemisen ja kokemisen. Tukijärjestelmät tukevat sekä ammattimaista taide- ja kulttuurityöntekijyyttä että aktiivista taiteen ja kulttuurin harrastamista. Silti joitakin ryhmiä tippuu näiden taide- ja kulttuuri-verkostojen läpi niin tekijöinä kuin kokijoina.

Työryhmä on selvittänyt yhteistyössä alan oppilaitosten ja työ- ja elinkeinoministeriön kanssa keinoja edistää erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluvien henkilöiden mahdollisuuksia kouluttautua ja työllistyä taiteen ja kulttuurin alalla. Muun muassa apurahajärjestelmien tulisi tunnistaa myös erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluvat taiteilijat.

Suomen väestödemografia on muuttumassa merkittävästi lähivuosina. Taiteen ja kulttuurin palvelut ja tukijärjestelmät on rakennettu aikana, jolloin Suomessa on vallinnut ns. yksikulttuurisuus. Maahanmuuton lisääntymisen seurauksena tilanne on muuttunut ja muuttuu edelleen.

Taide- ja kulttuuripalvelujen käytön lisääminen edellyttää taide- ja kulttuurilaitosten sekä muiden taide- ja kulttuuripalvelujen tuottajien tietoisuuden lisäämistä osallistumisen esteistä, yleisöjen monimuotoisuudesta sekä monikulttuurisuuden huomioon ottamisesta. Myös alueellisen taidehallinnon sekä kuntien kulttuurihallinnon tulisi tarkastella omia käytäntöjään moninaisuuden, monikulttuurisuuden sekä taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden kannalta.

Eri ryhmien onnistunut integraatio on pitkään tarkoittanut yksilön velvollisuutta mukautua suomalaiseen yhteiskuntaan siten, että hän ei rasita yhteiskuntaa. Vähemmistöiksi kategorisoidut ryhmät pitävät usein ongelmana erityis- ja vähemmistöryhmien marginalisoinnista vähemmistö-leimalla, jolloin ko. ryhmien asioita ei tarvitsisi käsitellä. Rinnalle on kuitenkin nousemassa tavoite moninaisesta yhteiskunnasta, jossa jokaisen kieli ja kulttuuri hyväksytään yhdenvertaisesti.

Suomen uusia etnisiä vähemmistöjä koskettavissa asioissa on keskeiseksi kysymykseksi noussut edustuksellisuuden ongelma; kenen suulla saa puhua ja kuka edustaa ketä. Sama koskee myös vanhoja vähemmistöjä. Perinteisistä vähemmistöistä ainoastaan saamelaisilla on alkuperäiskansana oma edustuslaitoksensa, jonka suhde Suomen valtioon on edelleen epäselvä. Jotta kannanottoja ja epäkohtien esille nostamista ei pidettäisi vähemmistöjen edustajien yksittäisinä puheenvuoroina, tulisi edustuksellisuutta pohtia jatkossa syvemmin.

Työryhmän tehtävänanto on ollut laaja, eikä sen raameissa ole pystytty yhdenvertaisesti käsittelemään kaikkia Suomen vähemmistöjä. Suomessa asuvien vähemmistöjen historia ja nykytilanteet sekä niistä aiheutuvat tarpeet ja kysymykset ovat monella tapaa yhteismitattomia. Niille vähemmistöille, jotka ovat työryhmän työhön osallistuneet, on pyritty antamaan kullekin mahdollisuus puheenvuoroon taiteen ja kulttuurin saavutettavuuteen ja moninaisuuteen liittyvistä kysymyksistä.

Vähemmistö on aina tarkastelu- ja rajauskulma; jos halutaan, jokainen voidaan käsitellä johonkin vähemmistöön kuuluvaksi. Eri vähemmistöryhmien positiivinen erityiskohtelu tähtää siihen, että mahdollisimman moni pystyisi osallistumaan yhteiskuntaan täysivaltaisena jäsenenä ja että yhteiskunta olisi mahdollisimman monet mukaan ottava, ei poissulkeva.

Taide- ja kulttuuriala nähdään monesti ennakoivan ja tuovan näkyväksi ajassa olevia vaimeita impulsseja. Tästä syystä on erityisen tärkeää, että taide- ja kulttuuriala on edelläkävijä myös moninaisen ja kaikille saavutettavan yhteiskunnan rakentamisessa.

2 Keskeiset toimenpide-ehdotukset

Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että moninaisuus otetaan tavoitteellisesti mukaan osaksi julkisten taide- ja kulttuurilaitosten toimintaa. Yhteistyötä voidaan tehdä erityis- ja vähemmistöryhmien sekä siirtolaisten lähtömaiden taide- ja kulttuurilaitosten kanssa. Taide- ja kulttuurilaitosten henkilökunnan tulee heijastaa yhteiskunnan moninaisuutta. Lisäksi taide- ja kulttuurilaitosten tulee tarjota harjoittelupaikkoja erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluville opiskelijoille. Moninaisuus tulee huomioida myös yleisöyhteistyössä.

Julkiset taide- ja kulttuurilaitokset, erityis- ja vähemmistöryhmät, kulttuuria kaikille -palvelu

Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että siirtolaisten edunvalvontaryhmän perustamista tuetaan. Ryhmän tarkoitus tulee olla huolehtia muun muassa siirtolaisten inkluusiosta, edustuksellisuudesta ja osallistumisesta Suomen kulttuuripolitiikkaan.

OKM

Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että Opetushallitus vahvistaa alkuperäiskansan, perinteisten kansallisten vähemmistöjen sekä muiden erityis- ja vähemmistöryhmien historian, kielen ja kulttuurin sekä nykyisten olosuhteiden tuntemusta peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen opetussuunnitelmien perusteissa. Asia tulee huomioida erityisesti luokanopettajakoulutuksessa ja täydennyskoulutuksessa. Koulujen käytettäväksi laaditaan opetusmateriaalia alkuperäiskansan sekä muiden erityis- ja vähemmistöryhmien asiantuntemusta hyödyntäen.

OPH, OKM, luokanopettajakoulutusta antavat yliopistot, oppikirjojen tekijät, erityis- ja vähemmistöryhmät, kulttuuria kaikille -palvelu

Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö kohdentaa resursseja erityis- ja vähemmistöryhmien oman historian ja kulttuuriperinnön tallentamiseen sekä esillepanoon.

OKM

Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että Yleisradio Oy vahvistaa ohjelmatoiminnassaan erityis- ja vähemmistöryhmien näkyvyyttä osana suomalaista yhteiskuntaa ja kehittää muun muassa romanivähemmistölle suunnattua, myös romanikielistä tiedotusta, uutispalvelua ja ajankoh-taisohjelmien tuotantoa sekä esittelee romanien ja muiden erityis- ja vähemmistöryhmien historiaa. Osana Yleisradio Oy:n erityis- ja vähemmistöryhmien palvelujen kehittämistä tulee vahvistaa menettelytavat erityis- ja vähemmistöryhmien kuulemiseksi Yleisradio Oy:n ohjelmatuotannon suunnittelussa. Siltä osin kun sisältöjä siirretään internetiin, tulee erityis- ja vähemmistöryhmien toimintaa sisällöntuottajina resursoida riittävästi.

Yleisradio Oy

Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että kyläkoulujen tai vastaavien rakenteiden asemaa paikalliskulttuurin ylläpitäjinä sekä uusiutumiskykyä ja sosiaalista toimintaa lisäävinä keskuksina tuetaan. Kyläkoulujen lakkautus tulee nähdä viimeisenä toimenpiteenä ja niiden asema paikallis-kulttuurin tuntemuksen vahvistajana tunnustaa.

Kunnat

Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että taide- ja kulttuurilaitosten harjoittama yleisötyö otetaan huomi-oon kehitettäessä valtiosuosjärjestelmän kannustavuutta.

OKM

Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö käynnistää poikkihallinnolliset toimet, joiden tuloksena taloudellisesti heikommassa asemassa olevat henkilöt voivat käyttää taide- ja kulttuuripalveluja edullisesti tai maksutta. Suomeen tulee luoda järjestelmä, jonka avulla pienituloinen henkilö voi osallistua taide- ja kulttuuritarjontaan maksutta tai alhaisella pääsymaksulla. Ns. kulttuuripassin jakamisessa tulee käyttää hyväksi muun muassa sosiaalialan järjestöjä ja muita organisaatioita. Työryhmä esittää, että ministeriön tuella toteutetaan yhdellä paikkakunnalla pilottihanke, jossa testataan toimintamallin sopi-vuutta Suomeen. Hankkeen käytännön toteutus tehdään tiiviissä yhteistyössä Kulttuuria kaikille -palvelun kanssa.

OKM

3 Keskeiset käsitteet

Raportin keskeisimpiä käsitteitä ovat esteettömyys, saavutettavuus ja moninaisuus. Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelmassa (2006–2010) kaikkia vähemmistöjä käsiteltiin saavutettavuus-käsitteen alla. Työryhmän mielestä vähemmistöryhmiä koskevat asiat eivät yksiselitteisesti sovellu käsiteltäväksi pelkästään saavutettavuuden eri osa-alueiden kautta.

Esteettömyys tarkoittaa ympäristön, palvelun ja tarjonnan toimivuutta etenkin toimintarajoitteisten ihmisten kannalta. Esteettömyys on totuttu liittämään rakennetun ympäristön toimivuuteen. Este ilmenee toimintarajoitteisen henkilön kohdatessa huonosti suunnitellun ympäristön. Rakennus tai ympäristö on esteetön silloin, kun se on kaikkien käyttäjien, myös toimintarajoitteisten, kannalta toimiva ja miellyttävä käyttää. Esteettömyys voidaan nähdä myös laajempänä kokonaisuutena, joka tarkoittaa sujuvaa osallistumista eri elämänaloilla; työntekoon, harrastuksiin, kulttuuriin ja opiskeluun. Fyysisen ympäristön esteettömyys on määritelty Suomen rakentamismääräyskokoelmassa. Rakentamista ohjaavat säädökset ja määräykset asettavat tarkat vaatimukset julkisten rakennusten ja työympäristöjen ominaisuuksille niiden käytön esteettömyyden, terveellisyyden ja turvallisuuden suhteen. Verkkoviestinnän esteettömyys on määritelty esimerkiksi W3C:n WAI-ohjeissa sekä JHS-järjestelmässä, jonka mukaiset suositukset koskevat valtion- ja kunnallishallinnon tietohallintoa.⁶

Saavutettavuus on kokonaisvaltainen ajattelutapa, johon em. esteettömyyden ajatteluaan sisältyvän. Käsitteenä saavutettavuus kuvaa sitä, kuinka helposti informaatiota, järjestelmää, laitetta, ohjelmaa tai palvelua voi käyttää riippumatta henkilön ominaisuuksista, esimerkiksi toimintarajoitteesta, vähemmistöön kuulumisesta tai vähävaraisuudesta. Saavutettavuudella edistetään yhdenvertaista osallisuutta (inkluusio).

Taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuudella tarkoitetaan työryhmän raportissa sitä, kuinka hyvin taide- ja kulttuuripalvelut ovat kaikille avoimia ja monenlaisia yleisöjä huomioivia ja miten taide- ja kulttuuritoimijat huomioivat palveluissaan seuraavia saavutettavuuden osa-alueita: viestinnän saavutettavuus, sosiaalinen ja taloudellinen saavutettavuus, rakennetun ympäristön saavutettavuus, saavutettavuus eri aistien avulla ja ymmärtämisen tukeminen. Lisäksi taide- ja kulttuuritoimijoiden asenteet sekä saavutettavuusnäkökulmien näkyminen toimijoiden päätöksenteossa ja strategisessa työssä liittyvät siihen, millaiset valmiudet toimijoilla on huomioida palveluissaan saavutettavuutta.

Moninaisuuden lähtökohtana on ajatus erilaisista yksilöistä ja yhteisöistä, jotka kunnioittavat ja hyväksyvät toistensa erilaisuuden yhteiskunnassa. Tällainen erilaisuus voi perustua esimerkiksi kieleen, kulttuurieroihin, etnisiin piirteisiin, sukupuoleen, seksuaa-

⁶ www.eesteeton.fi

lisuuteen, sosio-ekonomiseen asemaan, ikään, fyysisiin ominaisuuksiin, vammaisuuteen, ulkonäköön, uskontoon, poliittisiin näkemyksiin tai erilaisiin ideologioihin ja vakauksiin. Moninaisuudella tarkoitetaan sitä, että tällaisia ihmisen identiteettiin läheisesti kuuluvia eroja vaalitaan turvallisessa ja myönteisessä ilmapiirissä. Moninaisessa yhteiskunnassa erilaisten ihmisten muodostamia yhteisöjä kannustetaan toimimaan vuoropuhelussa yhteiseksi parhaaksi.

Taide- ja kulttuuripalvelujen moninaisuudella tarkoitetaan työryhmän raportissa sitä, kuinka hyvin erilaisten yleisöjen kiinnostuksen kohteita huomioidaan taide- ja kulttuuripalvelujen tarjonnassa ja kuinka hyvin erilaiset kokemukset ja vähemmistökulttuurit pääsevät esille. Yksittäiset taiteen- ja kulttuurin tuotteet eivät voi koskaan puhutella kaikkia mahdollisia yleisöjä, mutta laajasta taide- ja kulttuuritarjonnasta tulisi löytyä jokaiselle jotain. Taide- ja kulttuuripalvelujen moninaisuuteen liittyvät kysymykset siitä, miten eri erityis- ja vähemmistöryhmien omaa kulttuuria huomioidaan taide- ja kulttuuripalvelujen tarjonnassa, hankinnoissa sekä tallentamisessa ja dokumentoinnissa. Lisäksi taide- ja kulttuuritoimijoiden asenteet sekä moninaisuusnäkökulmien näkyminen toimijoiden päätöksenteossa ja strategisessa työssä liittyvät siihen, millaiset valmiudet toimijoilla on huomioida palveluissaan moninaisuutta.

Työryhmän raportissa tarkastellaan sitä, miten taiteen ja kulttuurin kentillä voitaisiin nykyistä paremmin edistää moninaisuuden toteutumista. Moninaisuus sisältää monikulttuurisuuden, joka on määritelty tässä luvussa. Työryhmä haluaa kuitenkin siirtyä pääsääntöisesti merkitykseltään laajemman moninaisuus-käsitteen käyttämiseen ja kiinnittää huomiota siihen, että yhteiskunnan moninaisuuteen kuuluvat kaikki erityis- ja vähemmistöryhmät.

Monikulttuurisuus merkitsee useaan kulttuuriin liittyvää tai usean kulttuurin piirteitä omaavaa asiaa. Työryhmän raportissa termillä tarkoitetaan lisäksi kulttuurien välistä vuorovaikutusta ja vaihtoa sekä keskinäistä dialogia (interkulttuurisuus). Monikulttuurisuus liittyy etniseen ja kulttuuriseen moninaisuuteen sekä oikeuteen ylläpitää, säilyttää ja edistää omaa kieltä ja kulttuuria. Monikulttuurisuudella tarkoitetaan lisäksi etnisten ja kulttuuristen ryhmien tasa-arvoisen aseman edistämistä yhteiskunnassa.

Työryhmän raportissa monikulttuurisuustyöllä tarkoitetaan yleisesti niitä kulttuurisia toimintoja ja palveluja, jotka suunnataan, suunnitellaan ja tarjotaan siirtolaisille (muun muassa taide- ja kulttuurilaitosten saavutettavuus etnisten vähemmistöryhmien näkökulmasta) tai valtaväestölle suunnattuja kulttuurista moninaisuutta koskevia ohjelmia, koulutuksia ja informaatiota (muun muassa suvaitsevaisuuden ja rasismien vastainen työ).

Siirtolainen on termi, joka viittaa kaikkiin ihmisiin, jotka syystä tai toisesta siirtyvät maasta toiseen ja asettuvat asumaan vakituisesti kohdemaahansa. Siirtolainen on yhtä lailla Suomesta Ruotsiin muuttanut henkilö ja hänen jälkeläisensä kuin Suomeen muuttanut ulkomaalaistaustainen henkilö. Siirtolaisen määritelmä sisältää yleisesti käytetyn termin maahanmuuttaja, mutta laajentaa käsitettä sisältäen lisäksi muun muassa maastamuuton sekä mahdollisuuden kokea siirtolaisuutta useammassa sukupolvessa. Siirtolainen on maa-

hanmuuttajaa neutraalimpi käsite ja korostaa osaltaan myös siirtolaisen omaa aktiivisuutta siirtyä maasta toiseen.

Työryhmän raportissa siirtolaisiksi lasketaan ne Suomessa asuvat henkilöt, jotka ovat syntyneet Suomen ulkopuolella, ne henkilöt, joiden jompikumpi vanhemmista on syntynyt ulkomailla sekä kolmannen sukupolven siirtolaistaustaiset ihmiset. Raportissa ei ole katsottu tarpeelliseksi eritellä työperäistä maahanmuuttoa, pakolaisia, turvapaikan hakijoita, paluumuuttajia tai muita siirtolaisuuden ilmiöitä toisistaan. Työryhmä haluaa siirtyä käyttämään termiä siirtolainen maahanmuuttajan sijaan ja sen vuoksi raportissa puhutaan jatkossa maahanmuuttajista ainoastaan suorissa lainauksissa.

Vähemmistöihin työryhmän loppuraportissa sisältyvät sekä erityisryhmät, joihin kuuluvat vammaisryhmät että vähemmistöryhmät, joihin lasketaan kieli- ja kulttuurivähemmistöt, etniset vähemmistöt sekä alkuperäiskansat⁷. Suomessa asuva ruotsinkielinen vähemmistö on erityisasemansa vuoksi jätetty raportin ulkopuolelle. Tulee kuitenkin huomioida, että ruotsinkielisiä on myös muiden vähemmistöjen sisällä, kuten esimerkiksi siirtolaistaustaiset henkilöt, joiden ensimmäinen kieli on ruotsi. Tällaiset vähemmistöt jäävät helposti kahden ryhmän ulkopuolelle.

7 YK:n erikoistutkija J. Martinez-Cobo on ehdottanut seuraavaa määritelmää alkuperäiskansoista:

"Alkuperäisillä yhteisöillä, väestöillä ja kansoilla on historiallinen jatkuvuus niistä yhteisöistä, jotka kehittyivät heidän alueillaan ennen valloitusta ja kolonialismia. Ne katsovat eroavansa nykyisten yhteisöjen tai niiden osien muista sektoreista. Ne muodostavat nykyään yhteisön ei-hallitsevan osan ja ovat sitoutuneet säilyttämään, kehittämään ja siirtämään tuleville sukupolville muinaiset alueensa ja etnisen identiteettinsä. Ne muodostavat perustan alkuperäiskansojen olemassaolon jatkumiselle kansoina sopusoinnussa näiden kulttuuristen mallien, sosiaalisten instituutioiden ja oikeuskäytännön kanssa." Oleellisen tärkeää on, että kansa itse pitää itseään alkuperäiskansana.

4 Työn tausta

4.1 Hallitusohjelma ja muut ohjelmat

Hallitusohjelma

Pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelmassa todetaan, että hallitus kehittää kulttuurisen moninaisuuden tunnistavaa kulttuuripolitiikkaa, jossa kulttuuri on kaikkien kansalaisten tavoitettavissa. Erityistoimin parannetaan osallisuutta kulttuuriin nyt ulkopuolelle jäävissä ryhmissä. Lisäksi todetaan, että kulttuurin merkitystä siirtolaisten integroitumisessa korostetaan.

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden ja moninaisuuden edistäminen liittyy myös moniin muihin hallitusohjelman tavoitteisiin. Köyhyyden, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen vähentäminen on yksi ohjelman painopisteistä. Hallitus tehostaa lisäksi rasismia, syrjinnän ja suvaitsemattomuuden vastaista työtään sekä edistää yhdenvertaisuuden toteutumista. Hallitusohjelman mukaan kansallisen kielivarannon kehittämisessä kiinnitetään erityistä huomiota saamen, romanikielen ja viittomakielen asemaan sekä saamelaisten, romanien ja siirtolaisten aseman ja oikeuksien parantamiseen. Taiteen ja kulttuurin saavutettavuuteen ja moninaisuuteen liittyviä asioita käsitellään lisäksi muun muassa koulutukseen, vapaa-ajan sivistystyöhön, aluekehitykseen ja työvoimapalvelujen kehittämiseen liittyvien asioiden yhteydessä sekä liikennealan lainsäädännön valmistelussa.

Hallitusohjelman kirjauksen mukaisesti hallitus on laatinut Suomen ensimmäisen kansallisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman vuosille 2012–2013. Ohjelmaan on koottu konkreettisia toimenpiteitä perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseksi eri hallinnonaloilla.

Kulttuuripolitiikan strategia 2020 ja Valtioneuvoston selonteko kulttuurin tulevaisuudesta

Kulttuuripolitiikan strategian 2020 yksi tavoitetila on, että kansalaiset osallistuvat tulevaisuudessa aktiivisesti taide- ja kulttuurielämään monikulttuurisessa Suomessa. Tavoitteena on, että kulttuuri- ja kirjastopalvelut ovat tasa-arvoisesti kaikkien saatavissa ja saavutettavissa ja eri väestöryhmien osallisuus ja mahdollisuudet harrastaa kulttuuria toteutuvat. Lisäksi saamelaiskulttuurin asema alkuperäiskansana on vahvistunut ja kielivähemmistöjen kulttuuriset oikeudet turvattu.⁸

⁸ Opetusministeriön julkaisuja 2009:12

Valtioneuvoston selonteon kulttuurin tulevaisuudesta (2011) mukaan kestävä kulttuurinen arvopohja rakentuu ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioitukselle. Kestävään kulttuuriseen arvopohjaan sisältyvät niin sivistykselliset kuin kulttuuriset oikeudet, mutta myös kulttuuriperinnön säilyttäminen, mikä on yksilöiden ja yhteisöjen identiteetin rakentamisen kannalta merkityksellistä. Lisäksi sosiaalinen yhteenkuuluvuus eri väestöryhmien välillä ja siitä aiheutuva muutos ovat kulttuurin uusiutumisen ja kehittymisen ehto.⁹

Selonteossa esitetään muun muassa julkisen palvelun radio- ja TV -toiminnan vahvistamista kulttuuriperinnön, kulttuurisen moninaisuuden ja yhdenvertaisen saatavuuden turvaamiseksi. Lisäksi selonteossa esitetään, että laaditaan perustuslaissa turvattuja kielillisiä oikeuksia tukeva ja kulttuurisia oikeuksia toimeenpaneva kansallinen kielistrategia. Selonteko koskee laajasti keskeisiä kulttuuripoliittisia kysymyksiä ja sen lähtökohtana on, että kulttuuripoliittikkaa ohjaavat perustuslakiin kirjatut perusoikeudet.

Romaneja koskevat ohjelmat

Suomen ensimmäinen romanipoliittinen ohjelma julkaistiin laajan työryhmän valmistelun tuloksena vuonna 2009. Ohjelma on kattava poikkihallinnollinen toimenpideohjelma, jonka tavoitteena on edistää romaniväestön yhdenvertaisuutta ja osallisuutta elämän eri alueilla.¹⁰ Romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon käynnistäminen on kirjattu pääministeri Kataisen hallitusohjelmaan.

Romanipoliittisen ohjelman yksi kuudesta painopistealueesta on romanikielen ja -kulttuurin säilymisen ja kehittymisen tukeminen. Painopisteeseen liittyy toimenpidelinjauksia ja -ehdotuksia romanikulttuurin ja romanien kulttuuritoiminnan edistämiseksi. Tavoitteena on vahvistaa romanien kielellisten oikeuksien toteutumista, tukea romanien kulttuuritoiminnan kehittymistä ja esilletuomista, vahvistaa romanivähemmistön osallistumista kulttuuritoimintaan, lisätä luovan toiminnan edellytyksiä sekä vahvistaa romanikielen ja -kulttuurin näkyvyyttä mediassa ja erityisesti Yleisradio Oy:n ohjelmatuotannossa. Ohjelmassa on otettu huomioon romanikielen lautakunnan Romanikielen kielipoliittisen ohjelman (2009) sisältämät kehittämisehdotukset romanien kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien edistämiseksi.¹¹

Myös valtioneuvoston periaatepäätökseen romanipoliitiikan linjauksiksi (2010) sisältyy käynnistettäviä toimenpiteitä sekä romanikielen elvyttämiseksi ja aseman vahvistamiseksi että romanilasten ja -nuorten osallistumis- ja harrastusmahdollisuuksien lisäämiseksi.¹²

Vammaisia henkilöitä koskevat ohjelmat

Suomen vammaispoliittisen ohjelman (2010)¹³ toimeenpanon jatkaminen on kirjattu nykyiseen hallitusohjelmaan. Muita hallituskauden erityisiä kohteita ovat vammaisten työllistymisen edistäminen, esteettömyyden lisääminen sekä vammaistutkimuksen vahvistaminen. Tavoitteena on lisäksi ratifioida YK:n vammaisten oikeuksia koskeva yleissopimus hallituskauden aikana.

Vammaispoliittinen ohjelma sisältää toimenpiteitä, joilla varmistetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuudet osallistua julkisiin ja muihin taide- ja kulttuuritapahtumiin

9 Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2011:8

10 Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:48

11 Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 156, 2009

12 Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2010:16

13 Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2010:4

yhdenvertaisesti muiden kanssa sekä tuetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia toimia taiteen ja kulttuurin tekijöinä. Vammaispoliittisen ohjelman mukaan taide- ja kulttuuripalvelujen käyttö sekä taide- ja kulttuuritapahtumiin osallistuminen edellyttävät saumatonta kokonaisuutta, joka muodostuu esteettömistä matkoista tapahtuma-paikalle, esteettömästä ympäristöstä, tapahtumasta, tapahtumapaikasta tai -tilasta ja palveluista. Ohjelma linjaa lisäksi toimenpiteitä, joilla taataan vammaisille henkilöille yhdenvertaiset mahdollisuudet muiden kanssa toimia taiteen ja kulttuurin tekijöinä ja tuottajina. Yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää vammaisille henkilöille yhtäläisiä mahdollisuuksia taide- ja kulttuurialojen koulutukseen ja työllistymiseen.

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuusohjelma 2006–2010

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelma (2006–2010) sisälsi käytännön toimenpiteitä, joiden kohderyhminä olivat kieli- ja kulttuurivähemmistöt (muun muassa saamelaiset, romanit, viittomakieliset ja siirtolaiset) sekä vammaisvähemmistö. Saavutettavuuden parantamisen katsottiin helpottavan kaikkien ihmisten osallistumista taide- ja kulttuuritarjontaan. Toimenpideohjelma keskittyi opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnon alaisiin toimenpiteisiin, joihin voitiin vaikuttaa muun muassa tulosoajauksen keinoin. Painopisteeksi asetettiin julkisten taide- ja kulttuuripalveluiden saavutettavuus. Ohjelman ulkopuolelle jäivät taideopetukseen ja alan koulutukseen liittyvät kysymykset. Ohjelman taustalla olivat muun muassa Taide tarjolle, kulttuuri kaikille. Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi (2004)¹⁴, Kulttuuria kaikille. Esitys vammaiskulttuurin ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseksi (2002)¹⁵, Valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta (2003)¹⁶ sekä opetusministeriön maahanmuuttopoliittiset linjaukset (2002).¹⁷

Vuonna 2011 tehdyn toteuman seurannan mukaan ohjelma on toteutunut pääasiassa hyvin. Saavutettavuus on huomioitu muun muassa tulosoajauksessa ja asiasta on levitetty tietoa. Hallinnonalan virastot ja muut keskeiset taide- ja kulttuurilaitokset ovat edistäneet saavutettavuutta omassa toiminnassaan. Saavutettavuus on pyritty huomiomaan myös valtion taidetoimikuntia asettaessa. Ministeriön jakamat määrärahat vammaisyhteisöjen kulttuuritoiminnan sekä taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseen (ml. Kulttuuria kaikille -palvelu), monikulttuurisuuden tukemiseen ja rasismien vastaiseen työhön sekä erilaiset tuet saamenkielisen kulttuurin edistämiseen ovat kasvaneet, lukuun ottamatta saamelaiskäräjien jakamaa kulttuurimäärärahaa. Saavutettavuutta on tuettu myös muun muassa osana kirjallisuuden sekä kirjasto- ja museotoiminnan tukirakenteita ja kulttuuri-lehtien avustuksia.

Ohjelman toteutumista tarkastellaan tarkemmin asenteiden, päätöksenteon ja strategisen työn yhteydessä luvussa viisi sekä taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden ja moninaisuuden yhteydessä luvussa seitsemän.

14 Opetusministeriön julkaisu 2004:29

15 Opetusministeriön työryhmien muistioita 2002:30

16 Opetusministeriön julkaisu 2003:20

17 Opetusministeriön julkaisu 2002

4.2 Lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset

Tässä luvussa käsitellään taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden ja moninaisuuden edistämiseen sekä oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen liittyvää lainsäädäntöä. Kunkin erityis- ja vähemmistöryhmän kohdalla on mainittu kyseistä ryhmää koskettavaa lainsäädäntöä. Perustuslaki, yhdenvertaisuuslaki ja laki yleisradio Oy:stä koskettavat kaikkia tarkasteltuja ryhmiä.

Perustuslaki

Perustuslain (731/1999) 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lain lähtökohta on tosiasiallisen eikä pelkästään muodollisen tasa-arvon toteutuminen.

Lain 16 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä. Hallituksen esityksen 309/1993 mukaan itsensä kehittämisen mahdollisuus viittaisi opetuksen ohella myös riittäviin kulttuuripalveluihin, kuten kirjastolaitokseen.

Lain 17 §:n 2 momentin mukaan julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan. Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on 17 §:n 3 momentin mukaan oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Muilla ryhmillä tulkitaan tarkoitettavat muun muassa siirtolaisia. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisissa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käänносäpua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Lain 17 §:n 3 momentin säännös ei rajoitu pelkästään vähemmistöjen kielellisten oikeuksien turvaamiseen, vaan se ulottuu laajemmin turvaamaan vähemmistöjen kulttuuri- muotoja. Alkuperäiskansojen kulttuurimuoto on perinteistä kulttuuri-käsitettä laajempi ja siihen kuuluvat perinteiset elinkeinot, saamelaisten kohdalla metsästys, kalastus ja poronhoito. Lain 121 §:n 4 momentissa säädetään lisäksi, että saamelaisilla on saamelaisten koti-seutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään.

Yhdenvertaisuuslaki

Yhdenvertaisuuslain (21/2004) tarkoituksena on edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutumista sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeussuojaa lain soveltamisalaan kuuluvissa syrjintätilanteissa. Lain 4 §:n mukaan viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan yhdenvertaisuuden edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Viranomaisten tulee erityisesti muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista. Lisäksi laki (4 §) edellyttää, että kaikki viranomaiset laativat yhdenvertaisuussuunnitelman. Sillä edistetään kaikkien toiminnassa mukana olevien henkilöiden eli palveluiden käyttäjien, työntekijöiden ja työnhakijoiden yhdenvertaisuutta.

Laki kieltää (6 §) syrjinnän iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen

suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Sukupuoleen perustuvasta syrjinnän kiellosta säädetään laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986). Laki velvoittaa viranomaisia edistämään kaikessa toiminnassaan naisten ja miesten välistä tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä luomaan ja vakiinnuttamaan sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan naisten ja miesten tasa-arvon edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Rikoslaki (1889/39) ja työlainsäädäntö tarkentavat syrjinnän kieltä eri elämänalueilla.

Yhdenvertaisuuslain 7 §:n mukaan lailla ei estetä sellaisia erityistoimenpiteitä, joiden tavoitteena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttaminen 6 §:n 1 momentissa tarkoitettua syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäisemiseksi tai lievittämiseksi (positiivinen erityiskohtelu). Positiivisen erityiskohtelun on oltava pyrityn tavoitteen kannalta oikeasuhteista.

Positiivinen erityiskohtelu hyväksytään kaikissa ihmisoikeussopimuksissa ja EU-oikeudessa, jos se on oikeasuhteista ja sille on perusteltu hyväksyttävä syy. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että joissakin tilanteissa positiivisen erityiskohtelun laiminlyönti tosiasiallisen tasa-arvon saavuttamiseksi voi muodostaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 14 artiklaan sisältyvän syrjintäkiellon loukkauksen.¹⁸ On viranomaisten asia arvioida, milloin on kyse sellaisesta tilanteesta, joka vaatii asiaan puuttumista positiivisen erityiskohtelun avulla. Viranomaisilla on lisäksi seurantavelvollisuus näiden toimenpiteiden suhteen, jotta niiden perusteet pysyvät hyväksyttävinä.

Saamelaisten lainsäädännöllinen asema

Laki saamelaiskäräjistä (974/1995) vahvistaa saamelaisten itsehallinnollista asemaa. Itsehallintoon kuuluvia tehtäviä varten saamelaiset valitsevat vaaleilla keskuudestaan saamelaiskäräjät. Saamelaiskäräjien tehtävänä on lain 5§:n mukaan hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevia asioita sekä edustaa saamelaisia kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä.

Perustus- ja yhdenvertaisuuslain ohella saamelaisten oikeuksista säädetään muun muassa saamen kielilaissa (1086/2003), kirjastolaissa (904/1998) sekä kolttalaissa (253/1995). Muinaismuistolaki (295/1963) suojelee osaltaan saamelaisten kiinteitä muinaisjäännöksiä ja irtaimia muinaisesineitä. Lisäksi saamelaisten ja saamelaiskulttuurin huomioimista edellytetään luonnonsuojelulaissa (1096/1996), metsälaissa (1093/1996), maankäyttö- ja rakennuslaissa (132/1999) sekä metsähallituksesta säädettyssä laissa (1378/2004).

Erämaalain (62/1991) nojalla perustettujen erämaa-alueiden yhtenä tavoitteena on saamelaisen kulttuurin säilymisen turvaaminen. Muita perinteiseen elämäntapaan liittyviä lakeja ovat muun muassa kalastuslaki (286/1982), vesilaki (264/1961), ympäristönsuojelulaki (86/2000 muut. 1264/2010) sekä laki poronhoidosta (848/1990).

Vammaisten henkilöiden lainsäädännöllinen asema

Perustus- ja yhdenvertaisuuslain ohella vammaisten henkilöiden oikeuksista säädetään muun muassa laissa vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987). Laki edistää vammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä sekä ehkäisee ja poistaa vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä. Asetuksessa vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja

¹⁸ EIT 23.7.1968, A 6, 10 §, Belgian kielioloja koskeva asia

tukitoimista (759/1987) säädetään niistä palveluista ja tukitoimista, joita kunta on velvollinen antamaan vaikeavammaisille henkilöille.

Maankäyttö ja rakennuslaissa (132/1999) 117 §:ssä säädetään, että rakennuksen tulee sen mukaan kuin rakennuksen käyttö edellyttää, soveltua myös sellaisten henkilöiden käyttöön, joiden kyky liikkua tai toimia on rajoittunut.

Vammaisten henkilöiden oikeuksista säädetään lisäksi muun muassa tekijänoikeuslaissa (muut. 821/2005) sekä laissa näkövammaisten kirjastosta (638/1996). Näkövammaisten kirjaston tehtävänä on antaa näkövammaisille ja muille asiakasryhmille, jotka vamman tai sairauden vuoksi eivät voi käyttää tavallisia kirjastoaineistoja, mahdollisuus tiedonsaantiin ja opiskeluun sekä kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen ja virkistykseen.

Romanien lainsäädännöllinen asema

Romanien oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan on kirjattu perustuslakiin. Romanien kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia koskevia säännöksiä sisältyy lisäksi muun muassa koululainsäädäntöön ja asetukseen lasten päivähoidosta (1973/239). Myös yhdenvertaisuuslaki velvoittaa romanivähemmistön yhdenvertaisuuden suunnitelmalliseen edistämiseen.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut muun muassa romanien olevan sellainen erityisen haavoittuva vähemmistöryhmä, jonka tarvitsee erityistä suojelua.¹⁹ Suomea velvoittavien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten, kuten Euroopan neuvoston kansallisia vähemmistöjä koskevan puiteyleissopimuksen ohella Euroopan unionin syrjinnän kieltävät direktiivit suojaavat romanien oikeuksia. Euroopan unionin piirissä on lisäksi hyväksytty 10 peruseriaatetta (Ten Basic Principles), joita tulisi noudattaa romanien osallisuutta edistävien toimenpiteiden suunnittelussa ja toimeenpanossa. Peruseriaatteisiin sisältyy muun muassa kohdennettujen, mutta ei muita poissulkevien (syrjivien) toimenpiteiden kohdentaminen romanien osallisuuden edistämiseksi sekä romanien osallistaminen toimenpiteiden suunnitteluun, toimeenpanoon ja seurantaan. Periaate mahdollistaa siten positiivisen erityiskohtelun tarvittaessa.

Siirtolaisten lainsäädännöllinen asema

Perustus- ja yhdenvertaisuuslain ohella siirtolaisia koskevista oikeuksista säädetään muun muassa laissa kotoutumisen edistämisestä (2010/1386). Lain tarkoituksena on tukea ja edistää kotoutumista sekä siirtolaisten ja muiden maahanmuuttajien mahdollisuutta osallistua aktiivisesti ja yhdenvertaisesti suomalaisen yhteiskunnan toimintaan. Lain tarkoitus on lisäksi edistää kulttuurien välistä vuorovaikutusta ja hyviä etnisiä suhteita. Kotoutuminen määritellään lain 3 §:ssä siirtolaisten ja muiden maahanmuuttajien ja yhteiskunnan vuorovaikutteiseksi kehitykseksi, jonka päämääränä on antaa siirtolaisille ja muille maahanmuuttajille yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla, kun tuetaan heidän mahdollisuuksiaan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen.

Lain 7 §:n mukaan siirtolaisille ja muille maahanmuuttajalle annetaan tietoa heidän oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan suomalaisessa työelämässä ja yhteiskunnassa. Lain 29 §:n mukaan kunnan ja muiden paikallisten viranomaisten kotoutumisen edistämisen tavoitteena on tukea yhdenvertaisuutta sekä edistää myönteistä vuorovaikutusta eri väestö-

19 D.H. and ym v. Tšekín tasavalta, EIT:n suuri jaosto § 182

ryhmien välillä. Lain 30 §:n mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että kunnan palvelut soveltuvat myös siirtolaisille ja muille maahanmuuttajille.

Laki Yleisradio Oy:stä

Yleisradio Oy:tä koskevan lain (1380/1993) mukaan Yleisradio Oy:n tulee muun muassa ottaa ohjelmistossa huomioon sivistys- ja tasa-arvonäkökohdat, kohdella ohjelmatoiminnassa yhtäläisin perustein suomen- ja ruotsinkielistä väestöä, tuottaa palveluja saamen, romanin ja viittomakielellä sekä soveltuvin osin myös maan muiden kieliryhmien kielellä, tukea suvaitsevaisuutta ja monikulttuurisuutta sekä huolehtia ohjelmatarjonnasta myös vähemmistö- ja erityisryhmille.

Kansainvälisiin sopimuksiin perustuvat velvoitteet

Useat kansainväliset sopimukset velvoittavat valtiota turvaamaan vähemmistöjen oikeuksia. Työryhmä pitää ratifioimattomien sopimusten pikaista ratifointia ehdottoman tarpeellisenä ja välttämättömänä.

Ratifioimattomat:

Kansainvälisen työjärjestö ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskeva yleissopimus nro 169. Sopimus tunnustaa alkuperäiskansojen oikeudet perinteisiin asuinalueisiinsa ja niiden luonnonvaroihin sekä edellyttää valtioilta toimenpiteitä alkuperäiskansojen kielen, kulttuurin ja ympäristön suojelemiseksi.

YK:n yleiskokouksen hyväksymä yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista sekä sopimuksen yksilövalitusta koskeva valinnainen pöytäkirja tulivat voimaan vuonna 2008. Yleissopimus täydentää voimassaolevia YK:n ihmisoikeussopimuksia ja vahvistaa, että kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet kuuluvat myös vammaisille henkilöille. Keskeisiä elementtejä ovat vammaisuuden perusteella tapahtuvan syrjinnän kieltä sekä se, että positiivinen erityiskohtelu on hyväksyttävää yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi. Sopimuksella määritellään täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan, mikä tunnustetaan sopimuksessa yleisenä velvoitteena sekä erillisenä oikeutena ottaa täysimääräisesti osaa yhteisön poliittiseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen elämään.

Ratifoidut:

Etnisten ja kulttuuristen vähemmistöjen sekä alkuperäiskansojen oikeuksia huomioivia kansainvälisiä sopimuksia ovat muun muassa YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus, Euroopan neuvoston alueellisia kieliä ja vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja, Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva kansainvälinen puiteyleissopimus sekä Ilmastonmuutosta koskevan Yhdistyneiden kansakuntien puitesopimuksen Kioton pöytäkirja. YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, YK:n taloudellisia, sosiaalisia, ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus sekä YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista koskevat edellä mainittujen vähemmistöjen ohella myös vammaisia henkilöitä.

Euroopan parlamentti on vuonna 1999 hyväksynyt päätöslauselman (A4-0073/99) arktisten alueiden maatalouden uudesta strategiasta. Sen 31 artikla korostaa, että saamelaiskulttuuria ja poronhoitoa voidaan kehittää saamelaisten omilla ehdoilla yhteisön tuella.

Lisäksi päätöslauselman artikkelit 32 ja 33 käsittelevät poronhoitoelinkeinon harjoittamisedellytysten turvaamista ja kehittämistä. Päätöslauselma on voimassa Suomen osalta.

YK:n vuonna 2007 antaman Alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksen päämäärinä ovat alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuden ja täydellisen yhteiskunnallisen osallistumisen toteutuminen. Julistus käsittelee muun muassa kulttuurisia, uskonnollisia ja kielellisiä oikeuksia, opetusta ja maa-oikeuksia. Julistus poikkeaa aiemmista siinä, että se tunnustaa yksilön oikeuksien lisäksi yhteisöoikeudet. Julistus ei ole oikeudellisesti velvoittava asiakirja, mutta alkuperäiskansat katsovat sen juridisesti sitovaksi.

5 Asenteet, päätöksenteko ja strateginen työ

Taide- ja kulttuuripalvelujen toimintojen suunnittelijoiden, rahoittajien ja toteuttajien valvutuneisuus ja kaikki mahdolliset käyttäjäryhmät huomioiva asenne lisäävät taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuutta ja moninaisuutta. Asenteet, päätöksenteko ja strateginen työ vaikuttavat lisäksi mahdollisuuksiin ylläpitää ja kehittää omaa kieltä ja kulttuuria sekä taide- ja kulttuurialalle kouluttautumiseen ja alalla työskentelyyn. Palveluja parannaessa asenteilla on keskeinen asema; asenteiden muuttuessa mahdollistuu palvelujen tuottamisessa nopeinkin muutos. Suunnittelun asiakirjojen tulisi heijastaa halukkuutta ja sitoumusta tehdä taide- ja kulttuuripalveluista kaikille saavutettavia.

Päätöksenteko ja strateginen työ ovat yhteydessä päätöksentekoprosessien avoimuuteen ja läpinäkyvyyteen sekä koko henkilöstön ja myös ulkopuolisten asianosaisten vaikutusmahdollisuuksiin. Saavutettavuuden ja moninaisuuden näkökulmien huomioiminen yleisissä kirjallisissa toiminta- ja taloussuunnitelmissa sekä saavutettavuusstrategiat ja -ohjelmat ovat osa saavutettavuuden ja moninaisuuden suunnitelmallista edistämistä. Päätöksentekoon ja strategiseen työhön liittyvät muun muassa saavutettavuus- ja moninaisuuskoulutusten järjestäminen henkilökunnalle, toimenpiteet saavutettavuuden ja moninaisuuden arvioimiseksi, erityis- ja vähemmistöryhmien kanssa tehtävä yhteistyö, erityis- ja vähemmistöryhmien edustuksellisuus päätöksentekoelimissä sekä muu henkilöstön moninaisuus.

Erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluvien henkilöiden mahdollisuuksia ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan, taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuuteen ja moninaisuuteen sekä taide- ja kulttuurialalle kouluttautumiseen ja alalla työskentelyyn liittyviä asioita käsitellään työryhmän oman asiantuntijuus- ja selvitystyön lisäksi eri lähteiden kautta.

Opetus- ja kulttuuriministeriö toteutti keväällä 2011 kyselyn erityis- ja vähemmistöryhmiä edustaville järjestöille koskien toimenpideohjelmien Taide tarjolle, kulttuuri kaikille. Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi (2004) ja Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelma (2006–2010) toteutumisen seuranta. Erityis- ja vähemmistöryhmien edustajilta kysyttiin taide- ja kulttuuritoimintaan osallistumista sekä taide- ja kulttuuripalvelujen käytöstä Suomessa²⁰. Työryhmä kuuli

20 Kysely lähetettiin yhteensä kymmenelle vammaisjärjestölle ja kahdeksalle kulttuurivähemmistöjä edustavalle taholle. Vammaisjärjestöistä kyselyyn vastasivat Förbundet De Utvecklingsstördas Vänner, Invalidiförbundet ry, Kehitysvammaisten Taiteilijoiden Tuki ry, Kuurojen Liitto ry, Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry ja Selkokeskus. Kulttuurivähemmistöjä koskien vastaus saatiin Anaräskielâ servi ry:ltä ja Seta ry:ltä

lisäksi Kulttuuriyhdistys Suomen EUCREA ry:n, Mielen terveyden keskusliitto ry:n ja Seta ry:n edustajia aiheesta sekä monikulttuurisuuden läänintaiteilija Outi Korhosta Uudenmaan taidetoimikunnasta koskien siirtolaistaustaisten taiteilijoiden tilannetta. Kirjalliset kyselyt koetaan etnisten vähemmistöjen keskuudessa usein haasteelliseksi vastata ja siksi vastaavanlaiset käyttäjätutkimukset tulisi jatkossa toteuttaa haastatteluina.

Seta ry huomautti vastauksessaan, ettei opetus- ja kulttuuriministeriön toimenpideohjelmassa käsitelty seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa tai ehdotettu toimenpiteitä kyseisten vähemmistöjen edistämiseksi. Kulttuurivähemmistöjen määrittelyssä ei myöskään mainittu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä. Näin ollen on toimenpideohjelmien vaikuttavuus kyseessä oleviin vähemmistöihin Seta ry:n mielestä heikko. Ko. vähemmistöjen asemasta taiteen ja kulttuurin tekijöinä ja palveluiden käyttäjinä puuttuu systemaattista tutkimustietoa. Tietoa olisi tuotettava ja aihepiiriä avattava esimerkiksi saavutettavuutta käsittelevillä internetsivuilla, kuten osana Kulttuuria kaikille -palvelua. Tässä raportissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt lasketaan vähemmistöryhmiin ja työryhmän ehdottamat toimenpiteet koskevat myös kyseisiä vähemmistöjä.

Saatujen vastausten mukaan toimenpide-ehdotukset on koettu tarpeellisiksi ja oikeasuuntaisiksi. Vaikka saavutettavuus on edistynyt, on toimenpide-ehdotusten täytäntöönpanoon edelleen panostettava sekä saavutettavuuden seurantaan ja asiasta tiedottamiseen kiinnitettävä tulevaisuudessa huomiota. Saavutettavuutta haittaavia tekijöitä löytyy edelleen kaikilta saavutettavuuden osa-alueilta. Huoli rahoituksen epävarmuudesta ja riittämättömyydestä koskettaa niin erityis- kuin vähemmistöryhmiä.

Kulttuuria kaikille -palvelu on toteuttanut selvitykset Kulttuurifestivaalien ja -tapahtumien saavutettavuus – Keväällä 2011 toteutetun kyselyn tulokset²¹ ja Vammaisten ihmisten kokemukset kulttuuripalvelujen käyttäjinä – Kyselyyn ja haastatteluihin perustuva selvitys vuonna 2011²². Kynnys ry toteutti selvityksen Esiselvitys: taide- ja kulttuurialojen opiskelun esteettömyys ja saavutettavuus (2012)²³. Ihmisoikeusliitto toteutti selvityksen Romanian osallisuus ja osallistuminen kulttuuritoimintaan Suomessa (2012)²⁴, Siirtolaisparlamentin tuki ry selvityksen Selvitys maahanmuuttajien edustuksellisuudesta Suomen kulttuuripolitiikassa ja taide- ja kulttuurikentän päätöksenteossa (2012)²⁵, Venäjän ja Itä-Euroopan Instituutti selvityksen Suomen venäjänkieliset kulttuuripalveluiden käyttäjinä ja tuottajina (2012)²⁶ ja Tuglas-seura selvityksen Vironkielisten maahanmuuttajien osallistuminen kulttuuri- ja yhdistyselämään (2011)²⁷. Selvitykset toteutettiin opetus- ja kulttuuriministeriön rahoituksella. Osa selvityksistä oli työryhmän raportin kirjoitusvaiheessa ollut vielä julkaisemattomia.

Taiteen keskustoimikunta toteutti lisäksi vuonna 2011 saamelaisia taiteilijoita käsittelevän tutkimuksen Käsien, sävelin, sanoin ja kuvin - Saamelaiset taiteilijat Suomessa.²⁸

Kysely toimenpideohjelmien toteutumisesta sekä toteutetut kuulemiset ja selvitykset osoittavat, että erityis- ja vähemmistöryhmiä edustavilla tahoilla on paljon aiheeseen liittyviä toiveita ja ehdotuksia. Työryhmä on laatinut toimenpide-ehdotuksensa ottaen huomioon saamansa palautteen.

21 Kulttuuri kaikille -palvelu 2011

22 Kähkönen 2012

23 Purhonen 2012

24 Toivanen 2012

25 Siirtolaisparlamentin tuki ry 2012

26 Lammi & Protassova 2012

27 Tuglas-seura 2011

28 Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja n:o 38, 2011

5.1 Asenteet

Yleinen tietous saavutettavuuden merkityksestä on lisääntynyt Taide tarjolle, kulttuuri kaikille -toimenpideohjelmaehdotuksen (2004) jälkeen. Kulttuuriyhdistys Suomen EUC-REA ry:n mukaan erityisesti edistystä on tapahtunut taide- ja kulttuurialan oppilaitoksissa, joissa nykyisin on aiempaa enemmän erityis- ja vähemmistöryhmiä edustavia henkilöitä kulttuurialan opiskelijoina. Koulutusta ja ohjeistusta tarvitaan kuitenkin edelleen, jotta erityis- ja vähemmistöryhmien edustajilla olisi tasavertaiset mahdollisuudet taide- ja kulttuurialan opiskeluun ja alalle työllistymiseen.

Selvityksessä Vammaisten ihmisten kokemukset kulttuuripalvelujen käyttäjinä (2012) kävi ilmi, että taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuuteen liittyvä asenneilmapiiri on kehittynyt positiivisemmaksi. Vaikka palvelun tarjoajien asenteiden koettiin kehittyneen, eivät vastaajat kokeneet saavutettavuuden juuri kohentuneen. Huomion arvoista on, että taide- ja kulttuuripalveluja käyttivät eniten nuoret ikäpolvet, jotka myös suhtautuvat palvelujen ja harrastusmahdollisuuksien saavutettavuuteen kaikkein tyytymättömmimmmin. Taide- ja kulttuuripalvelujen käytön ja tietoisuuden lisääntymisen myötä myös käyttäjien vaatimustaso saavutettavuusnäkökulmista nousee.

Romaneihin kohdistuu suomalaisessa yhteiskunnassa edelleen ennakkoluuloja ja kielteisiä asenteita. Myös mielenterveyskuntoutajat ovat esimerkki ryhmästä, joka kohtaa erityisen herkästi asenteellista syrjintää. Tämä voi näkyä esimerkiksi siinä, kuinka tervetulleiksi kyseisten vähemmistöjen edustajat kokevat itsensä taide- ja kulttuuripalveluiden käyttäjinä tai tuottajina. Mielenterveyskuntoutujien esteenä näyttäytyvien leimaantumisen ja syrjinnän uhkaa voidaan Mielenterveyden keskusliitto ry:n mukaan poistaa tiedotuksen sekä aiheen näkyvyyden lisäämisen kautta.

Suomessa asuvien venäjänkielisten kohdalla taide- ja kulttuuripalveluihin osallistumisen esteet johtuvat osaltaan asenteista niin venäjänkielisten kuin palvelujen tarjoajien puolelta. Venäjänkielisillä on taipumusta eristäytyä oman kulttuurisen ryhmänsä pariin ja käyttää ainoastaan omakielisiä taide- ja kulttuuripalveluja. Tämä voi johtua siitä, että oma kulttuuri koetaan perinnerikkaammaksi ja korkeatasoisemmaksi tai koska oman kulttuurisen ryhmän koetaan lieventävän mahdollisia syrjinnän kokemuksia. Suomalaisilla taide- ja kulttuuripalveluilla ei puolestaan ole aina tarpeeksi tahtoa kohdentaa palveluitaan venäjänkielille.

Seta ry huomauttaa, että Suomessa on eriarvoista kohtelua seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajia kohtaan. Sukupuolivähemmistöt (transihmiset ja intersukupuoliset henkilöt) ovat vähän tunnettu ryhmä, jota kohtaan esiintyy vielä seksuaalivähemmistöjäkin enemmän ennakkoluuloja. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset kohtaavat ennakkoluuloja ja monimuotoista syrjintää elämänsä kaikilla osa-alueilla.

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten osallistamiseksi taide- ja kulttuuripalveluiden käyttäjiksi tarvitaan kohdennettuja ja asiantuntevia toimenpiteitä, joilla lisätään taide- ja kulttuurialan ammattilaisten sukupuolen moninaisuuden ymmärtämistä. Seta ry:n mukaan tiedon puute vähemmistöryhmistä on saavutettavuuden suurimpia esteitä.

5.2 Päätöksenteko ja strateginen työ

Siirtolaisparlamentin tuki ry:n tekemässä selvityksessä (2011) kartoitettiin muun muassa siirtolaistaustaisten taide- ja kulttuurialan ammattilaisten osallistumisen esteitä kulttuuripoliittiseen päätöksentekoon Suomessa. Kysely osoitettiin siirtolaisille, taide- ja kulttuu-

rilaitoksille sekä taide- ja kulttuurialan järjestöille, säätiöille, toimikunnille, valtiollisen ja julkisen sektorin organisaatioille sekä yksityiselle sektorille.

Selvityksestä käy ilmi, ettei siirtolaisia ole riittävästi mukana heitä koskevia laajakantoisia päätöksiä tehtäessä tai käsiteltäessä heihin liittyviä taide- ja kulttuurialan kysymyksiä. Selvityksessä todetaan, että eri kulttuuritaustaisten henkilöiden edustus valtion ja kuntatason laitoksissa sekä etenkin järjestöissä, säätiöissä ja yksityisellä sektorilla on heikko. Siirtolaisilla ei ole riittävästi tietoa osallistumisesta suomalaiseen kulttuuripolitiikkaan. Vain 6 prosenttia kaikista vastaajista oli osallistunut kulttuuripoliittiseen päätöksentekoon Suomessa. Suurimpana ongelmana edustuksellisuuden vähäisyyteen siirtolaiset pitivät kielitaidon puutetta. Taide- ja kulttuurilaitokset ja alan organisaation puolestaan pitivät keskeisinä esteinä nimitysmenettelykäytäntöihin liittyviä rakenteellisia esteitä.

Uudenmaan taidetoimikunta palkkasi vuoden 2011 alusta monikulttuurisuuden läänintaiteilijan, joka on verkostomaisesti työskennellyt siirtolaistaiteilijoiden kanssa. Työ on tuonut esille, että niiden taiteilijoiden, joiden suomen kielen taito ei ole äidinkielenomainen, mahdollisuudet osallistua taidetoimikuntatyöskentelyyn ovat käsiteltävän suomenkielisen materiaalin ja pitkien suomenkielisten kokousten takia heikot siinäkin tapauksessa, että halua nimittää siirtolaistaustaisia asiantuntijoita olisi. Sama ongelma kohdataan muussa siirtolaisia koskevassa päätöksenteossa, joka tapahtuu kokonaan suomen kielellä. Mahdollisuus eri kieli- ja kulttuuritaustaisten taiteilijoiden roolin kasvattamiseen taidetoimikuntatyössä olisi huomioitava luomalla vaihtoehtoja eri kieli- ja kulttuuriryhmiä edustavien asiantuntijoiden käytölle vertaisarvioinnissa.

Edustuksellisuus itseä koskevassa päätöksenteossa on tärkeä kaikkien erityis- ja vähemmistöryhmien kohdalla. Esimerkiksi romanien taide- ja kulttuuripalveluiden turvaaminen ja saavutettavuus ovat sekä kunnallisten, alueellisten että valtiollisten viranomaisten kehittämis- ja resursointivastuulla. Romaniväestön oma asiantuntemus tulee huomioida osallistamalla kansalaisyhteiskunnan toimijoita, kuten romanijärjestöjä. Romaniväestön kuuleminen on taide- ja kulttuuripalveluja koskevien selvitysten laadinnassa välttämätöntä.

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelman (2006–2010) mukaan opetus- ja kulttuuriministeriö vahvistaa saavutettavuuteen, monikulttuurisuuteen ja vammaisuuteen liittyvää asiantuntemusta taidetoimikunnissa, jotka voivat myös kuulla vähemmistöryhmien asiantuntijoita. Asia ei ole Kuurojen Liitto ry:n mukaan toteutunut tarvittavissa määrin viittomakielisten parissa. Myöskään siirtolaisten osalta kehitystä ei ole tapahtunut riittävästi.

Toimenpideohjelman jälkeen siirtolaisten määrä taide- ja kulttuurilaitosten laitosten luovissa tehtävissä ei ole lisääntynyt. Kirjastoissa, erityisesti pääkaupunkiseudulla, erikielinen toiminta ja kirjatarjonta ovat kuitenkin kehittyneet ja avoimuutta palkata erikielisiä työntekijöitä on ollut paikoitellen huomattavasti.

Taiteen keskustoimikunnassa oli vuosina 2007–2009 kaksi jäsentä, joiden voitiin katsoa edustavan kieli- ja kulttuurivähemmistöjä. Tällä hetkellä Taiteen keskustoimikunnassa on yksi ja valtion tanssitaide-toimikunnassa yksi jäsen, joiden voidaan katsoa edustavan vähemmistöryhmiä. Ei ole tiedossa, onko taidetoimikunnissa ollut muita erityis- ja vähemmistöryhmien edustajia. Taiteen keskustoimikunta on vuonna 2009 perustanut monikulttuurisuusjaoston arvioimaan samana vuonna asetetusta määrärahasta tuettavia monikulttuurisia taidehankkeita koskevia hakemuksia. Jaoston seitsemästä jäsenestä neljän voidaan katsoa edustavan kieli- tai kulttuurivähemmistöjä. Taiteen edistämiskeskuksen perustamisen myötä nykyisestä jaostokäytännöstä luovuttaisiin, mikä merkitsisi monikulttuurisuusjaoston lakkauttamista.

Taiteen keskustoimikunta on 31.5.2012 annetun hallituksen esityksen mukaan muutettu Taiteen edistämiskeskus -nimiseksi virastoksi, jolla on aluetoimipisteitä. Uusi virasto aloitti toimintansa vuoden 2013 alusta. Viraston yhteydessä on itsenäistä päätäntävaltaa käyttäviä luottamuselimiä, joita ovat taideneuvosto, valtakunnalliset ja alueelliset taide-toimikunnat sekä erillislautakunnat. Virasto voi antaa aluetoimipisteille valtakunnallisia erityistehtäviä, joista esimerkkinä mainitaan lakiesityksessä lastenkulttuuriin tai johonkin taiteen alaan liittyvät kehittämistehtävät. Työryhmä katsoo, että kehittämistehtävät voisivat liittyä myös saavutettavuuteen ja moninaisuuteen. Uudistuksen myötä virastolla on aiempaa suurempi osuus läänintaiteilijoiden työtehtävien määrittelyssä. Läänintaiteilijat toimivat taiteen ja kulttuurin valtakunnallisissa ja alueellisissa kehittämistehtävissä, jotka kytketään taide- ja kulttuuripolitiikan linjausten toteuttamiseen.

Viraston yhteydessä toimii kuusijäseninen taideneuvosto, jonka toimikausi kestää neljä vuotta. Taideneuvoston asettaa opetus- ja kulttuuriministeriö kuultuaan taiteen ja kulttuurin yhteiskunnallisen aseman kannalta merkittäviä tahoja: keskeisiä alan järjestöjä ja laitoksia sekä muita asian kannalta merkityksellisiä toimijoita. Ministeriö ei ole sidottu niiden esityksiin. Taideneuvostoa asetettaessa on huolehdittava, että neuvoston taiteellinen ja muu asiantuntemus on monipuolinen ja että kielelliset ja alueelliset näkökohdat tulevat huomioiduiksi. Taideneuvosto päättää muun muassa valtakunnallisten vertaisarviointiryhmien toimialoista, ryhmien määrästä sekä niiden että alueellisten luottamuselinten jäsen-ten nimittämisestä.²⁹

Käsin, sävelin, sanoin ja kuvin - Saamelaiset taiteilijat Suomessa -selvityksen (2011) mukaan valtion taidetoimikunnissa ja erillislautakunnissa on ollut saamelaisedustus vaihtelevasti vuosina 1968–2011. Yksittäisten jäsenten lukumäärästä laskettuna saamelaisten jäsenten osuus kaikista jäsenistä on ollut 0,7 prosenttia. Saamelaisedustus on ollut valtion muotoilutoimikunnassa (3) ja kirjallisuustoimikunnassa (1), taiteen keskustoimikunnan monikulttuurisuusjaostossa (1) sekä kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahalautakunnassa (3). Toimikausia on ollut viidestä yhteen. Vertaisarvioinnin kannalta tilanne on monilla taiteenaloilla huolestuttava, jos toimikuntien tai lautakuntien jäsenillä ei ole riittävää asiantuntemusta saamelaistaiteen osalta.

Lapin taidetoimikunnassa, jonka tehtävänä on taiteen ja kulttuurin edistäminen Lapin läänin alueella, on tällä hetkellä yksi saamelaistaustainen jäsen. Kaikkiaan toimikunnassa on ollut 9 saamelaisedustajaa 14 toimikauden ajan. Lapin taidetoimikunnalla on ollut yhteensä 6 saamelaista läänintaiteilijaa vuosina 1978–2008. Läänintaiteilija on toiminut saamelaistaiteen tai -kulttuurin alan läänintaiteilijana. Vuoden 2008 jälkeen saamelaista läänintaiteilijaa ei ole nimitetty. Muissa alueellisissa taidetoimikunnissa ei ole ollut saamelaisia läänintaiteilijoita. Pääasiallisena syynä tähän on, että avoinna oleviin tehtäviin ei ole ollut saamelaisia hakijoita. Suuri osa saamelaistaiteilijoista asuu Lapin läänin ulkopuolella. Työryhmä katsoo, että taiteen edistämiskeskuksen perustamisen myötä yhden taidekoordinaattorin tehtävien tulisi liittyä saamelaistaiteeseen ja koordinaattorin toimikenttänä olisi koko maa.

Saamelaiskäräjien kulttuurilautakunta on saamelaiskäräjien hallituksen alainen toimielin. Lautakunta valmistelee saamelaiskäräjien esitykset, aloitukset sekä lausunnot, jotka koskevat saamelaisten henkistä kulttuuria. Kulttuurilautakunnan tehtävänä on päättää valtionavustuksen (saamelainen kulttuurimääräraha) jakamisesta. Määräraha pysyi koko 2000-luvun ajan suunnilleen samansuuruisena vuoteen 2011 asti. Vuonna 2012 määrärahaa pienennettiin osana valtiontalouden säästötoimenpiteitä.

²⁹ Laki taiteenedistämiskeskuksesta 657/2012 ja Valtioneuvoston asetus taiteen edistämiskeskuksesta (727/2012)

Kirjastopalvelujen käyttö on yleisin taide- ja kulttuuritoimijoiden palvelumuoto kaikissa erityis- ja vähemmistöryhmissä. Kirjastojen toiminta on muuttunut ja muuttuu lähivuosina edelleen voimakkaasti. Muutoksen hallitsemiseksi Yleisten kirjastojen neuvosto on tehnyt strategian vuosille 2011–2016. Neuvosto katsoo, että käyttäjiä tulee kuunnella entistä enemmän, kirjastojen tulee osallistua medialukutaidon tukemistalkoisiin ja kirjastoissa on lisättävä tilaa oleskelulle ja viihtymiselle. Lisäksi tavoitteena tulee olla muun muassa henkilökohtaisen ja haastavamman, erilaisia asiakkaita palvelevan asiakaspalvelun kehittäminen ja internetpalvelujen esteettömyys. Strategiassa ei erikseen viitata saavutettavuuden tai eri vammaisryhmien palvelun kehittämiseen (erikseen mainitaan siirtolaiset ja ikäihmiset), mutta strategian kokonaisuhenki on saavutettavuus- ja moninaisuusajattelua voimakkaasti tukeva.

Kynnys ry:n tuottaman selvityksen Esiselvitys: taide- ja kulttuurialojen opiskelun esteettömyys ja saavutettavuus (2012) mukaan taide- ja kulttuurialan opiskelun kokonaisvaltaisen esteettömyyden tulisi olla osa oppilaitosten strategiaa. Oppilaitosten tietotasoa ja valmiuksia vastaanottaa vammaisia opiskelijoita tulisi kehittää esimerkiksi suuntaamalla oppilaitoksille tietopaketteja ja ohjeita aiheesta. Kynnys ry ehdottaa selvityksessä, että opiskelun esteettömyys tuli kytkeä entistä paremmin ja systemaattisemmin osaksi oppilaitosten toiminnan arviointia. Myös selvitys Hitaasti, mutta varmasti? Saavutettavuuden edistyminen yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa (2012) mainitsee yhdeksi selkeimmäksi kehittämiskohteeksi saavutettavuuteen liittyvän strategisen suunnittelun vahvistamisen.³⁰

Saavutettavuuteen ja moninaisuuteen liittyvinä esimerkkeinä taide- ja kulttuurilaitosten itselleen laatimista strategioista voidaan mainita Kaikkien taidemuseo, saavutettavuus ja diversiteetti Valtion taidemuseossa 2009–2013 sekä Tampere Guitar Festivalin saavutettavuussuunnitelma Kitaraa kaikille. Strategioita laatineiden organisaatioiden on tärkeää myös seurata niiden toteutumista.

Selvityksessä Vammaisten ihmisten kokemukset kulttuuripalvelujen käyttäjinä (2012) nähtiin tarvetta sekä vammaisjärjestöjen keskinäiselle että vammaisjärjestöjen ja taide- ja kulttuuripalvelujen väliselle yhteistyölle sekä kokemusten ja hyvien käytäntöjen vaihdolle. Järjestöt voisivat esimerkiksi nykyistä enemmän informoida toisiaan taide- ja kulttuuripalveluvaihtoehtoista. Myös järjestöjen omassa piirissä tuotettua taidetta ja kulttuuria tulisi tarjota suuremmalle yleisölle.

Kulttuurifestivaaleja ja -tapahtumia tulisi kannustaa tekemään laajempaa yhteistyötä toimintansa suunnittelussa ja toteutuksessa erityis- ja vähemmistöryhmien kanssa. Kulttuurifestivaalien ja -tapahtumien saavutettavuus -selvityksen (2011) mukaan vain noin 30 prosenttia vastaajista oli tehnyt yhteistyötä erityis- ja vähemmistöryhmien kanssa. Eniten yhteistyötä oli tehty kieli- ja kulttuurivähemmistöihin kuuluvien ryhmien ja vähemmän toimintarajoitteisten kanssa. Festivaaleille ja tapahtumille tulisi myös tehokkaammin tiedottaa mahdollisuudesta hyödyntää saavutettavuuden kehittämiseen tarkoitettuja avustuksia.

5.3 Työryhmän esittämät toimenpide-ehdotukset

1. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö edistää saavutettavuutta ja moninaisuutta hallinnonalansa virastojen toiminnassa, nimittämiensä luottamushenkilöiden valintaprosesseissa sekä tukemiensa julkisten ja yksityisten taide- ja kulttuurilaitosten toiminnassa.

OKM

2. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että siirtolaisten edunvalvontaryhmän perustamista tuetaan. Ryhmän tarkoitus tulee olla huolehtia mm. siirtolaisten inklusiosta, edustuksellisuudesta ja osallistumisesta Suomen kulttuuripolitiikkaan.

OKM

3. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että Taiteen edistämiskeskuksen taideneuvoston sekä valtion taidetoimikuntien ja alueellisten taidetoimikuntien jäseniä valittaessa huomioidaan entistä paremmin erityis- ja vähemmistöryhmien edustajat sekä saavutettavuuteen ja moninaisuuteen liittyvä asiantuntemus. Ehdotuksia pyydetään mm. Saamelaiskäräjiltä, Kansainvälinen taidekeskus Kassandralla, Kulttuuriyhdistys Suomen EUCREA ry:ltä ja Romaniasiain neuvottelukunnalta.

OKM, Taiteen edistämiskeskuksen taideneuvosto

4. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että tulevaisuudessa tutkitaan mahdollisuutta monipuolistaa taidehallinnon avustusten hakuprosesseissa käytettäviä kieliä tai vaihtoehtoja eri kieli- ja kulttuuriryhmiä edustavien asiantuntijoiden käytölle vertaisarvioinnissa.

Taiteen edistämiskeskus

6 Oman kielen ja kulttuurin ylläpitäminen ja kehittäminen

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden ja moninaisuuden sekä kulttuuristen oikeuksien toteutumisen kannalta keskeistä on eri ryhmien mahdollisuudet oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Vähemmistöidentiteetti rakentuu myönteisten ja voimaannuttavien kokemusten kautta, joita voidaan saavuttaa taiteen ja kulttuurin avulla. Näiden kokemusten kautta yksilö voi tuntea erilaisuudestaan ennemmin ylpeyttä kuin ulkopuolisuutta.

Tässä luvussa tarkastellaan saamelaisten, romanien, Suomessa asuvien siirtolaisten, viittomakielisten, vammaisten henkilöiden sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen mahdollisuuksia oman kielen ja kulttuurin omaehtoiseen ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Vähemmistöryhmien tarpeet ovat toisistaan poikkeavia ja riippuvat muun muassa kyseessä olevan ryhmän tilanteesta ja asemasta Suomessa.

Oman kielen ja kulttuurin ylläpitäminen ja kehittäminen lomittuvat taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuuden ja moninaisuuden kanssa, joita käsitellään erillisessä luvussa. Palveluiden saavutettavuus ja moninaisuus tukevat osaltaan mahdollisuuksia oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Jako luvuissa käsiteltävien asioiden välillä on työryhmän tekemä ja siinä esiintyy tulkinnanvaraisuutta.

6.1 Saamelaiset

Saamelaisten mahdollisuudet ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan ovat alkuperäiskansaoikeuksia, ja liittyvät vahvasti saamelaisten luontosuhteeseen ja saamelaiselinkeinoihin, joiden perusta on maiden ja vesien käytössä ja siihen liittyvässä ekologisessa perinnetiedossa, jota kutsutaan myös nimellä alkuperäiskansojen perinteinen tieto³¹.

Saamelaiskulttuuriin liittyvät erityispiirteet ja -kysymykset ovatkin osa laajempaa kansainvälistä alkuperäiskansojen oikeuksiin liittyvää kehystä, jossa kulttuuria ei vanhas-
taan ole jaoteltu erillisiin sektoreihin, vaan sitä tulee tarkastella toisistaan riippuvaisten osatekijöiden kokonaisuutena. Alkuperäiskansat eivät ole jaotelleet kulttuuriaan tai kulttuuriperintöään eri osiin (esimerkiksi tiede, taide ja uskonto), eivätkä siten arvottaneet osa-

³¹ Ekologinen perinnetieto on kumulatiivista, sukupolvelta toiselle kulttuurillisen siirron kautta siirtyvää tietoa, taitoja, käytäntöjä ja uskomuksia, joiden sisältönä on ihmisten ja muiden elävien olentojen suhde toisiinsa ja ympäristöönsä (Berkes 1999). Ekologinen perinnetieto osoittaa lisäksi ymmärrystä paikallisista olosuhteista, eläimistä, kasveista, resurssien saatavuudesta, maankäytöstä ja ilmastosta sekä ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksesta (Nuttall 2002).

alueiden säilyttämisen tärkeyttä toisistaan. Yhtäläisesti alkuperäiskansat eivät näe kulttuurillisten oikeuksiensa puolustamista erilliseksi oikeudestaan maahan.³²

Saamelaisten mahdollisuutta oman kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen sekä taiteen ja kulttuurin saavutettavuuteen liittyvät kysymykset ovatkin osa koko saamelaisten asemaan liittyvää kysymystä Suomessa.

Ennen Suomen itsenäistymistä saamelaisilla on ollut Ruotsin ja Venäjän kanssa solmittuja asiakirjoja³³, jotka määrittivät juridiset suhteet saamelaisten lapinkylille sekä kolttien oikeudet omiin kalavesiinsä ja muihin alueisiinsa. Velvollisuus huolehtia saamelaisten oikeuksista siirtyi itsenäistymisen jälkeen Suomen valtiolle, joka on sittemmin tulkinnut Saamenmaan olevan valtion maata solmimatta sopimusta saamelaisten kanssa maa- ja vesioikeuksien siirtämisestä. Saamelaisten oma ja valtion mukanaan tuoma maanomistus ja -hallintajärjestelmä ovat esiintyneet päällekkäin 1900-luvulta. Saamelaisilla ei ole ollut Suomessa oikeuksia hallinnoida perinteisesti hallinnoimiaan maa- ja vesivarantoja, mikä on heikentänyt saamelaisen kulttuurin aineellista pohjaa.

Suomen valtion harjoittama saamelaispolitiikka on aikaisempina vuosikymmeninä monilla tavoin tukahduttanut saamelaista kulttuuria. On arvioitu porosaamelaisten pakkoassimiloinnin täyttävän jopa kulttuurisen kansanmurhan piirteet³⁴. Assimilaatio eli sulauttaminen on tarkoittanut pakottamista suomen kielen ja kulttuurin omaksumiseen. Ilmenemismuotoja tälle on lukuisia: lähetystyön seurauksena 1900-luvun alussa porosaamelaisten perheiden lapset koottiin kristittyihin sisäoppilaitoksiin, joissa oman kielen ja kulttuurin esiintuominen ja käyttö kiellettiin. Sisäoppilaitoksissa esiintyi väkivaltaa. Lokan ja Porttipahdan tekoaltaiden rakentamisen seurauksena perinteiset kieliverkostot repesivät aiheuttaen kulttuurisia ja sosiaalisia vaurioita. Saamelainen vapaasti laiduntava poropaimentolaisuus pakotettiin valtion hallinnoimaan paliskuntajärjestelmään ja lisäksi muut saamelaisalueilla toteutetut teolliset toimet, kuten metsien hakkuut, teiden rakennus ja kaivoshankkeet, ovat kaventaneet saamelaisten mahdollisuuksia harjoittaa omaa kulttuuriaan ja elinkeinojaan. Voidaan puhua huomattavasta ja edelleen täysin työstämättömästä taakkasiirtymästä.

Saamelaiskäräjien perustaminen 1996 ja perustuslain uudistaminen eivät ole johtaneet edellä mainittujen ja vielä selvittämättä olevien asioiden kansalliseen käsittelyyn Suomessa. Saamelaisten kohtalosta ja siihen liittyvistä syy-seuraussuhteista ei ole myöskään tarjolla riittävästi tietoa.

On huomioitava, että suurin osa saamelaista asuu nykyisin ns. saamelaisten kotiseutualueeksi määritellyn alueen ulkopuolella. Suuntautuminen Etelä-Suomeen näyttää jatkuvan. Tästä syystä saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan tulee nähdä valtakunnallisena, myös saamelaisten kotiseutualueen ylittävänä kysymyksenä.

Valtioneuvoston selonteko kulttuurin tulevaisuudesta (2011) mainitsee, että alkuperäiskansan kielten asema, kielenhuolto ja palveluiden saatavuus on turvattava koko maassa. Suomessa puhuttavien inarin-, koltan- ja pohjoissaamen asema on uhanalainen. Koltta- ja inarinsaame ovat vakavasti uhanalaisia kieliä. Saamenkielistä opetusta tulee antaa niillä maantieteellisillä alueilla, joissa suurin osa saamelaissyntyisistä lapsista ja nuorista

32 Trask 2008

33 ns. gramota-asiakirjat vuodelta 1601

34 professori Martin Scheinin (Lakimieslehti 1/2006) on arvioinut porosaamelaisten asemaa verrattuna YK:n ihmisoikeusneuvoston esitykseen YK:n alkuperäiskansojen koskevaksi julistukseksi. Julistusluonnoksen 7 artikla (nykyisin 8 artikla) sisältää viisi erilaista toimintatapaa, jotka kuuluvat kulttuurin kansanmurha-käsitteen alle. Scheinin toteaa, että Suomen lainsäädäntö ja valtion muut toimet suhteessa saamelaiseen poronhoitoon täyttävät viidestä kohdasta kolme: saamen kansan erityisluonteen ja integriteetin kieltäminen, saamen kansan kulttuurin perustana olevien keskeisten luonnonvarojen epäminen sekä valtion toteuttama alkuperäiskansan pakkoassimilaatio pääväestöön.

asuu ja käy koulua. Myös pääkaupunkiseudulla tulee tukea saamenkielisiä kulttuuripalveluita ja saamelaiskulttuuria. Saamen kielen elvyttämisohjelmaa valmistelleen työryhmän ehdotus saamen kielten kokonaisvaltaiseksi elvytysohjelmaksi valmistui helmikuussa 2012. Ohjelma on lausuntokierroksen jälkeen tarkoitus viedä valtioneuvoston päätettäväksi.

Arktisen alueen ilmastonmuutosraportin (2004) mukaan ilmastonmuutoksen vaikutukset heijastuvat ensisijaisesti arktiseen alueeseen³⁵. Alkuperäiskansojen perinteisellä tiedolla on merkittävä rooli mukautumisessa ilmastonmuutokseen tavalla, joka mahdollistaa pohjoisen alueen monimuotoisten alkuperäiskulttuurien ja -luonnon selviämisen. Pitkälle assimiloitu perinteinen tieto (ja ekologinen perinnetieto) on kuitenkin pahoin sirpaloitunut ja uhanalaista, ja vaatii säilyäkseen terveitä maa-alueita ja perinteisissä elinkeinoissa tapahtuvaa jatkuvaa uudentamista.

Suomi on allekirjoittanut YK:n alkuperäiskansojen julistuksen vuodelta 2007, mutta valtio ei pidä asiakirjaa juridisesti sitovana. Alkuperäiskansat kuitenkin katsovat julistuksen oikeudellisesti sitovaksi asiakirjaksi³⁶. Suomi on sitoutunut useisiin muihin saamelaisia koskeviin kansainvälisiin sopimuksiin ja lisäksi pyrkinyt 1990-luvulta asti ratifioimaan ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen nro 169, toistaiseksi vielä siinä onnistumatta. Esimerkkinä ratkaisemattoman tilanteen jännitteisyydestä Suomen korkeimman hallinto-oikeuden 2011 tekemä päätös Nellimin kylän saamelaisen tokkakunnan porokarjan pakkoteurastuksesta, joka toteutuessaan lopettaisi inarinsaamelaisen siidan poronhoidon. YK:n ihmisoikeuskomitea antoi syyskuussa 2011 Suomelle toimenpidekiellon pakkoteurastusasiassa, jonka käsittely on edelleen 2013 kesken. Eräät kansainväliset toimijat näkevätkin saamelaisten ratkaisemattoman aseman Suomen merkittävimpana ihmisoikeusongelmana.

Suomen lainsäädännössä on tapahtunut positiivistakin kehitystä, vaikka täydelliseen lopputulokseen ei ole päästy, esimerkkinä tästä kaivoslaki. On kuitenkin myös näkemyksiä, joiden mukaan ne jäävät merkityksettömiksi ellei ydinkysymyksiin paneuduta.

Saamelaisalueella tulee käynnistää kyläpohjainen maankäyttöselvitys, jonka tarkoituksena on tieteen ja perinteisen tiedon yhdistämisen kautta selvittää saamelaisalueen perinteinen ja nykyinen maankäyttö ja siinä tapahtunut kulttuurinen murros. Samalla annetaan paikallisille asukkaille mahdollisuus tuoda esiin omat kokemuksensa ja tarinansa ja näin osallistua muistamisen politiikkaan. Työ on rinnastettavissa totuuskomissiotyöskentelyyn ja asianosaisia ovat kaikki saamelaisalueen kylät asukkaineen. Selvitys tulee toteuttaa neljällä pilottialueella ja laajentaa myöhemmin koskemaan koko perinteistä saamelaisaluetta. Pilottiprojektin alueina käytetään neljän eri saamelaisryhmän kyliä (Vuotso/metsäsaamelaiset, Nellim/inarinsaamelaiset, Utsjoki/ pohjoissaamelaiset, Sevetti/koltat) elinalueita johtuen niiden eriluonteisista tilanteista ja historiasta. Työ tapahtuu kunkin alueen saamelaisyhteisön ohjauksessa. Selvitys on keino toteuttaa ILO 169 -sopimuksen päämääriä.

Muistaminen on menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden kutsumista juuri tähän hetkeen. Yhteinen muistaminen ja unohtaminen on myös poliittinen tapahtuma. Kun laajamittaisten traumoja aiheuttamien tapahtumien seuraukset saavat riittävästi julkisuutta, muistamiseen ja traumaan liittyvä politiikka tulee mahdolliseksi. Voidaan puhua myös muistamisen politiikasta.³⁷

Lisäksi työryhmän usea muukin toimenpide-ehdotus edistää saamelaiskulttuuria.

35 Arctic Climate Impact Assessment ACIA, 2004

36 Anaya 2008

37 Onnismaa 2008

Tekstiin liittyvä toimenpide-ehdotus:

Työryhmä esittää, että ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen nro 169 ratifioinnin yhteydessä neljällä pilottialueella suoritetaan valtion rahoittama Suomen saamelaisalueen maankäyttöselvitys (Näätämöjoen valuma-alue, Nellim, Vuotso-Sompio ja Tenon valuma-alue). Tutkimuksessa hyödynnetään etnografisia aineistoja, aiempia tutkimuksia, uusia järjestettäviä kuulemisia sekä kenttämatkoja ja saamelaisten perinteistä tietoa.

OM, OKM, saamelaiskäräjät

6.2 Romanit

Suomen romaniväestö on kooltaan arvioiden mukaan noin 10 000 henkilöä. Romanit asuvat eri puolilla Suomea, eniten romaniväestöä on eteläisessä Suomessa. Romaneilta on puuttunut kirjoitettu historia. Romanian historiaa koskevan tutkimushankkeen käynnistyminen vuonna 2010 oli merkittävä edistysaskel tässä suhteessa. Tutkimushankkeen tavoitteena oli tallentaa romanien 500-vuotinen historia Suomessa kirjalliseen muotoon. Tutkimusjulkaisu ”Suomen romanien historia” (toim. Panu Pulma) ilmestyi syksyllä 2012.

Romanien perustuslaillisten oikeuksien ylläpitämisen ja kehittämisen toteutumisessa käytännön tasolla on edelleen useita esteitä. Romaniväestön kannalta niin kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutuminen, samoin kuin luovuuden ja kulttuuritoiminnan edellytysten vahvistaminen sekä taide- ja kulttuuripalvelujen saatavuus ovat merkittäviä kehittämisiä alueita.

Suomen romanipoliittiseen ohjelmaan (2009) sisältyy esityksiä romanien kulttuuriperinnön kokoamiseksi ja sisällyttämiseksi osaksi jonkin olemassa olevan museon toimintaa. Romanian kulttuuriperintöä on tallennettu useiden museoiden kokoelmiin, muun muassa Kansallismuseoon, Pietarsaaren kaupungin museoon ja Rovaniemellä Lapin maakuntamuseoon. Romanikulttuuria esitteleviä näyttelyitä on toteutettu useilla paikkakunnilla ja alueellisesti, mutta aineistoa on varsin vähän esillä pysyvästi. Romanikulttuuria esittelevää näyttelytoimintaa tulee tukea. Kulttuuriperinnön tallentaminen ja säilyttäminen on Suomen romanien kulttuurisen identiteetin kannalta olennaista. Kulttuuriperinnön esittäminen tarjoaa tietoa myös pääväestölle, mikä tukee osaltaan kulttuurista vuorovaikutusta ja kulttuuriperintökasvatusta.

Myös romaniväestön oman kulttuuritoiminnan edistäminen on romanipoliittisen ohjelman keskeisiä tavoitteita. Romanipoliittiseen ohjelmaan sisältyy toimenpide-esitys selvityksen laatimiseksi romanien kulttuurikeskuksen perustamismahdollisuuksista. Edellytyksiä romaniväestön osallistumiselle kulttuuri- ja harrastustoimintaan tulisi tukea myös paikallisella tasolla.

Ihmisoikeusliiton tekemän selvityksen Romanian osallisuus ja osallistuminen kulttuuritoimintaan Suomessa (2012) tulokset vahvistavat romanipoliittisessa ohjelmassa esitettyjen toimien tarpeellisuuden. Sen lisäksi, että romaniväestön osallisuutta taide- ja kulttuuripalvelujen käyttäjinä tulee edistää, romanit toivovat erityisesti sellaista taide- ja kulttuuritarjontaa, jota romanit ovat itse mukana tuottamassa ja esittämässä. Romanikulttuuria halutaan tuoda esiin myös pääväestölle eri taide- ja kulttuuri-instituutioissa. Tämä edellyttää taiteesta kiinnostuneiden ja taiteellisesti lahjakkaiden romanien harrastusmahdollisuuksien ja koulutuksen tukemista.

Monilla paikkakunnilla on toteutettu romaniyhdistysten voimin erilaisia teatteri- ja konserttiproduktioita. Romanijärjestöjä tulisi tukea valtakunnallisella ja paikallisella tasolla tällaisten romanikulttuuria esittelevien tapahtumien toteutuksessa. Romanijärjestöt tarvit-

sevat myös ohjausta ja koulutusta rahoituksen ja erilaisten opetus- ja kulttuuriministeriön avustusten hakemisessa. Romanilasten ja -nuorten valtakunnallisen kulttuuritapahtuman käynnistäminen tukisi kulttuuritoiminnan edistämistä ja esillepääsyä.

Suomen romanit puhuvat romanikielen pohjoista murretta, kaaloa. Romanikieltä puhutaan lähinnä yhteisön omassa piirissä. Romanikieli on uhanalainen kieli ja se sisältyy UNESCO:n uhanalaisten kielten listalle. Romanikielen kielipoliittisessa ohjelmassa (2010) on esitetty muun muassa työryhmän asettamista romanikielen kielilain säätämiseksi. Myös Romanipoliittisessa ohjelmassa (2009) on esitetty selvityksen laatimista romanien kielellisten oikeuksien toteutumisesta lainsäädännössä ja sen toimeenpanossa. Nämä toimenpiteet tulisi ottaa huomioon hallitusohjelmassa mainitun kansallisen kielistrategian laadinnassa ja kielivarannon kehittämisessä, joilla edistetään perustuslaissa mainittujen vähemmistöjen kielten asemaa.

Romanikielen yliopistollinen tutkimus ja aineopetus ovat käynnistyneet Helsingin yliopistossa vuoden 2012 alussa. Romanikielen tutkimuksen siirtäminen Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta Helsingin yliopiston yhteyteen ja siten myös romanikielen opettajien koulutuksen mahdollistuminen ovat toteutuessaan myönteisiä edistysaskelia romanikielen aseman ja romanien kulttuuristen oikeuksien kannalta. Romanikielen aseman edistäminen sekä sen tutkimuksen ja kielenhuollon jatkuvuuden turvaaminen tulisi olla osa kansallista kielivarannon monipuolistamista edistävää kielistrategiaa. Romanikielen elvyttämisen ja käytön edistämisen kannalta romanikielen opetuksen vahvistaminen ja romanikielen kieliopäätöiminnan kehittäminen ovat keskeisiä toimenpiteitä. Romanikielen opetuksen kehittämiseksi ja käytön edistämiseksi tarvitaan myös romanikielisen kirjallisuuden lisäämistä.

Yleisradio Oy:n tulee lain mukaan ohjelmatoiminnassaan tuottaa palveluja muun muassa saamen, romanin ja viittomakielellä. Radiossa on ollut romaniväestölle suunnattu 15 minuutin pituinen, osin romanikielellä toteutettu ohjelma vuodesta 1995. Sen ohjelmakonseptia ei ole näinä vuosina kehitetty eikä ohjelma-aikaa lisätty. Televisiotoiminnassa ei ole romanikielisiä ohjelmia saamen ja viittomakielen tapaan. Romanikulttuuria ja romaniväestöön kuuluvia henkilöitä on esitelty yksittäisissä dokumenttiohjelmissa. Yleisradio Oy:n ohjelmatoiminnassa romanikulttuurin esittely ja myös romanitaustaisten toimittajien rekrytoiminen olisivat keinoja, joilla voitaisiin edistää romaniväestön myönteistä julkisuuskuvausta, vahvistaa kulttuurikasvatusta ja lisätä kulttuurista tietoutta.

6.3 Suomessa asuvat siirtolaiset

Vuoden 2010 väestötilaston mukaan muun kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisiä oli Suomen väestöstä 219 715 henkilöä eli 4,1 %. Suurimpia kieliryhmiä olivat venäjänkieliset, vironkieliset, somalinkieliset, englanninkieliset ja arabiankieliset (taulukko 1). Vuodesta 2000 muun kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisten osuus Suomen väestöstä on yli kaksinkertaistunut. Suhteellisesti eniten kasvua on tapahtunut persiankielisten (317 %), thaikielisten (292 %) ja vironkielisten (180 %) keskuudessa.³⁸

Taulukko 1. Vieraskielisten osuus Suomen väestöstä vuonna 2010,

Lähde: Tilastokeskus

Kieli	2010	Osuus koko väestöstä	Osuus vieraskielisistä
Venäjä	54 559	1,0 %	24,8 %
Viro	28 493	0,5 %	13,0 %
Somali	12 985	0,2 %	5,9 %
Englanti	12 855	0,2 %	5,9 %
Arabia	10 415	0,2 %	4,7 %
Kurdi	8 032	0,1 %	3,7 %
Kiina	7 546	0,1 %	3,4 %
Albania	7 113	0,1 %	3,2 %
Thai	5 722	0,1 %	2,6 %
Vietnam	5 637	0,1 %	2,6 %
Saksa	5 447	0,1 %	2,5 %
Turkki	5 374	0,1 %	2,4 %
Persia	5 020	0,1 %	2,3 %
Muut	50 517	0,9 %	23,0 %
Yhteensä	219 715	4,1 %	100,0 %

Siirtolaisista puhutaan julkisuudessa sekä virallisissa asiakirjoissa ja selonteoissa edelleen yhtenä kokonaisuutena tai kahtena ryhmänä: työperäiset siirtolaiset vs. pakolaiset ja turvapaikanhakijat. Käytännössä ilmiö on monisyinen ja monimuotoinen. Suomen tämän hetken yhteiskunnallinen keskustelu ja toimenpiteet, jotka liittyvät maahanmuuttoon keskittyvät niihin, jotka ovat vastatulleita ja vielä kotoutumisprosessissa. On kuitenkin selvää, että ajan mittaan Suomeen on kehittymässä suurehkoja määriä etnisiin ja kulttuurisiin vähemmistöihin kuuluvia kansalaisryhmiä, joiden kulttuurisia palvelutarpeita on mietittävä osana suomalaisia taide- ja kulttuuripalveluja. Asia koskee etenkin pääkaupunkiseutua, missä siirtolaisväestö tulee olemaan suuri.

Siirtolaisten oikeus oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen taataan perustuslaissa. Suomessa asuvat uusien etnisten vähemmistöjen edustajat ovat perustaneet ryhmiensä jäseniä kokoavia yhdistyksiä, jotka järjestävät monipuolista toimintaa kulttuurin ja kielensä vaalimiseksi. Tarve avustaa kyseistä toimintaa on kasvanut. Yhdistyksistä osan toiminta on vakiintunutta, jotkut yhdistyksistä puolestaan ovat lopettaneet toimintansa. Paikallisia järjestöjä edustavia kattojärjestöjä ovat perustaneet lähinnä somalialaiset ja venäjänkieliset. Lisäksi alueellisesti toimii joitakin monikulttuuristen yhdistysten yhteenliittymiä. Kattojärjestöt eivät yleensä edusta etnisiä ja kulttuurisia vähemmistöryhmiä kokonaisuudessaan.

Työryhmä katsoo, että vaikka sen agendana on taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuus, on olemassa tekemättömiä kotouttamispoliittisia linjauksia, jotka tulee linjata ennen kuin siirtolaisia koskevilta toimenpide-ehdotuksilta voidaan odottaa merkittäviä tuloksia. Kotouttamiskenttä ja kotouttava kulttuuripolitiikka ovat toimenpiteiltään ja toimijoiltaan hajanaisia. Nykytilanne tulee kartoittaa, jotta toimijat olisivat tietoisia toisistaan sekä käynnissä olevista hankkeista. Tunnistamalla saavutetut tulokset sekä hyvät käytännöt voidaan kotouttamistyötä kohdentaa ja priorisoida tehokkaammin vastaamaan nykyistä tarvetta sekä luoda kestäviä ratkaisuja.

Tärkeimpänä tavoitteena työryhmä pitää kotouttamispolitiikan tavoitteiden uudelleenarviointia ja tarkempaa määrittelyä. Määrittely edellyttää poliittisia päätöksiä tavoitteista sekä yhteiskunnallista sopimusta tavoitteisiin sitoutumisesta niin kantaväestön kuin siirtolaisten puolelta. Kaikille osapuolille on oltava selvää, mitä tavoitteiden kautta halutaan saavuttaa. Yhtenäisten määrittelyjen puuttuminen luo siirtolaisten parissa epävarmuutta paitsi siitä, mitä yhteiskunta heiltä odottaa, myös siitä, milloin siirtolainen saa tuntea itsensä tasavertaiseksi Suomen kansalaiseksi. Sama koskee kantaväestöä. Tähän on osin vastattu, kun valtioneuvosto hyväksyi keväällä uudistetun kotouttamisohjelman, johon sisältyy myös kotouttamistavoitteet kulttuuripolitiikan kannalta.

Valtioneuvoston laatima selonteko kotouttamislain toimeenpanosta (2008) määrittelee yhteiskunnan sosiaalisesti kotoutuneeksi, kun sen kaikki yksilöt ja ryhmät toimivat kiinteässä vuorovaikutuksessa keskenään.³⁹ Opetusministeriön maahanmuuttopoliittisten linjausten (2009) mukaan kotoutuminen ei ole yksisuuntainen prosessi eikä siinä siitä syystä tule ainoastaan keskittyä siirtolaisten sopeuttamiseen maahanmuuttomaahan. Maahanmuuton seurauksena vastaanottava maa ja sen yhteiskunnallinen rakenne muuttuvat. Uusi, sosiaalisesti ja kulttuurisesti monimuotoisempi yhteiskunta asettaa haasteita niin sanotulle kantaväestölle ja muille perinteisille vähemmistöille. Kotouttamiseen kuuluvat siten myös sellaiset toimenpiteet, joilla edistetään ja tuetaan yhteiskunnan kokonaisuutta. Jatkuvasti monimuotoistuvan yhteiskunnallisen tilanteen tunnistaminen auttaa kantaväestöä määrittämään oman roolinsa osana kotoutumisprosessia.

Integroitumisessa ja kotoutumisessa on tehtävää kaikkien siirtolaisryhmien keskuudessa. On kuitenkin ryhmiä, kuten pakolaiset, turvapaikanhakijat, laittomat siirtolaiset ja esimerkiksi Romanian romanit, jotka ovat muita siirtolaisia haavoittuvammassa asemassa ja tarvitsevat erityistoimia. Työryhmä on työssään sivunnut kyseessä olevien siirtolaisryhmien käsittelyä ja todennut, että heidän asemaansa on mahdollista edistää myös kulttuuripoliittisin keinoin, mutta työryhmän resurssit tai asiantuntemus eivät riitä asian riittävään käsittelyyn. Kulttuuripoliittiset keinot eivät ko. ryhmien aseman parantamisessa ole myöskään riittäviä tai ensisijaisia. Asian selvittäminen vaatisi yhteistyötä eri hallinnonalojen (muun muassa sisäasiainministeriö, ulkoasiainministeriö, oikeusministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö ja Helsingin kaupunki) ja toimijoiden (valtio, kunnat ja järjestöt) välillä.

Kotoutuminen ja kulttuuripolitiikka

Pasi Saukkonen on tarkastellut kulttuuripolitiikan suhdetta kotoutumiseen teoksessa *Kotouttaminen ja kulttuuripolitiikka. Tutkimus maahanmuutosta ja monikulttuurisuudesta suomalaisella taiteen ja kulttuurin kentällä* (2010). Luontaisimmin kotoutuminen yhdistyy taide- ja kulttuuripalvelujen saatavuuden edistämiseksi tehtävään työhön. Muilla kulttuuripolitiikan alueilla maahanmuuttopoliittisten linjaukset toteutuvat heikosti.⁴⁰ Opetus- ja kulttuuriministeriön *Kulttuuripolitiikan strategia 2020:n* mukaan kotoutumista tulee edistää kulttuuripoliittisin keinoin ja maahanmuutto sekä kulttuurien välinen vuorovaikutus huomioidaan kaikissa kulttuuripoliittisissa toimissa.⁴¹

Lainsäädäntö ei nykyisellään suoraan velvoita valtion kulttuurihallintoa tai paikallisen tason kuntien kulttuuritoimea huomioimaan kotoutumista kulttuuripolitiikassaan, mutta laki kotoutumisen edistämisestä (2010/1386) edellyttää, että kunta huolehtii kunnan palvelujen soveltuvuudesta myös siirtolaisille. Taiteen ja kulttuurin toiminta-alueita ja

39 VNS 4/2008 vp

40 Saukkonen 2010, 220

41 Opetusministeriön julkaisuja 2009:12

instituutioita ei ole valtiovallan näkökulmasta perinteisesti nähty suomalaisen kotoutumispolitiikan keskeisinä alueina, mutta nykyisessä hallitusohjelmassa kulttuurin osuus kotouttamisessa nostetaan esille. Opetusministeriön maahanmuuttopoliittisten linjausten (2009) mukaan muun muassa taiteen ja kulttuurin avulla voidaan edistää siirtolaisten onnistunutta kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan.⁴²

Valtioneuvoston selonteko kulttuurin tulevaisuudesta -julkaisussa (2011) ehdotetaan laadittavaksi kulttuurin maahanmuuttopoliittinen ohjelma, jossa kehitetään kriteereitä kulttuurisen moninaisuuden tunnistavan kulttuuripolitiikan välineiksi. Siirtolaisten edustamat kulttuuriset vaikutteet tulee ottaa mukaan luonnollisena osana suomalaisen kulttuurin rakentumista. Selonteossa esitetään lisäksi, että monikulttuurisuuteen liittyvää tutkimusta lisätään sekä käsitteitä ja terminologiaa täsmennetään.

Perustelut taiteen ja kulttuurin sekä kulttuuripolitiikan merkityksestä kotoutumisen edistäjinä voidaan Saukkosen mukaan jakaa kolmeen ryhmään. Taiteen ja kulttuurin kentän näkemyksissä korostuu luovuuden toteutuminen. Osallistuminen tasavertaisesti ja täysimääräisesti taiteelliseen toimintaan on edellytys korkeatasoisen taiteen toteutumiselle. Tavoitteena pidetään moninaista ja moniarvoista taide- ja kulttuurielämää. Toiseksi pyritään edesauttamaan siirtolaisten oman kielen ja kulttuuristen traditioiden säilymistä ja kehittymistä. Taiteellinen ja kulttuurinen toiminta vahvistaa yhteisön yksilöllistä kulttuuri-identiteettiä. Kulttuuripolitiikan tavoitteena on kolmanneksi ollut kaikkien kansalaisten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden parantaminen. Taide- ja kulttuurisektori on osa suomalaista yhteiskuntaa ja integroituminen taiteen ja kulttuurin kentälle vaikuttaa siirtolaisten kokonaisvaltaiseen kotoutumiseen.⁴³

Kulttuuripolitiikan merkitys yhteiskuntaan integroitumisen edistäjänä on painottunut, kun siirtolaisten ja heidän jälkeläistensä vaikeudet työelämään sijoittumisessa, puutteet kielitaidossa ja eriytyminen muusta yhteiskunnasta ovat tulleet selvemmin näkyviksi. Syrjäytymistä, eriytymistä ja eristäytymistä voidaan pyrkiä ehkäisemään parantamalla siirtolaisten mahdollisuuksia osallistua suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen päätöksentekoon. Viime vuosina kulttuuripolitiikan tavoitteena maahanmuuton osalta on ollut siirtolaisten oman kielen ja kulttuurin ylläpitämisen ja kehittämisen lisäksi parantaa siirtolaisten edellytyksiä toimia suomalaisella taiteen ja kulttuurin kentällä niin tekijänä kuin kokijana.⁴⁴

Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalla siirtolaisten integroitumista kulttuurielämään on pyritty edistämään monin eri keinoin. Tärkeää kotouttamistyötä tekevät muun muassa maahanmuuttajajärjestöt. Ministeriön rahoittaman, vuonna 2013 toimintansa aloittaman Cultura-säätiön tarkoituksena on säätiön sääntöjen mukaan kehittää ja vahvistaa venäjänkielisen väestön kielellistä identiteettiä ja edesauttaa venäjänkielisen kulttuurin kehittymistä Suomessa sekä muutoin kehittää kaksisuuntaista ja monialaista integraatiota. Säätiön tarkoituksena on myös edistää kulttuurien välistä vuorovaikutusta kansallisesti ja kansainvälisesti.

Siirtolaisten kotouttamistyötä tekeviä kulttuurialan toimijoita ovat myös monet opetus- ja kulttuuriministeriön tukemat ystävyyssurat, kuten lähialueiden surat (Venäjän ja Viron ystävyyssurat, Itä-Euroopan, Aasian, Afrikan ja Etelä-Amerikan surat), joiden toimintaan sisältyy kohdemaansa siirtolaisten kotouttamista ja rasmin vastaista työtä.

Monikielisen kirjaston tehtävänä on Suomessa asuvan vieraskielisen väestön kirjastopalvelujen tukeminen, yhteyksien solmiminen koti- ja ulkomaisiin yhteistyötahoihin, tiedotus ja neuvonta sekä aineiston hankinta yhteiskäyttöön sellaisilla kielillä, jotka meillä

42 Opetusministeriön julkaisuja 2009:48

43 Saukkonen 201, 40-41

44 Saukkonen 2010, 9-19, 39-40, 98-101

ovat harvinaisia ja joiden käyttäjiä Suomessa on vähän. Pääosa monikielisen kirjaston kokoelmasta on kirjallisuutta, jota on yli 60 kielellä. Päävastuu ulkomaalaisväestön yleisistä kirjastopalveluista on kunnilla.

Opetus- ja kulttuuriministeriö jakaa vuosittain valtionavustuksia monikulttuurisuuden tukemiseen ja rasmin vastaiseen työhön. Määrärahalla voidaan myös tukea toimintaa, jonka tavoitteena on edistää siirtolaisten kotoutumista Suomeen taiteen ja kulttuurin avulla. Suurimpia tukea saavia ryhmiä ovat siirtolaisten omat järjestöt, erityisesti niiden kulttuuritoiminta. Monikulttuurisuuden tukeminen erillisellä määrärahalla on etnisiin ryhmiin kohdistuvaa myönteistä erityiskohtelua. Avustuksilla vahvistetaan etnisten vähemmistöjen mahdollisuutta vaalia kulttuuriaan ja kieltään rinnakkain pääkulttuurin ja -kielten kanssa. Avustuksista päätettäessä kulttuuritoiminta ymmärretään laajassa merkityksessä; avustuksia voidaan myöntää taiteellisen toiminnan lisäksi muun muassa lapsi- ja nuorisotoimintaan, vähemmistökulttuuriryhmien oman identiteetin vaalimiseen ja kehittämiseen, omakieliseen julkaisu- ja radiotoimintaan, omaa kulttuuri-identiteettiä vahvistavaan kerhotoimintaan sekä vähemmistökulttuurin esittelemiseen pääväestölle. Uudehko avustettava ryhmä ovat siirtolaisten omat taiteelliset yhdistykset, joilla on myös ammattitaiteellisia tavoitteita.

Jäsentensä kotoutumisen ja työllistymisen edistäminen on useiden vähemmistökulttuureita edustavien yhdistysten yksi tärkeä tavoite. Määrärahaa ei kuitenkaan ole tarkoitettu toimintaan, jonka tavoitteena on yleisesti kotoutumisen tai työllisyyden edistäminen. Oman kulttuurin vaalimisen ohella avustettavat yhdistykset voivat kuitenkin pyrkiä kotoutumiseen. On myös mahdollista, että oman kulttuuri-identiteetin vahvuus lisää etnisen ryhmän mahdollisuuksia kotoutua Suomeen.

Suomessa asuvat venäjän- ja vironkieliset

Opetusministeriön maahanmuuttopoliittisissa linjauksissa (2009) esitettiin selvitettäväksi Suomessa asuvien venäjän- ja vironkielisten integroitumista Suomen kulttuurielämään sekä suomalaisten taide- ja kulttuuripalvelujen käyttöä ja saavutettavuutta heidän kannaltaan. Venäjän ja Itä-Euroopan Instituutin selvitystä Suomen venäjänkieliset kulttuuripalveluiden käyttäjinä ja tuottajina (2012) ja Tuglas-seura ry:n selvitystä Vironkielisten maahanmuuttajien osallistuminen kulttuuri- ja yhdistyselämään (2011) käytetään työryhmän raportissa pohjana kotoutumisen tarkastelulle. Tulevaisuudessa kannattaa pohtia, tulisiko samankaltainen selvitys toteuttaa myös Suomessa asuvasta somalivähemmistöstä, joka on tällä hetkellä Suomen kolmanneksi suurin vieraskielinen ryhmä. Syytä on myös pohtia kotouttamistyön resurssien suuntaamista eri ryhmille.

Vironkielisten kotoutuminen ja integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan on pidemmällä kuin monien muiden siirtolaisryhmien kohdalla. Asiaan vaikuttaa Viron kielellinen, kulttuurinen ja maantieteellinen läheisyys. Vironkieliset kokevat kuitenkin haasteita oman kielen, kulttuurin ja identiteetin säilyttämisessä. Pienehkön vähemmistön kohdalla paine sulautua valtaväestöön on suuri ja virolaisuutta voidaan pitää rasitteena. Syytä tähän voivat olla kielen vähäisempi arvostus Suomessa verrattuna kotimaisiin tai suuriin länsieurooppalaisiin kieliin, valtaväestön virolaisia kohtaan tuntemat ennakkoluulot tai virolaisten oman kulttuuri-identiteetin säilyttämisen työläys.

Viron kielellinen, kulttuurinen ja maantieteellinen läheisyys voivat osaltaan aiheuttaa sen, että virolaisen kulttuuri-identiteetin säilyttämistä ja kehittämistä Suomessa ei pidetä kovin tärkeänä. Myös henkilön elämäntilanne ja tulevaisuuden suunnitelmat voivat vaikuttaa asiaan. Jos Suomessa asumista pidetään väliaikaisena elämänvaiheena ja jos siteet Viroon ovat säilyneet läheisinä, virolaisen identiteetin ei välttämättä koeta olevan vaarassa

tai sen säilyttämisen vaativan erityistä aktiivisuutta. Mikäli henkilö on esimerkiksi avio-
liiton kautta hankkinut vahvoja siteitä Suomeen, on mahdollista, ettei hän pidä virolaista
identiteettiään ensisijaisena. Toisaalta perheen perustaminen voi synnyttää halun välittää
viron kieltä ja kulttuuria seuraavalle sukupolvelle.

Suomessa asuvien virolaisten keskuudessa on selvityksen mukaan toisistaan eriäviä
näkemyksiä siitä, onko tärkeämpää osallistua yhteiskuntaan enemmistön täysivaltaisena
jäsenenä vai säilyttää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Erilaisia käsityksiä on lisäksi siitä,
ovatko tavoitteet yhdistettävissä, ja miten helposti. Eroavaisuudet näkemyksissä vaikutta-
vat siihen, missä määrin virolaisten omaa kulttuuritoimintaa Suomessa kaivataan ja missä
määrin siihen ollaan valmiita panostamaan.

Venäjänkielisten ongelmat liittyvät selvityksen perusteella vahvasti suomen kielen oppi-
miseen. Venäjänkieliset eivät myöskään näe kulttuuria osana kotoutumisprosessia, vaan
katsovat, että taiteen ja kulttuurin harrastaminen tulevat vasta sen jälkeen, kun jonkinastei-
nen integraatio on jo tapahtunut. Suomessa asuvista venäjänkielisissä vanhemman sukupol-
ven venäläiset ovat usein asuneet maassa jo pitkään, mutta puhuvat suomen kieltä edelleen
suhteellisen huonosti. Nuoremman sukupolven venäjänkieliset integroituvat suomalaiseen
yhteiskuntaan helpommin ja oppivat kielen nopeammin, mutta voivat kokea ongelmia venä-
jän kielen ylläpitämisessä, yhteyksissä venäläiseen kulttuuriin sekä identiteetikysymyksissä.

Viron- ja venäjänkielisten lasten äidinkielen ja oman kulttuurin opetuksen esteenä ovat
etenkin pääkaupunkiseudun ulkopuolelle pitkät välimatkat, tarjonnan vähäisyys sekä muut
käytännön vaikeudet opetusryhmien tavoittamisessa. On syytä kartoittaa esteet ja löytää
keinoja niiden vähentämiseksi.

Suomen tai ruotsin kielen oppiminen on vielä nykyisin edellytys tasavertaisille osallis-
tuumismahdollisuuksille. Selvitysten perusteella kielikurssit ovat tarpeellisia ja tukemisen
arvoisia. Kurssien kautta on mahdollista tavoittaa uusia siirtolaisia ja jakaa heille tietoa.
Suomen kielen opetuksen lisääminen myös kotoutumissuunnitelman ulkopuolella on
suositeltavaa. Tarvetta nähdään myös ruotsin- ja englanninkielenkursseille.

Tiedotuksen osalta tulee tulevaisuudessa kiinnittää huomiota muun muassa jaetun
tiedon kohdentamiseen. Suomessa kauemmin asuneiden tiedontarve on erikoistuneempi
kuin maassa vähän aikaa oleskelleiden. Esimerkiksi vähemmän maassa olleet vironkieli-
set tarvitsevat tietoa muun muassa Suomesta, maan tavoista sekä kielikursseista, kun taas
kauemmin maassa asuneet virolaiset kaipaavat tietoa vironkielisistä ja Viroon liittyvistä
tapahtumista ja harrastusmahdollisuuksista.

6.4 Viittomakieliset

Suomen viittomakieliseen yhteisöön kuuluu kuuroja, kuuroutuneita, kuurosokeita, huo-
nokuuloisia ja kuulevia. Yhteisössä on myös siirtolaisia, liikunta- ja kehitysvammaisia sekä
muita eri vähemmistöjen edustajia, joista suomenruotsalaiset ovat toiminnaltaan vakiin-
tunein ”vähemmistön vähemmistö”. Kielellisesti ja kulttuurisesti yhteisö koostuu suoma-
laisen viittomakielen ja suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjistä, jotka ovat oppineet
kielen ensikielenään syntymän jälkeen. Tätä kielellisen yhteisön ydinryhmää tukee luku-
määräisesti isompi ryhmä tavalla tai toisella viittomakielen toisena kielenä oppineita yhtei-
sön jäseniä. Heitä ovat esimerkiksi kuuroutuneet, omaiset, sukulaiset, työtoverit, opettajat,
tulkit ja muut viittomakielestä kiinnostuneet.

Viittomakielisen yhteisön kirjo vastaa myös monella tavalla koko väestön
kirjoa. Yhteisössä on sekä yhteiskunnassa menestyviä että syrjäytyneitä tai syrjäytymisuhan

alla eläviä. Yhteisön monimuotoisuudesta seuraa, että viittomakieliset osallistuvat ympäröivän yhteiskunnan toimintoihin hyvin monin eri tavoin ja eri strategioiden avulla. Yhteiskunnallisessa osallistumisessa ja aktiivisessa kulttuuriharrastuksessa on kyse kielellisten oikeuksien toteutumisesta kaikilla elämänalueilla. Näin viittomakielisten asia ja edunvalvonta ulottuu kaikille hallinnonaloille.

Viittomakielisten etujärjestö Kuurojen Liitto ry:n mukaan viittomakielinen yhteisö perustuu yhteiseen kieleen ja kulttuuriin sekä jäsenten identiteettiin; yhteiset kokemukset, historia ja elämäntapa sitovat viittomakieliset yksilöt yhteisöksi. Siksi viittomakieliset määrittelevät itsensä ensisijaisesti vähemmistöryhmäksi, eivät erityisryhmäksi. Vammais-, kieli- ja kulttuurinäkökulman rinnakkaisuus ilmenee myös YK:n yleissopimuksessa vammaisten henkilöiden oikeuksista. Näkökulmat eivät ole ristiriidassa viittomakielisten arjessa, joten niiden ei tarvitse olla ristiriidassa myöskään lainsäädännössä ja suosituksissa.

Viittomakielisen yhteisön haasteena on populaation pieni koko ja vanhuksiin painottuva ikärakenne. Viittomakielisten lukumäärää voidaan arvioida erilaisista näkökulmista ja eri laskentatavoilla, mutta käyttäjien lukumäärän sinänsä ei pitäisi vaikuttaa taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuuteen. Saatavilla ja käytettävissä olevien tilastojen puute on syynä vaikeuteen määrittellä kuurojen määrä tarkasti. Asia muuttunee, sillä väestörekisterikeskukseen on voinut ilmoittaa viittomakielien äidinkieleksi vuodesta 2010 lähtien. Tällä hetkellä lukumäärätiedot ovat suuntaa antavia. Perinteisesti viime vuosikymmeninä kuuroja on arvioitu olevan Suomessa noin 4000–5000, mutta tälle luvulle ei ole pystytty esittämään tilastollisia perusteluja. Palvelu- ja koulutustietojen avulla viittomakielisten kuurojen todellinen määrä lienee runsaat 3000 henkilöä ja määrä vähenee hitaasti vuosittain. Suomenruotsalaisten kuurojen määrä on vähenemässä jo alle 200:n, mikä merkitsee vakavaa uhkaa suomalaisesta viittomakielestä poikkeavan suomenruotsalaisen viittomakielien säilymiselle. Lisäksi viittomakieltä käyttäviä kuulevia on noin 6000–9000 henkilöä, mutta tämänkin lukumäärän arvioiminen luotettavasti on mahdotonta. Lisäksi ongelmana on kielitaidon määrittäminen; esimerkiksi viittomakielisessä teatteritoiminnassa vaadittava kielitaito on käytännössä vain ensikielisten kuurojen hallussa, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta.

Taide- ja kulttuuripalvelujen saatavuus on turvattava, mutta palvelujen mitoituksessa lienee otettava huomioon yhteisön koon tarkempi arviointi. Tällä hetkellä vaikeasti kuulovammaisia lapsia syntyy vuosittain noin 50–60, joista kuuroja lapsia on noin 20–30. Näistä kuuroista lapsista noin 5–10 kasvaa nykyisin viittomakieliseen yhteisöön, tulevaisuudessa ehkä vähemmän. Suurin osa kuuroista lapsista syntyy kuuleville vanhemmille, jotka eivät entuudestaan osaa viittomakieltä, eivätkä tunne viittomakielistä yhteisöä ja kulttuuria. Nykyään valtaosa kuurona syntyvistä lapsista saa sisäkorvaistutteen (SI). Yli puolella kuulo on SI:n avulla sen verran hyvä, ettei lapselle opeteta viittomakieltä. Heidät integroidaan oman lähikoulunsa yleisopetukseen, usein avustajan tukemana, mutta heille ei tarjota viittomakielistä tai viittomin tuettua opetusta. Tämä poikkeaa jyrkästi aiemmasta, jolloin viittomakieltä (tai viittomia) käyttävissä kuurojen erityiskouluissa oli vahva viittomakielinen yhteisö, jossa myös kuulevien vanhempien lapset oppivat viittomakielien.

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden kannalta haasteiksi muodostuvat SI-tekniikan mukanaan tuoma murros, yhteisön koko, maantieteellinen sijainti sekä kielellisten oikeuksien turvaaminen. Keinoina pitäisi harkita interventioita, joiden avulla tuetaan monipuolista kaksikielistä (puhuttu kieli ja viittomakieli) kulttuuritoimintaa myös viittomakielisten pienryhmissä. Erityisesti lapsille tarvitaan monipuolista toimintaa, jossa he voivat kaksikielisyyden turvin kasvaa valitsemiensa yhteisöjen ja yhteiskunnan jäseniksi.

On huomioitava, että kaikkien kuulovammaisten kaksikielisyyden turvaaminen tarkoittaa myös teknologian, kuten induktiosilmukoiden, hankintaa ja ylläpitämistä sekä tekstityksen lisäämistä yleisötilaisuuksissa.

6.5 Vammaiskulttuuri

Vammaiskulttuuri syntyy ja välittyy vammaisyhteisöissä. Se ilmentää taiteen ja kulttuurin keinoin vammaisten ihmisten elämäkokemuksia osana ympäröivää yhteisöä ja tuo kuuluville vammaisten ihmisten oman äänen. Vammaiskulttuurilla on merkitystä vammaisvähemmistön oman identiteetin rakentajana. Kulttuurin rakenteissa on hyvä tunnistaa vammaiskulttuurin olemassaolo yhtenä moninaisuuden ilmentymänä ja kiinnostavana lisänä taiteen kentällä.

Vammaispoliittisena taiteena pidetään taidetta, joka ilmentää vammaisuuden kokemusta ja usein ottaa kantaa olosuhteisiin, joissa vammaiset ihmiset kohtaavat haasteita. Kaikki vammaisten tekemä taide ei nouse vammaisuuden kokemuksista eikä siihen välttämättä liity vammaispoliittista sisältöä. Merkityksellistä on antaa vammaisten ihmisten tekemälle taiteelle näkyvyyttä samoilla foorumeilla kuin muille taiteilijoille.

Vammaisten ihmisten mahdollisuuksiin tuoda täysipainoisesti ääntään esiin taiteen ja kulttuurin kentällä on vaikuttanut ko. ryhmän yhteiskunnallisesti haastava asema. Vammaisten ihmisten osallisuus ja osallistuminen edellyttävät määrätietoista esteiden poistamista ja tukitoimia. Aihetta käsitellään laajemmin taide- ja kulttuuripalveluiden saavutettavuuden ja moninaisuuden yhteydessä.

Vammaisvähemmistöjen piiristä versovalla vammaiskulttuurilla ja vammaisten tekemällä taiteella on elinmahdollisuuksia, kun taataan osallistumisen tukitoimet (mahdollisuus avustajiin, tulkkeihin, kuljetuspalveluihin, apuvälineisiin jne.) sekä tuetaan koulutautumismahdollisuuksia ja vammaisjärjestöjen kulttuuritoimintaa. Kannatettavia ovat myös hankkeet, joissa taidelaitokset tai yksittäiset taiteilijat ja vammaiset taiteentekijät tekevät yhteistyötä. Vammaisvähemmistön olemassaoloa ja historiaa tulee myös tutkia kulttuurin näkökulmasta, tallentaa sen ilmentymiä ja tehdä sitä näkyväksi.

6.6 Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt

Suomen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhtenäisestä kulttuurista puhuminen on vaikeaa, koska ryhmä ei ole yhtenäinen, vaan siihen kuuluu useita eri alaryhmiä ja muiden vähemmistöjen edustajia (ml. kieli- ja kulttuurivähemmistöt). Oman kulttuurin olemassaolo on myös sukupolvikysymys. Erilaisuuksista huolimatta vähemmistön edustajien välillä löytyy yhteisiä piirteitä, kuten ulkopuolisuuden ja erilaisuuden tunnetta.

Vaikka seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen moninaisuutta on käsitelty ja tehty näkyväksi taiteen ja kulttuurin kautta, puuttuu Seta ry:n mukaan ko. vähemmistöjen oman kulttuurin edistämiseen ja kulttuuritoimintaan keskittyvä vaikuttamis- ja koordinoiva työ lähes kokonaan. Systemaattista tutkimustietoa ko. vähemmistöjen asemasta taiteen ja kulttuurin tekijöinä ja palvelujen käyttäjinä ei ole myöskään saatavilla. Omaehtoisen kulttuuritoiminnan toteuttamista hankaloittaa lisäksi hetkittäin jopa syrjivä kohtelu ko. vähemmistöjen edustajia kohtaan. Esimerkiksi julkisten tilojen käyttö omaehtoiseen kulttuuritoimintaan voi estyä kielteisten asenteiden takia. Mahdollisuudessa omaehtoiseen kulttuuritoimintaan on lisäksi alueellista epätasa-arvoa; asenteelliset erot kaupungin ja

maaseudun välillä ovat suuret, ja erityisesti pienillä paikkakunnilla avoimen omaehtoisen kulttuuritoiminnan järjestäminen voi olla miltei mahdotonta.

Omaa kulttuuritoimintaa voidaan edistää ja tiedotusta parantaa muun muassa erilais-
ten kohdennettujen toimenpiteiden sekä omien kulttuurilehtien kautta. Seta ry on joutu-
nut lopettamaan oman lehden kannattamattomana huolimatta muun muassa opetus- ja
kulttuuriministeriön tuesta. Ainoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille kohdennettu
suomalainen lehti NHL on suunnattu etupäässä nuorille ja ilmestyy vain suurimmissa
kaupungeissa. Laajemmalle yleisölle suunnattu julkaisu puuttuu edelleen.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tallentaminen ja esitleminen on tär-
keää osana oman kulttuurin ja olemassaolon näkyväksi tekemistä. Merkittävin syy kulttuu-
riperinnön riittämättömään tallentamiseen on resurssien puute, sillä suurin osa järjestöjen
ajasta menee ensisijaisesti ihmisoikeus- ja sosiaalipalvelutyöhön. Työväenmuseo Werstas
tekee merkittävää työtä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tallentamiseksi
Suomessa. Helsingissä sijaitsevassa Transtukipisteessä suunnitellaan transihmisten omien
kokemusten ja muistitiedon keräämistä. Vastaavaa tallentamista olisi tehtävä systemaatti-
sesti esimerkiksi osana Työväenmuseo Werstaan LHBTI⁴⁵ - ja/tai Suomen Kirjallisuuden
Seuran toimintaa. Osana Seta ry:n 40-vuotisjuhlaa vuonna 2014 yhdistys haluaisi lisäksi
käynnistää järjestön toimintaa koskevan historiahankkeen.

Perus- ja ammatillinen opetus ei nykyisellään tarjoa kaikille oppilaille riittävästi tietoa
ja valmiuksia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä. Asiaa voitaisiin edistää muun muassa
kirjaamalla ko. vähemmistöjä koskeva opetus opetussuunnitelman perusteisiin sekä uudis-
tamalla oppikirjoja ja oppimateriaalia. Koulujen ja oppilaitosten lisäksi moninaisuusnäkö-
kulma on tärkeä huomioida myös varhaiskasvatuksessa.

Koulumaailmassa vallitsee edelleen vahvoja sukupuolinormeja. Yhdenvertaisuuden
edistäminen tukisi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oppilaiden uskallusta
valita itselle tärkeitä oppiaineita ja koulutusvaihtoehtoja. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvokas-
vatus on tärkeää suunnata koko ikäluokalle, ei vain vähemmistöihin kuuluville.

Taito- ja taideaineet voivat omalta osaltaan tarjota seksuaali- ja sukupuolivähemmistöi-
hin kuuluville henkilöille ilmaisumahdollisuuksia ja sitä kautta voimauttavia kokemuksia.
Taide- ja kulttuuritoiminnassa on syytä huomioida myös sateenkaariperheiden lapset.

6.7 Työryhmän esittämät toimenpide-ehdotukset

5. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen
nro 169 ratifiointin yhteydessä neljällä pilottialueella suoritetaan valtion rahoittama
Suomen saamelaisalueen maankäytöselvitys (Näätämöjoen valuma-alue, Nellim,
Vuotso-Sompio ja Tenon valuma-alue). Tutkimuksessa hyödynnetään etnografisia
aineistoja, aiempia tutkimuksia, uusia järjestettäviä kuulemisia sekä kenttämatkoja ja
saamelaisten perinteistä tietoa.

OM, OKM, saamelaiskäräjät

45 lesbo, homo, bi, trans- ja intersukupuolinen

6. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö rahoittaa selvityksen, jossa kartoitetaan romanien historiaa ja kulttuuriperintöä sisältävät kokoelmat eri museoissa ja selvitetään mahdollisuudet kokoelmien sekä romanien historian ja kulttuuriperinnön esittelemiseksi.

OKM, yliopistot, ja museovirasto

7. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö kohdentaa rahoitusta romanijärjestöille ja -yhteisöille selvityksen laatimiseksi romanikulttuurin edistämistarpeista, romanien kulttuuripalvelujen kehittämistarpeista sekä edellytyksistä romanien kulttuurikeskuksen perustamiselle.

OKM

8. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö rahoittaa romanilasten ja -nuorten valtakunnallisen kulttuuritapahtuman suunnittelun ja toteutuksen.

OKM

9. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että oikeusministeriö asettaa yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa laajapohjaisen työryhmän, jossa on otettu huomioon romanikielen asiantuntemus ja romaniväestön edustus. Työryhmän tehtävänä on osana kansallisen kielistrategian kehittämistä selvittää romanikieltä koskevien lainsäädännösten vaikuttavuutta ja romanien kielellisten oikeuksien toteutumista sekä tämän pohjalta selvittää edellytyksiä romanikielen kielilain säätämiseksi. Työryhmä esittää lisäksi, että osana kansallisen kielivarannon monipuolistamista koskevaa kielistrategiaa varmistetaan ja vahvistetaan romanikielen tutkimuksen, opetuksen ja kielenhuollon kehittäminen ja riittävä resursointi.

OM, OKM

10. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että Yleisradio Oy vahvistaa ohjelmatoiminnassaan erityis- ja vähemmistöryhmien näkyvyyttä osana suomalaista yhteiskuntaa ja kehittää muun muassa romanivähemmistölle suunnattua, myös romanikielistä tiedotusta, uutispalvelua ja ajankohtaisohjelmien tuotantoa sekä esittelee romanien ja muiden erityis- ja vähemmistöryhmien historiaa. Osana Yleisradio Oy:n erityis- ja vähemmistöryhmien palvelujen kehittämistä tulee vahvistaa menettelytavat erityis- ja vähemmistöryhmien kuulemiseksi Yleisradio Oy:n ohjelmatuotannon suunnittelussa. Siltä osin kun sisältöjä siirretään internetiin, tulee erityis- ja vähemmistöryhmien toimintaa sisällöntuottajina resursoida riittävästi.

Yleisradio Oy

11. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että valtion tukea suunnataan romanikielisen kirjallisuuden tuottamiseen ja kaunokirjallisuuden kääntämiseen Suomen romanikielelle muista

Euroopan romanimurteista ja muista kielistä sekä romanikielen opiskelijoiden että laajemmin romaniväestön tarpeisiin.

Taiteen edistämiskeskus, FILI

12. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö kohdentaa resursseja erityis- ja vähemmistöryhmien oman historian ja kulttuuriperinnön tallentamiseen sekä esillepanoon.

OKM

13. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että Opetushallitus vahvistaa alkuperäiskansan, perinteisten kansallisten vähemmistöjen sekä muiden erityis- ja vähemmistöryhmien historian, kielen ja kulttuurin sekä nykyisten olosuhteiden tuntemusta peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen opetussuunnitelmien perusteissa. Asia tulee huomioida erityisesti luokanopettajakoulutuksessa ja täydennyskoulutuksessa. Koulujen käytettäväksi laaditaan opetusmateriaalia alkuperäiskansan sekä muiden erityis- ja vähemmistöryhmien asiantuntemusta hyödyntäen.

OPH, OKM, luokanopettajakoulutusta antavat yliopistot, oppikirjojen tekijät, erityis- ja vähemmistöryhmät

14. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö resursoi taiteen ja kulttuurin avulla kotouttavan toiminnan nykytilan kartoittamisen. Kartoittamisen yhteydessä selvitetään taiteen ja kulttuurin kotouttamistyön onnistuneet käytännöt sekä kootaan olemassa olevat koulutusohjelmat, projektit sekä pysyvät ja toimivat ratkaisut yhdeksi helposti päivitettävissä olevaksi tietokannaksi. Kartoituksen tekijä voisi esimerkiksi olla Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura ETMU ry, mikäli sillä on edellytykset kartoituksen toteuttamiseen. ETMU ry on tutkijoiden monitieteellinen yhteenliittymä, jonka tarkoituksena on edistää aihepiiriin liittyvää tutkimusta Suomessa.

OKM

15. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että suomen ja ruotsin kielen opettamisessa siirtolaisille käytetään vaihtoehtoisia pedagogisia malleja (esim. taidetyöpajat).

OKM

16. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että siirtolaisille suunnattua tiedotusta Suomesta kohdennetaan palvelemaan paremmin erilaisia ja eri integraatiovaiheissa olevia siirtolaisryhmiä. Tiedotus laaditaan vastaanottajalähtöisesti yhteistyönä siirtolaisyhdistysten kanssa. Tiedotukseen tulee käyttää mediaa, järjestöjen verkkosivuja sekä jo olemassa olevia suomalaisia ja muunkielisiä uutisportaaleja.

SM, TEM

17. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö kartoittaa siirtolaisten lasten oman äidinkielen opetuksen tilannetta.

OKM

18. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että taiteen edistämiskeskus osoittaa yhdelle läänintaiteilijalle valtakunnalliseksi kehittämistehtäväksi vammaiskulttuurin ja saavutettavuuden edistämisen. Koordinaattorin tehtävänä olisi kouluttaa myös muita taidealan toimijoita.

Taiteen edistämiskeskus

19. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että rahoitusta kohdennetaan sukupuolten ja perhemuotojen moninaisuutta käsitteleville kirjahankkeille.

Valtion ja alueelliset taidetoimikunnat, sekä muut kirjallisuuden rahoittajat (mm. Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta). Moninaisuuden asiantuntijatahoina Seta ry, Sateenkaariperheet ry, Regnbågsankan rf ja Kulttuuria kaikille -palvelu

7 Taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuus ja moninaisuus

Osallisuutta ja yhdenvertaisuutta tavoittelevan yhteiskunnan taide- ja kulttuuripalvelujen on oltava kaikille saavutettavia ja monimuotoisuuden huomioon ottavia. Saavutettavuus ja moninaisuus ovat ennen kaikkea yhdenvertaisuuden edistämistä.

Työryhmän raportissa taide- ja kulttuuripalveluilla viitataan taide- ja kulttuurilaitoksiin (teatterit, museot, orkesterit, kirjastot), vapaan kentän taide- ja kulttuuritoimijoihin, taide- ja kulttuurihallinnon organisaatioihin (Taiteen keskustoimikunta, tiedotuskeskukset jne.) sekä toimijoihin, jotka tarjoavat taiteen ja kulttuurin harrastusmahdollisuuksia, kuten taiteen perusopetusta tarjoaviin tahoihin (kuvataidekoulut, musiikkiopistot jne.).

7.1 Taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuus

Taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuutta käsitellään saavutettavuuden eri osa-alueiden kautta. Työryhmän raportissa käytetyt osa-alueet pohjautuvat Taide tarjolle, kulttuuri kaikille -toimenpideohjelmaehdotuksen (2004) määritelmiin. Työryhmä on päivittänyt kyseisiä määritelmiä vastaamaan näkemyksiään.

Tiedottamisen saavutettavuuden käsite on vaihdettu käsitteeseen viestinnän saavutettavuus, sillä viestintä on laajempi käsite ja kuvaa paremmin sitä kokonaisuutta, jolla taide- tai kulttuuripalvelu viestii ulospäin toiminnastaan. Taloudellisen saavutettavuuden rinnalle on tuotu sosiaalinen saavutettavuus. Nämä käsitteet liittyvät toisiinsa muun muassa sen kautta, kuinka madalletaan taloudellisesti heikommassa asemassa olevien henkilöiden kynnystä osallistua taide- ja kulttuuripalveluihin, ja millaisilla ja miten hinnoitelluilla ystävä- ja avustajakäytännöillä tuetaan sellaisten henkilöiden osallistumista, joilla on sosiaalisia esteitä, kuten epävarmuutta tai ulkopuolisuuden tunnetta. Taloudelliseen saavutettavuuteen liittyy lisäksi alueellinen saavutettavuus muun muassa kuljetuspalveluista aiheutuvien kustannusten kautta. Alueellista saavutettavuutta on myös se, kuinka taide- ja kulttuuripalvelut ovat saavutettavissa eri puolilla maata ja millaiset mahdollisuudet henkilöllä on harrastaa omaehtoista taide- tai kulttuuritoimintaa eri alueilla. Lisäksi tiedollisen saavutettavuuden käsite on korvattu käsitteellä ymmärtämisen tukeminen, joka paremmin avaa käsitteen sisältöä.

Opetus- ja kulttuuriministeriön Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelmassa (2006–2010) ministeriö sitoutui seuraamaan valtionosuuden piirissä olevien taide- ja kulttuurilaitosten (museot, teatterit, orkesterit ja kirjastot) toiminnan saavutettavuuden edistymistä säännöllisin väliajoin toteutettavien selvityksin ja kyselyin. Ministeriö toteutti

ensimmäisen selvityksen syksyllä 2007. Seuraava kysely valtionosuuden piirissä oleville taide- ja kulttuurilaitoksille on toteutettu vuoden 2012 aikana. Työryhmä ehdottaa, että selvityksissä ja kyselyissä tulisi jatkossa huomioida vahvemmin myös moninaisuuteen liittyviä kysymyksiä. Esimerkiksi erikielinen tiedotus ja erikieliset palvelut tulisi käsittää osana moninaisuus- ja moninaisuuskysymyksiä.

Suomen Teatterit ry toteutti selvityksen ammattiteattereiden näkemyksistä oman toimintansa saavutettavuuden nykytilasta vuoden 2012 aikana. Yhteistyössä Kulttuuria kaikille -palvelun kanssa laadittu Teatteria kaikille! Opas teattereille saavutettavaan toimintaan julkaisu julkaistiin vuonna 2013.

Viestinnän saavutettavuus

Viestinnän saavutettavuus tarkoittaa sitä, että informaatio saavuttaa erilaiset ihmiset. Eri kanavien ja selkokielen käyttö viestinnässä, viestinnän monipuolinen kohdentaminen, tiedotteiden ja esitteiden visuaalinen ja kielellinen selkeys, internetsivujen esteettömyys sekä eri kielillä tiedottaminen parantavat viestinnän saavutettavuutta. Viestinnän saavutettavuutta lisäävät myös muun muassa tekstiä tukevien kuvien käyttö sekä viittomakielinen viestintä. Kohteen saavutettavuudesta ja esteettömyydestä kertominen osana viestintää on hyvin olennainen osa viestinnän saavutettavuutta. Saavutettava viestintä huomioi myös niitä ihmisryhmiä, joille asioiden ja/tai kielen ymmärtäminen on jostakin syystä tavallista vaikeampaa. Monesti jo selkeä yleiskielen käyttö on riittävää. Selkokielen käyttö hyödyttää monia vammaisryhmiä (erityisesti kehitysvammaisia), muistisairaita, hyvin iäkkäitä henkilöitä sekä vähän suomea osaavia siirtolaisia.

Suomessa asuvien vironkielisten keskuudessa suurinta tiedon tarvetta tunnetaan kansalais- ja työväenopistojen kurssitarjonnasta, muista harrastusmahdollisuuksista, virolaiseen kulttuuriin liittyvistä tapahtumista sekä yhdistyselämästä. Vaikka kielitaito ei useimpien kohdalla ole este, ei suomenkielinen tiedotus tavoita virolaisia tarvittavissa määrin. Vironkielinen tiedotusmateriaali on tarpeen nimenomaan virolaisille suunnatusta tai Viron kulttuuriin liittyvästä toiminnasta.

Koska kirjasto on toteutettujen selvitysten perusteella parhaiten erityis- ja vähemmistöryhmät tavoitettava taide- ja kulttuuripalvelu, on tarkoituksenmukaista käyttää kirjastoja tiedon välittämiseen. Suomalaisista tiedon lähteistä vironkieliset seuraavat parhaiten erilaisia internet-sivustoja ja -ryhmiä. Tieto virolaisuuteen liittyvistä taide- ja kulttuuritapahtumista ja harrastusmahdollisuuksista olisi helpommin löydettävissä, jos niitä koskevaa tietoa koottaisiin järjestelmällisesti ja sijoitettaisiin nähtäväksi esimerkiksi Helsingissä toimivan virolaisen kulttuurikeskuksen verkkosivuille. Kulttuurikeskuksen tulisi säännöllisesti lähettää kyseisen tiedotussivun osoite internetissä toimiviin Suomen virolaisia yhdistäviin verkostoihin. Tiedotustyö saattaa vaatia asiaa hoitavan henkilön palkkaamista.

Myös muut etniset vähemmistöt ja vähän taide- ja kulttuuripalveluja käyttävät tarvitsevat tiedotuksen kohdentamista. Yksi syy romanien vähäiselle taide- ja kulttuuripalvelujen käytölle on tiedon puute tarjonnasta. Ihmisoikeusliiton tekemään selvitykseen (2012) vastanneet romanit kertoivat hankkivansa tiedon taide- ja kulttuuripalveluista pääasiassa internetistä ja romanilehdistä. Myös romanikulttuurikeskus ja romaniradio koettiin toimiviksi tiedotuskanaviksi.

Siirtolaistaiteilijoiden aseman edistämiseksi olisi apurahoista ja avustuksista tärkeää tiedottaa kolmella eri kielellä (suomi-ruotsi-englanti). Myös lomakkeet ja hakuohjeet tulisi saada kolmella eri kielellä. Suomessa asuu runsas joukko siirtolaistaustaisia taitei-

lijoita sekä muita taide- ja kulttuurialan ammattilaisia, jotka eivät osaa sujuvaa suomen tai ruotsin kieltä, vaikka asuisivat maassa pysyvästi. Englanninkielinen tiedotus rajoittuu monessa taide- ja kulttuuripalvelussa edelleen ulkomaille suunnattuun esittelyyn, johon apurahalomakkeet tai -hakuohjeet eivät sisälly.

Erilaisista taide- ja kulttuurialan avustuksista tulisi tiedottaa tehokkaammin muun muassa erityis- ja vähemmistöryhmiä edustavien yhdistysten kautta. Esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen keskuudessa järjestöjen taide- ja kulttuuritoiminnan tukemiseen tarkoitettujen avustuksien tiedotusta voidaan edistää SETA ry:n, sen jäsenjärjestöjen sekä erilaisten internetfoorumien kautta.

Selkokeskus kokee tärkeäksi, että näkövammaisten kirjasto Celia palveluista tiedotettaisiin nykyistä laajemmalle yleisölle. Celia tarjoaa muun muassa kauno- ja tietokirjallisuutta sekä oppikirjoja ääni-, piste- ja elektronisina kirjoina kaikille, joille tavallisen painetun kirjan lukeminen on vaikeaa.

Taide- ja kulttuuripalvelujen suomen- tai ruotsinkielisiä selkokieliä internetsivuja ei ole tarjolla riittävästi. Selkokeskuksen mukaan olisi tärkeää, että taide- ja kulttuuripalveluilla olisi myös selkokielliset versiot internetsivuistaan. Förbundet De Utvecklingsstörda Väl rf:n mukaan taide- ja kulttuuripalvelujen internetsivuilla tulisi olla tarjolla viittomakielistä informaatiota myös ruotsinkielisille viittomakielisille.

Eri kielten käyttö viestinnässä kuuluu useimmiten kulttuurifestivaalien ja -tapahtumien perustarjontaan. Kulttuurifestivaalit ja -tapahtumat nostivat kuitenkin erityisesti esiin kehittämistarpeita liittyen viestintänsä saavutettavuuteen. Puutteita koettiin olevan muun muassa saavutettavuudesta kertomisessa ja verkkosivujen esteettömyydessä.

Selvitys Vammaisten ihmisten kokemukset kulttuuripalvelujen käyttäjinä (2012) osoitti, että erityisen ongelmalliseksi koetaan, jos viestinnästä puuttuu tieto taide- ja kulttuurikohteen esteettömyydestä ja saavutettavuudesta. Lisäksi ongelmallisena koetaan se, ettei annettu tieto ole aina totuudenmukaista ja luotettavaa. Palveluntarjoaja saattaa antaa liian optimistisen kuvan omasta esteettömyys- ja saavutettavuustyöstään.

Kynnys ry:n selvityksen Esiselvitys: taide- ja kulttuurialojen opiskelun esteettömyys ja saavutettavuus (2012) mukaan oppilaitosten tiedotuksessa, etenkin sähköisen viestinnän saavutettavuudessa koettiin suuria puutteita. Verkkoympäristöjen tulee olla esteettömiä ja saavutettavia.

Taloudellinen, sosiaalinen ja alueellinen saavutettavuus

Taloudellinen saavutettavuus tarkoittaa muun muassa porrastettuja tai alennettuja pääsymaksuja. Taloudelliseen saavutettavuuteen liittyy myös toimintarajoitteisten henkilöiden avustajien tai tulkkien maksuton pääsy tapahtumaan sekä lisäpalveluiden, kuten myymälän tai kahvilan, tuotteiden kohtuuhintaisuus. Taloudelliseen saavutettavuuteen liittyvät lisäksi kustannukset, jotka syntyvät matkustamisesta taide- tai kulttuuripalvelun luokse. Taloudelliseen ja sosiaaliseen saavutettavuuteen liittyy se, millaisilla ja miten hinnoitelluilla ystävä- ja avustajakäytännöillä tuetaan henkilöitä, joille kynnys osallistua taide- ja kulttuuripalveluihin on sosiaalisista syistä korkea. Sosiaaliseen saavutettavuuteen kuuluu lisäksi se, kuinka taide- ja kulttuuripalveluihin voidaan osallistua yhdessä ystäväpiirin tai oman viiteryhmän kanssa. Alueelliseen saavutettavuuteen liittyy se, kuinka taide- ja kulttuuripalvelut ovat saavutettavissa eri puolilla maata. Myös mahdollisuus omaehtoiseen taide- ja kulttuuritoimintaan sekä paikallisen kulttuuriperinnön ylläpitoon on tärkeää.

Iso osa erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluvista henkilöistä kuuluu yhteiskunnan pienituloisempiin ihmisryhmiin. Tästä syystä taide- ja kulttuuritilaisuuksien pääsyliput

ovat monesti heille kohtuuttoman kalliita. Joissakin Euroopan maissa on jo käytössä järjestelmiä, joiden avulla pienituloiset voivat saada taide- ja kulttuuritilaisuuksiin hyvin edullisia pääsylippuja.

Itävallassa Hunger auf Kunst & Kultur -organisaatio (www.hungeraufkunstundkultur.at) ylläpitää kulttuuripassijärjestelmää, jonka tavoitteena on parantaa kaikkien pienituloisten ihmisten mahdollisuuksia nauttia taide- ja kulttuuritarjonnasta. Wienin kaupunki rahoittaa toiminnan koordinoitua. Kulttuuripassin haltijat käyttävät passiaan hankkimaan palveluja niiltä taide- ja kulttuurilaitoksilta sekä -toimijoilta, jotka ovat ilmoittautuneet mukaan järjestelmään. Mukana olevat teatterit ovat esimerkiksi sitoutuneet tarjoamaan kaksi prosenttia esitysiltojensa lipuista kulttuuripassin haltijoille. Wienin lisäksi myös monissa muissa Itävallan kaupungeissa on käytössä sama järjestelmä ja passinhaltijat voivat käyttää passiaan halutessaan myös muissa kaupungeissa.

Käytännössä Hunger auf Kunst & Kultur -organisaatio jakaa sosiaalipuolen toimijoiden, kuten järjestöjen ja yhdistysten sekä myös muun muassa Itävallan Suomen työvoimatoimistoa vastaavan, organisaation (AMS Public Employment Service Austria) kautta kulttuuripassia kaikille, joiden kuukausitulot alittavat tietyn euromäärän. Suomessa kulttuuripassin jakelussa voitaisiin tehdä yhteistyötä muun muassa sosiaalialan järjestöjen sekä muiden sosiaalihuollon ja kunnan viranomaisten kanssa.

Taide- ja kulttuuritilaisuuteen osallistuminen voi olla myös vaikeaa tai mahdotonta ilman toista, avustavaa henkilöä. Vammaispalvelulakia vahvistettiin vuonna 2009 henkilökohtaisen avun osalta, mikä on edesauttanut merkittävästi vaikeavammaisten henkilöiden mahdollisuuksia ottaa osaa taide- ja kulttuuritapahtumiin. Lakisääteisen henkilökohtaisen avustajan lisäksi myös tulkin, muun henkilökohtaisen avustajan tai tukihenkilön ilmainen sisäänpääsy eri tilaisuuksiin tulee olla itsestäänselvyys. Pääsääntöisesti henkilökohtaisen avustajan, tulkin tai tukihenkilön maksuton osallistuminen taide- tai kulttuuritapahtumaan toteutuu hyvin, mutta kohdennettua ohjeistusta tarvitaan edelleen.

Henkilökohtainen avustaja tai tukihenkilö on kuitenkin vain pienellä osalla niistä henkilöistä, joille täysin itsenäisesti toimiminen on jostakin syystä mahdotonta tai hyvin hankalaa. Myös mahdolliset sosiaaliset esteet, kuten epävarmuus tai ulkopuolisuuden tunne, saattavat hankaloittaa osallistumista ja vaikuttaa tukihenkilön tarpeeseen. Suomessa on kokeiltu erilaisia malleja, joissa henkilöllä on mahdollisuus saada tukihenkilö mukaan erilaisiin tapahtumiin osallistuessaan.⁴⁶ Näissä hankkeissa on kehitelty monia toimintatapoja, joiden jatkokehittely ja laajempi soveltaminen ovat tarpeen. Lisäksi on huomioitava, että taide- ja kulttuurikäyntiä tukeva henkilö voi tulla myös oman vertaisryhmän parista.

Edellä mainitun kaltaisesta toiminnasta on kokemusta muun muassa Mielenterveyden keskusliitto ry:ssä. Yksinäisyys ja heikompiosaisuus muodostuvat usein mielenterveyskuntoutujien suurimmaksi esteeksi taide- ja kulttuuritapahtumiin osallistumisen suhteen ja siksi sosiaalisen verkostoitumisen edesauttaminen on ratkaisevan tärkeää. Olemassa olevat tukijärjestelmät on luotu suljetun psykiatrisen hoidon lähtökohdista ja avohoitosuuntaukseen siirtyminen edellyttää uutta ajattelutapaa mielenterveysasioihin suhtautumisessa. Tähän näkökulmaan liittyvät osaltaan taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuus mielenterveyskuntoutujien parissa. Sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamista voidaan edesauttaa muun muassa parantamalla mielenterveyskuntoutujien mahdollisuuksia ottaa osaa taide- ja kulttuuripalveluihin. Mielenterveyden keskusliitto ry on asian edesauttamiseksi aloittanut kulttuurivastaavien kouluttamisen, sillä aiemmat kokemukset liikuntavastaavien vastaavasta toiminnasta ovat olleet hyvin kannustavia.

⁴⁶ www.redcross.fi/tulemukaan/ystavaksi/fi_FI, www.ystavankortti.fi/ystavankortti, www.kvtl.fi/sivu/kaveri_etusivu ja www.kulttuuriluotsi.ning.com

Syitä taide- ja kulttuuripalvelujen vähäisempään käyttöön romanien keskuudessa ovat muun muassa tottumattomuus taide- ja kulttuuripalvelujen käyttöön sekä taloudelliset esteet. Voidaan arvioida, että esteisiin liittyy myös arkuus oman yhteisön piirissä toimimaan tottuneille osallistua pääväestön kanssa yhteisiin tilaisuuksiin. Yleisimmin romanit osallistuivat hengellisiin tilaisuuksiin, jotka ovat romaniväestölle sosiaalisen kanssakäymisen tärkeä muoto, minkä lisäksi ne tarjoavat kosketuksen musiikkiin. Romanien sekä muiden taide- ja kulttuuripalveluja vähän käyttävien ryhmien aktiivisuuden lisäämiseksi taide- ja kulttuurilaitosten tulisi harkita erityisiä kohdennettuja näytöksiä tai matalan kynnyksen tapahtumia.

Museo-opastusten hinnat voivat nousta kynnyskysymykseksi taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuudessa. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla oman äidinkielen opetusryhmiä voidaan järjestää vain iltaisin, koska ryhmät koostuvat useiden koulujen oppilaista. Tällöin museo-opastuksen hinta on kuitenkin ollut yli kolminkertainen kouluaikaan järjestettäviin opastuksiin verrattuna. Koululaisopastusten korkeat hinnat vaikeuttavat taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuutta siirtolaistaustaisille lapsille, sillä koulusta käsin toteutettava kulttuurikasvatus tavoittaa parhaiten koko ikäluokan, mukaan lukien siirtolaiset.

Suomen EUCREA ry kiinnittää huomiota liikuntavammaisille henkilöille kuljetuksista aiheutuviin kustannuksiin sekä kyytien järjestämisen hankaluuteen. Vammaisille henkilöille tuettu kuljetusapu on määrällisesti rajallista, mikä vaikeuttaa taide- ja kulttuuripalveluiden käyttöä. Vaikeavammaisten henkilöiden tuettu kuljetuspalvelu mahdollistaa yhdeksän edestakaista matkaa kuukaudessa. Kuljetusasioita voitaisiin edistää kuntien kulttuuritoimissa sekä neuvotella asiasta opetus- ja kulttuuriministeriön, liikenne- ja viestintäministeriön sekä sisäasianministeriön edustajien kesken.

Taide- ja kulttuuripalvelujen käyttö rajoittuu myös, jos palvelu sijaitsee kaukana muista tarvittavista palveluista. Esimerkiksi kirjastojen sijoittelussa tulisi ottaa huomioon, että saavutettavuuden kannalta hyvä sijainti olisi muun muassa ostoskeskuksen yhteydessä. Myös kirjaston kotiinkuljetuspalveluista tulisi tiedottaa vammaisille nykyistä paremmin.

Valtioneuvoston selonteon kulttuurin tulevaisuudesta (2011) mukaan tulevaisuudessa kulttuurityön ja taiteen tekemisen edellytysten kehittäminen sekä taide- ja kulttuuripalvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden jatkuvuus ja laatu tulee turvata koko valtakunnassa paikalliset olosuhteet huomioon ottaen.

Eläköön kyläkoulu! (2010) teoksen kirjoittaneen Eira Korpisen mukaan kyläkoulut ovat merkittäviä paikalliskulttuurin ylläpitämisen kannalta.⁴⁷ Pohjois-Karjalassa on käynnistymässä Lumimuutos Osuuskunnan⁴⁸ laaja, EU:n rahoittama Vaara-Karjalan kulttuuriperintöhanke, jossa on mukana myös muun muassa Metsähallitus. Hankkeessa pyritään siirtämään kylien suullista ja käytäntöön pohjaavaa perinnettä seuraaville sukupolville hyödyntäen kylien omia voimavaroja, joista tärkein on kyläkoulu. Hankkeessa kartoitetaan muun muassa paikannimistöä, joka on osa uhanalaista kulttuuriperinnettä. Mukana on muun muassa saamelainen, varhaiskarjalainen, savo-karjalainen ja nykyaikainen topografia ja nimistö.

Pienillä paikkakunnilla kyläkoulu saattaa lisäksi toimia ainoana paikkana taide- ja kulttuuripalvelujen järjestämiselle. Tukemalla kylissä hyvin toimivia kyläkouluja, kansalaisjärjestöjä tai muita vastaavia rakenteita voidaan taata taide- ja kulttuuripalvelujen sekä paikalliskulttuurin selviytyminen kylissä myös tulevaisuudessa.

47 Korpinen 2010

48 Lumimuutos Osuuskunnan toiminnan keskeisenä arvona on perinteinen suomalainen luontosuhde, sen opettelu ja ymmärtäminen. www.lumi.fi

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten kannalta tärkeää olisi jo olemassa olevan taide- ja kulttuuritoiminnan saavutettavuuden parantaminen. Pienemmillä paikkakunnilla yleinen taide- kulttuuritarjonta on vähäistä ja heikot liikenneyhteydet saattavat estää osallistumisen esimerkiksi pääkaupunkiseudun taide- ja kulttuuritarjontaan iltaisin. Pienillä paikkakunnilla sukupuolivähemmistöt saattavat kokea epäasiallista kohtelua taide- ja kulttuuritarjonnan piirissä.

Transihmisten joukossa koetaan paljon työttömyyttä ja syrjäytymistä, mikä heikentää taide- ja kulttuuripalvelujen taloudellista ja sosiaalista saavutettavuutta. Vähemmistöjen sosioekonomisen tasa-arvon edistäminen tukee myös taiteen ja kulttuurin yhdenvertaisempaa saavutettavuutta.

Selvityksessä Kulttuurifestivaalien ja -tapahtumien saavutettavuus (2011) festivaalit ja tapahtumat toivat esiin puutteita pääsylippuhintojen porrastamisessa.

Rakennetun ympäristön saavutettavuus

Saavutettava ja esteetön rakennettu ympäristö tarkoittaa ympäristöä, jossa on turvallista ja miellyttävää liikkua, myös erilaisten apuvälineiden ja esimerkiksi lastenvaunujen kanssa. Huomioitavia asioita ovat muun muassa esteettömät pysäköintipaikat, tasaiset kulkuväylät, hyvä valaistus, selkeät opasteet, riittävän tilavat hissit, esteettömät katsomopaikat sekä esteettömät wc-tilat.

Invalidiliitto ry:n mukaan uusissa julkisissa rakennuksissa esteettömyys toteutuu pääsääntöisesti hyvin ja rakennusmääräysten mukaisesti. Tulevaisuudessa tulee edistää etenkin vanhan rakennuskannan esteettömyyttä, sillä esimerkiksi vanhoihin rakennuksiin tehdyt esteettömät sisäänkäynnit aiheuttavat edelleen ongelmia sijainnin ja puutteellisen opastuksen vuoksi. Kuitenkin myös uusissa taide- ja kulttuurilaitoksissa tulee panostaa esteettömyyskartoitusten toteuttamiseen.

Esteettömyyden toteutumisen katsotaan riippuvan ensisijaisesti kustannuksista. Myös asenteilla sekä taide- ja kulttuuripalvelujen järjestäjien tahtotilalla on merkitystä. Invalidiliitto ry painottaa, että esteettömyyteen panostaminen on edelleen tarpeellista, jotta taide- ja kulttuuripalvelut olisivat kaikkien saavutettavissa. Esimerkiksi katsomotilojen suunnittelussa on edelleen kiinnitettävä huomioita pyörätuolipaikkojen määrään ja sijaintiin.

Kynnys ry:n tuottaman selvityksen Esiselvitys: taide- ja kulttuurialojen opiskelun esteettömyys ja saavutettavuus (2012) mukaan eniten esteitä taide- ja kulttuurialan opiskelussa kohdataan fyysisessä saavutettavuudessa. Vaikka rakennetun ympäristön esteettömyydessä on edistetty eniten, esiintyy ongelmia edelleen etenkin vanhojen rakennusten osalta. Oppilaitosten rakentamisen ja korjauksen yhteydessä tulisi kiinnittää huomiota myös näkemis- ja kuulemisympäristöihin.

Kuunteluympäristössä on parantamisen varaa myös muissa taide- ja kulttuuripalveluissa. Keskeisiä tilojen ongelmia ovat muun muassa asiakaspalvelupisteiden huonot kuunteluolosuhteet. Erilaiset kuuloviat ovat yleisiä kaikissa ikäryhmissä. Jonkinasteinen kuulon alenema arvioidaan olevan noin 750 000 suomalaisella. Huonokuuloisten määrä on kasvussa ja etenkin iän myötä kuulo usein heikkenee. Tuoreiden tutkimusten mukaan myös nuorten huonokuuloisuus on lisääntynyt.

Kuunteluympäristöjen kehittäminen esteettömiksi pitäisi huomioida jo suunnittelu- ja rakennusvaiheessa. Laissa on melko vähän suoranaisia vaatimuksia esteettömälle kuunteluympäristölle. Suomen rakentamismääräyskokoelman osan F1 (Esteetön rakennus) mukaan kokoontumistiloissa tulee olla induktiosilmukka tai muu äänensirtojärjestelmä äänentoistojärjestelmän yhteydessä.

Festivaalit toimivat liikkumisesteisten yleisöjen näkökulmasta melko hyvin. Suurimmalle osalle festivaalialueista ja tapahtumapaikoista on liikkumisesteetön pääsy ja kohtuullisen monella festivaalilla on esteettömät wc-tilat. Festivaalit nostivat esiin myös kehittämistarpeita liittyen rakennetun ympäristön esteettömyyteen. Puutteita esiintyy muun muassa esteettömässä pysäköinnissä ja esteettömässä pääsyssä esiintymistiloihin. Kulttuuria kaikille -palvelu kannustaa selvityksessään (2011) kulttuurifestivaaleja ja -tapahtumia teettämään saavutettavuuskartoituksia.

Julkisissa taide- ja kulttuuripalvelujen tiloissa, etenkin kirjastoissa, on etnisten vähemmistöjen keskuudessa kysyntää rukouspaikoille. Näiden rakennusten ja tilan käytön suunnittelun yhteydessä tulisi ottaa huomioon hiljentymistilan järjestäminen.

Saavutettavuus eri aistien avulla

Saavutettavuus eri aistien avulla merkitsee tietoa tai elämyksiä, jotka ovat tavoitettavissa monien eri aistien avulla. Tieto välittyy parhaiten kaikille, jos se on tarjolla sekä kuultuna että nähtynä. Tekniset apuvälineet, kuten induktiosilmukka, sekä erilaiset tulkkauspalvelut, kuten kuvailutulkkaus tai viittomakielen tulkkaus, parantavat palvelun saavutettavuutta.

Kuvailutulkkauksen edistäminen ei ole toteutunut tarvittavan laajassa mittakaavassa. Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry:n mukaan museot ovat kunnostautuneet asiassa hyvin, mutta esimerkiksi elokuva- ja televisioalalla kuvailutulkkaus on jäänyt muutamaankokeiluun. Kiinnostusta kuvailutulkkauksen lisäämiseen näillä aloilla on, mutta asia kärsii rahoituksen, selkeiden päätösten sekä kehittämistarpeiden kartoittamisen puutteesta.

Vammaisten ihmisten kokemukset kulttuuripalvelujen käyttäjinä -selvityksen (2012) mukaan kuulovammaiset kaipaavat erilaisia palvelumuotoja, kuten tekstitystä, induktiosilmukoiden käyttöä, kirjoitustulkkausta ja viittomakielistä tulkkausta, tukemaan informaat-ion välittymistä. Lisäksi valaistuksen tulee olla riittävän voimakas ja häikäisemätön, sillä hyvä valaistus mahdollistaa puhujan suun liikkeiden seuraamisen.

Selvityksen vastaajat kiinnittivät erityisesti huomiota toimiviin induktiosilmukoihin kuulokojeen käyttäjien tukena. Äänentoistojärjestelmään tulee tarvittaessa voida kytkeä induktiosilmukka. Induktiosilmukan käytöstä hyötyvät myös näkövammaiset henkilöt. Induktiosilmukoiden yhteydessä tulee huomiota niiden toimivuus ja asianmukainen huolto sekä induktiosilmukoista tiedottaminen. Myös yleisten ääniolosuhteiden parantaminen edesauttaa taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuutta kuulovammaisille ihmisille. Tilan kaikuisuuden ja taustamelun määrän tulee olla mahdollisimman vähäinen.

Näyttötulkkaukseksi sanotaan tulkkausta, jossa valmista tekstiä tuodaan tietokoneen näytölle esityksen tahdissa tai paperilla olevaa tekstiä osoitetaan esityksen tahdissa. Teatteriesitys on näyttötulkkauksen yksi käyttötapa. Teatteriesityksen tulkkaaminen on vaativaa ja tulkin olisi hyvä nähdä esitys etukäteen, jotta tekstin pystyy muokkaamaan esitykseen sopivaksi ja tiiviimmäksi. Näin tulkkauksen seuraaja pystyy lukemaan sekä tekstin että seuraamaan näyttämön tapahtumia. Näyttötulkkauksesta ei aiheudu viivettä, kuten monista muista tulkkausmenetelmistä ja siksi näyttötulkkausta voidaan käyttää esimerkiksi yhteislaulujen aikana.

Äänisignaalin ohella tulee käyttää visuaalista tai tärinään perustuvaa hälytyssignaalia. Henkilöturvallisuuteen liittyvien hälytysjärjestelmien tulee olla kaikille soveltuvia. Kuulovammaisille soveltuvilla opasteilla helpotetaan turvallisuuden lisäksi myös tiloissa liik-

kumista ja toimimista. Esimerkiksi jonotusjärjestelmät eivät saisi olla pelkästään ääneen perustuvia. Lisäksi kuulovammaiset hyötyisivät vaihtoehtoisista tavoista tarjota informaatiota, esimerkiksi tekstiin perustuvista näytöistä, joita ei vielä täysin hyödynnetä.

Taide- ja kulttuuripalvelujen viittomakieliset tulkkauspalvelut kaipaavat edelleen Kuurojen Liitto ry:n mukaan kehittämistä. Viittomakielten tulkkauspalvelut ja viittomakieliset palvelut omakielisen taiteen tuotannossa kaipaavat edelleen tukea. Myös paikallisia ja alueellisia viittomakielisiä taide- ja kulttuuripalveluja tulee tukea. Viittomakieliset palvelut lasten ja nuorten taidekasvatuksessa on turvattava. Kuurojen Liitto ry:n mukaan ei ole olemassa ajantasaista tietoa siitä, missä määrin viittomakieliset lapset ovat saaneet tai voivat saada taiteen perusopetusta omalla kielellään.

Lapsiasianvaltuutetun toimisto selvitti viittomakielisten lasten ja nuorten oikeuksien toteutumista selvityksessä ”Hei, kato mua!” Vuorovaikutus ja hyvinvointi kuurojen ja huonokuuloisten lasten elämässä (2012). Saaduissa vastauksissa ei noussut esille taide- ja kulttuurielämään liittyviä asioita. Selvityksessä todetaan tämän todennäköisesti johtuvan siitä, ettei lapsille ole tarjolla riittävästi viittomakielisiä taide- ja kulttuuripalveluja.⁴⁹

Hitaasti, mutta varmasti? Saavutettavuuden edistyminen yliopistoissa ja korkeakouluissa 2000-luvulla -selvityksessä (2012) mainitaan, että luentomateriaalien esteettömyydessä on edelleen runsaasti puutteita.⁵⁰

Kulttuurifestivaalien ja -tapahtumien saavutettavuus -selvityksen (2011) mukaan kulttuurifestivaaleilla ja -tapahtumissa esiintyy puutteita eri aistein vastaanotettavassa sisällössä ja tulkkauksissa.

Ymmärtämisen tukeminen

Ymmärtämistä voi tukea esimerkiksi tarjoamalla taustatietoa taide- ja kulttuurikohteesta ja -sisällöistä. Myös erilaiset oppimisen tavat on tärkeä ottaa huomioon ja tarjota erilaisia vaihtoehtoja oppimiseen. Esimerkiksi mahdollisuudet koskettaa, kokeilla, kuunnella ja katsella tukevat oppimista. On hyvä tarjota helposti ymmärrettävää yleistietoa, syventävää taustatietoa sekä lisäksi kuvitusta. Myös erilaiset yleisötyön muodot, kuten keskustelutilaisuudet, käytännön tekeminen, työpajat ja yhteisölliset hankkeet tarjoavat mahdollisuuksia oppimiseen. Lisäksi mahdollisuus tutustua taide- ja kulttuurikohteeseen esimerkiksi opastetusti etukäteen helpottaa ymmärtämistä. Selkokielisen tiedon tarjoaminen tukee monien erilaisten yleisöjen mahdollisuuksia ymmärtää paremmin annettua tietoa.

Selkokieleen kohdistuva tutkimustoiminta on lisääntynyt. Raha-automaattiyhdistys on tukenut erilaisia selkokieleen liittyviä kehittämishankkeita, esimerkiksi selkoryhmien toimintaa, mutta pysyvä tuki on toiminnan jatkuvuuden kannalta välttämätöntä. Muun muassa selkokielinen taiteen ja kulttuurin tarjoaminen internetin kautta on edelleen vähäistä.

Selkokeskus ehdottaa, että television puolella aloitetaan lähivuosina radiouutisten kaltainen viikoittainen selkokielinen ohjelma, jossa uutisoidaan myös taide- ja kulttuurielämän tapahtumista.

Ymmärtämistä tulee tukea suomen kielen lisäksi myös muilla kielillä. Förbundet De Utvecklingsstördas Väl rf huomauttaa, että internetissä on tarjolla hyvin vähäisesti ruotsinkielisiä selkokielisiä palveluita. Yleisradio Oy:n toimittamia selkokielisiä radiouutisia ei ole saatavilla ruotsinkielisenä selkokielenä.

49 Kiili & Pollari 2012

50 Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2012:10

Ruotsissa ja Suomen ruotsinkielisen väestön parissa on kehitetty malli, jossa vanhus- ja vammaishuollon henkilökuntaa koulutetaan antamaan asiakkailleen tukea lukemiseen. Vastaava ns. lukutukitoiminta tulisi Selkokeskuksen mukaan saada leviämään entistä laajemmin Suomeen.

Ymmärtämisen tukemiseen liittyy myös siirtolaistaustaisten henkilöiden ymmärtämisen tukeminen. Taide- ja kulttuurielämään osallistuminen edesauttaa kotoutumista siirtolaistaustaisten parissa, jolloin informaatiota tulisi olla tarjolla myös eri kielillä ja siten muotoiltuna, että asiayhteydet ovat hahmotettavissa kulttuurieroista huolimatta.

Helsingin taidemuseon kokemukset venäjänkielisen projektikoordinaattorin palkkaamisesta vuonna 2011 Babel-pajaprojektiin osoittivat, että museon sisällä työskennelleen kielivähemmistön edustajan välittämä tiedotus pystyi tavoittamaan suuren joukon venäjänkielisiä koululaisryhmiä. Omakieliset museo-opastukset koettiin vahvana välineenä sanavaraston rikastamiseen ja kulttuurikasvatukseen oman äidinkielen opintoryhmissä. Omakielisen opastuksen ansiosta venäjänkielisten opastusryhmien kävijämäärät ovat kasvaneet.

Joissakin taide- ja kulttuurikohteissa on kokeiltu selkokieleisiä seinätekstejä, ääniopasta ja opastusta. Tämä on auttanut visuaalisten taiteiden ja kulttuuriperinnön ymmärtämistä. Taide- ja kulttuuripalveluiden ymmärtämisen tukemiseksi ei ole nykyisellään kuitenkaan tarjolla tarpeeksi taustoittavaa informaatiota. Selkokeskuksen mukaan tulisi tuottaa lisää erilaisia esitysten ymmärtämistä tukevia palveluja ja aineistoja (esimerkiksi erityisryhmien toistuvia vierailuja taidelaitoksissa tai eri taidelajeja esittelevä selkokirjasarja). Myös Kehitysvammaisten Taiteilijoiden Tuki ry kehottaa pohtimaan mahdollisuutta tarjota kehitysvammaisille lisäinformaatiota teatteriesityksistä.

Taiteen ja kulttuurin harrastaminen on lisääntynyt kehitysvammaisten parissa, mutta Kehitysvammaisten taidekeskus Kettukin mukaan monissa kunnissa kehitysvammaisilla henkilöillä ei edelleenkaan ole mahdollisuuksia harrastaa esimerkiksi kuvataidetta erityisen tuen ja ohjauksen puuttuessa.

7.2 Taide- ja kulttuuripalvelujen moninaisuus

Työryhmän raportissa kulttuurisen saavutettavuuden käsite on poistettu saavutettavuuden osa-alueista, sillä sen tulkinta on liian kapea käsittelemään taide- ja kulttuuripalvelujen moninaisuuteen sekä oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen liittyviä kysymyksiä.

Taide- ja kulttuuripalvelujen moninaisuuteen liittyvät kysymykset siitä, miten eri erityis- ja vähemmistöryhmien omaa kulttuuria huomioidaan taide- ja kulttuuripalvelujen tarjonnassa, hankinnoissa sekä tallentamisessa ja dokumentoinnissa. Tarjontakysymyksiin liittyy, huomioidaanko erityis- ja vähemmistöryhmien omaa kulttuuria taide- ja kulttuuripalveluja suunniteltaessa ja toteutettaessa. Hankintakysymyksiin liittyy, huomioidaanko erityis- ja vähemmistöryhmien tuottamaa omaa kulttuuria hankinnoissa. Tallentamiseen ja dokumentointiin liittyy, huomioidaanko erityis- ja vähemmistöryhmien omaa kulttuuria tallentamisessa ja tallennuskäytännöissä. Taide- ja kulttuuripalvelujen moninaisuuteen kuuluu lisäksi se, huomioidaanko palvelujen tarjonnassa erilaisten ihmisten kiinnostuksen kohteita ja elämäkokemuksia, löytävätkö erilaiset ihmiset tarjonnasta asioita, jotka tuntuvat omilta ja pääsevätkö erilaiset kokemukset ja vähemmistökulttuurit esille.

Saamelaiskulttuurin tallentamisen ja esittelyn keskeinen instituutio on Inarissa sijaitseva saamelaismuseumo Siida. Saamelaismuseumon kokoelmat koostuvat esinekokoelmasta, valokuvakokoelmasta, arkistokokoelmasta, käsikirjastosta ja ulkomuseosta. Kokoelmien

esineistö liittyy asumiseen, liikkumiseen ja kuljetustapoihin, pukeutumiseen, käsityöhön sekä uskomus- uskonto- ja tapakulttuuriin. Siida on vakiinnuttanut asemansa saamelaisessa yhteiskunnassa niin saamelaisperinteen tallentajan kuin uuden luojana, kuten erilais- ten festivaalien järjestäjänä.

Saamelaiskäräjät ja saamelaisalueen kunnat ovat olleet mukana lastenkulttuurin kehittä- mishankkeissa, Taikalampussa, osana Lapin lastenkulttuurikeskusten verkostoa. Verkos- toon kuuluvat Kemi, Kemijärvi, Ranua, Rovaniemi, Tornio ja saamelaiskäräjät. Keskeinen tavoite Lapissa on ollut edistää lasten ja nuorten taide- ja kulttuuripalvelujen saavutetta- vuutta sekä paikallista ja alueellista yhteistyötä.

Saamen kielten asema on kuitenkin edelleen heikko, eivätkä kielelliset oikeudet toteudu tarvittavissa määrin. Inarinsaamelaisjärjestö Anarâskielâ servi ry:n mukaan asiaan vaikuttavat muun muassa riittämättömät resurssit radio- ja televisiopalveluissa. Toimitta- jaresurssien puutteellisuuden vuoksi inarinsaamen kieltä lähetetään viikossa saamelaisessa radiossa yhden tunnin ajan. Televisiossa lastenohjelmia on ollut saatavilla n. 10–20 tuntia vuodessa. Inarinsaamenkieliset lastenohjelmat on tuotettu tilapäisrahoituksen avulla ja lastenohjelma, joka on toiminut ainoana kanavana saamenkielisille lastenohjelmille, on lakkautusuhan alla.

Kirjallisuuden puolella inarinsaamelaisten ammattikirjailijoiden puute johtuu useam- masta syystä. Puhujakunnan ollessa pientä ja kirjakielen nuorta ei kirjojen kirjoittamiselle ole perinteitä eikä se ole taloudellisesti kannattavaa. Kirjailijat eivät saa työstään korvausta, kun kustantamot eivät ole kiinnostuneita inarinsaamenkielisen kirjallisuuden kustantami- sesta. Tästä johtuen kirjallinen tuotanto on lähinnä harrastajaluonteista.

Kielitaito on esteenä taide- ja kulttuuripalveluihin osallistumiselle vain harvoille viron- kielisille, yleensä hiljattain Suomeen saapuneille. Asenteet tai kulttuurierot eivät näytä vaikuttavan taide- ja kulttuuripalvelujen käyttöön sen jälkeen, kun palvelut on opittu tavoittamaan. Suomessa asuvat virolaiset toivovat taide- ja kulttuuritarjonnan monipuolis- tamiseksi vironkielisen ja nimenomaan virolaisille suunnatun kulttuurin lisäämistä, esimer- kiksi virolaistatterien ja virolaisten yhtyeiden vierailuesiintymisiä. Pääkaupunkiseudun ulkopuolella vironkielinen kulttuuritarjonta on vähäistä ja tiedotus tarjonnasta riittämä- röntä. Vironkielisille kaivataan muun muassa virolaisia käsityöpiirejä, kansantanssiryhmiä ja lasten kesäleirejä.

Vanhemman sukupolven venäjänkieliset, joiden suomen kielen kielitaito on edelleen suhteellisen huono, käyttävät lähinnä venäläisiä ja venäjänkielisiä taide- ja kulttuuripal- veluja. Ei-kielisisidonnaisilla taiteen ja kulttuurin aloilla, kuten musiikki, ooppera, baletti ja tanssi, esteitä on vähiten, kun taas teatterissa kielitaidon puute muodostaa merkittävän esteen. Venäjänkielisten kohdalla esteet ja vaikeudet eivät kuitenkaan selity pelkällä kieli- taidon puutteella. Mielenkiintoinen piirre on, että venäjänkieliset tarkastelevat suomalaista kulttuuria usein venäläisen kulttuurin kautta, jolloin suomalainen teatteri ja kuvataide koetaan monesti liian moderniksi.

Kirjallisuuden kohdalla venäjänkielisen kirjallisuuden tarjonta on melko hyvällä tasolla. Teatterin puolella venäjänkielisille teatteriesityksille, etenkin lastenteatterille, olisi kysyntää. Suuri osa venäjänkielisestä taide- ja kulttuuritarjonnasta on suunnattu vanhem- malle sukupolvelle, jolloin tarjonta ei välttämättä tavoita tai kiinnosta lapsia ja nuoria.

Romanien osallisuus ja osallistuminen kulttuuritoimintaan Suomessa -selvityksen (2012) kyselytulosten mukaan useat romanit eivät käytä taide- tai kulttuuripalveluja lainkaan tai käyvät oopperassa, museossa, taidenäyttelyssä ja tanssiesityksessä harvemmin

kuin kerran vuodessa. Eniten käytettyjä taide- ja kulttuuripalveluja ovat elokuvat, teatteri ja kirjasto. Kyselyn tulosten mukaan kiinnostus taide- ja kulttuuripalveluja kohtaan on kuitenkin suuri ja niistä halutaan enemmän tietoa. Romaniväestön huomattavasti pääväestöä vähäisempi taide- ja kulttuuripalvelujen käyttö johtuu osaltaan myös tarjonnasta. Romanit toivovat taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kehittämiseksi romanien tuottaman taide-, musiikki- ja teatteritarjonnan lisäämistä.

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelmassa (2006–2011) esitettiin selvitettäväksi viittomakielisen kirjaston toiminnallista mallia ja sen tehtävää viittomakielisen aineiston tuottajana. Viittomakielinen lainauskirjasto ei ole toistaiseksi toteutunut, koska valtion talousarvioon ei ole saatu mukaan tarkoitukseen esitettyä määrärahaa. Kuurojen Liitto ry kokee kirjaston perustamisen välttämättömäksi, jotta informaatio, kirjallisuus ja kirjastopalvelut olisivat yhdenvertaisesti saavutettavissa myös viittomakielisten parissa.

Kuurojen Liitto ry korostaa myös tarvetta turvata viittomakielisen teatteritoiminnan jatkuva valtiontuki. Teatteri Totti edistää viittomakielistä teatteritoimintaa viittomakielisten teatteripalveluissa ja -tuotannossa.

Selvityksessä Vammaisten ihmisten kokemukset taide- ja kulttuuripalvelujen käyttäjinä (2012) kiinnitettiin huomiota vammaisille henkilöille soveltuviin harrastusryhmiin. Sen lisäksi, että harrastustilojen tulee olla esteettömiä, tulee ohjaajien ja opettajien koulutuksessa huolehtia, että vammaisten henkilöiden erityistarpeet tulevat huomioituiksi.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset toivovat moninaisuuden näkyväksi tekemistä esimerkiksi mediassa. Yhteiskunnassa ei käsitellä moninaisuutta, vaan siitä saatetaan vaieta jopa silloin kun ko. vähemmistöihin kuuluvat ihmiset itse haluavat tuoda esiin omaa taustaansa. Näkyväksi tekeminen tarjoaisi esikuvia, jotka ovat tärkeitä vähemmistöjen edustajille.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla lapsilla ja nuorilla voi olla korkea kynnys hakeutua taide- ja kulttuuriharrastusten pariin. Lasten osallistumisen kannalta perheiden tukeminen on tärkeää, esimerkiksi ns. sateenkaariperheiden osalta. Myös erilaiset yhdenvertaisuutta edistävät hankkeet voivat parantaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten osallistumismahdollisuuksia. Yhteiskunta voisi tukea tätä muun muassa rahoittamalla Seta ry:n paikallisten jäsenjärjestöjen toimintaa. Aiheeseen liittyvistä erilaisista avustuksista ja niiden hakemisesta on tärkeä tiedottaa siten, että tiedotus tavoittaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa edistävät järjestöt. Seta ry:n ja Kulttuuria kaikille -palvelun yhteistyö taide- ja kulttuuripalvelujen järjestäjille suunnattujen suositusten ja ohjeiden laatimiseksi on alkamassa.

Kirjastojen saavutettavuudesta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen parissa, kuten seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuutta asiallisesti ja ajantasaisesti käsittelevien kirjojen ja lehtien valikoimista kirjastoista, ei ole kattavaa tietoa.

Kotimaisista lastenkirjoista puuttuvat Seta ry:n mukaan lähes kokonaan sukupuolten ja perhemuotojen moninaisuutta käsittelevät teemat.

Siirtolaisia koskeva monikulttuurisuustyö ja sosiaalinen yhteenkuuluvuus

Siirtolaisia koskeva monikulttuurisuustyö tukee osaltaan kotoutumista. Kulttuuria kaikille -palvelun toiminnassa on tullut esiin, että yhteiskunnassa, kuten myös taide- ja kulttuuripalvelujen monikulttuurisuustyössä, vallitsee yhä integraatioajatus. Timo Saloviidan mukaan integraatioajattelussa palveluammattit, jotka laajenevat julkishallinnon tuella,

etsivät itselleen uusia toimintakenttiä.⁵² Taide- ja kulttuuripalvelujen uusia toimintakenttiä ovat olleet muun muassa monikulttuurisuutta edistävät hankkeet. Palvelujen asiakkaiksi tavoitellaan siirtolaisia, joille ryhdytään suunnittelemaan entistä monipuolisempia palveluja ja toimintamalleja ammattilaisten ja palvelujen tuottajien ehdoilla, usein käyttäjien toiveet sivuuttaen.

Nykyinen taide- ja kulttuuripalvelujen monikulttuurisuustyö muistuttaa Saloviidan kuvaamaa Suomessa ennen 1990-lukua toteutettua vammaisten integraatio- ja kuntoutusmallia. Saloviita toteaa, että vammaisten integraatio- ja kuntoutusmalli palvelee ammattilaisten omia etuja. Uusien palvelujen luominen tarjoaa uusia ansiomahdollisuuksia ja varmistaa palveluntarjoajille oikeuden valikoida asiakkaansa.⁵³ Palvelun tarjoajan ei kuitenkaan tarvitse olla vuoropuhelussa palvelun käyttäjäryhmän kanssa, jolloin hän pääsee ratkaisemaan palvelunsa sisällön itselleen helpolla tavalla.

Taide- ja kulttuuripalvelujen monikulttuurisuustyön tulisi olla pitkäjänteistä ja systemaattista. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen ”Tulossa on jotain juttuja”-kyselytutkimus pääkaupunkiseudun taide- ja kulttuuritoimijoiden suhteesta maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen -selvityksen (2007) mukaan monikulttuurisuustyö on yleensä enemmän harkinnan ja suunnittelun kuin jo käynnissä olevan toiminnan tasolla. Työstä puuttuu usein uusien kulttuurivähemmistöjen mukaan ottaminen.⁵⁴ Toimivassa mallissa vähemmistön edustaja asetetaan suunnittelun keskiöön ja häntä koskevat monikulttuurisuuspalvelut rakennetaan hänen ympärilleen.

Kun kuntien kulttuuriohjelmissa korostetaan kulttuurin kuuluvan kaikille, tarkoitetaan sillä kuntien taiteellisen ja/tai kulttuurisen tarjonnan ja toiminnan olevan kaikille avointa ja samanlaista riippumatta etnisestä, kulttuurisesta tai kansallisesta taustasta. Tämän Cuporen selvitys (2007) määrittelee normaalipalveluperiaatteen. Sen mukaan taiteen kentällä hyväksyttävää erottelua tehdään ainoastaan laadun ja taide- tai kulttuuri-instituution omien jaottelukriteerien perusteella. Asia ei edistä siirtolaisten kulttuuristen erityistarpeiden huomioimista taide- ja kulttuuritarjonnassa tai tiedotuksessa. Näihin liittyvien palveluiden nähdään olevan pääasiassa siirtolaisten omien yhteisöjen, järjestöjen ja kulttuurikeskusten (muun muassa Helsingissä Kulttuurikeskus Caisan) vastuulla.⁵⁵

Monikulttuurisuustyöhön kuuluvat myös sellaiset toimenpiteet, joilla edistetään ja tuetaan yhteiskunnan kokonaisuutta. Kantaväestölle tulisi pohtia toimenpiteitä, jotka toisivat esille muun muassa Suomen nykyistä demografista muutosta. Cuporen selvityksen (2007) mukaan kantaväestöä edustavat taide- ja kulttuuritoimijat puhuvat siirtolaisista miltei poikkeuksetta erittelemättömästi esimerkiksi ”kasvavana väestöryhmänä” tai ”yhtenä kohderyhmänä”. Kyse on hyvin kirjavasta kokonaisuudesta erilaisia elämänhistorioita, sosioekonomisia taustoja sekä muuttamisen ja Suomeen asettumisen motiiveja. Tulevaisuutta ajatellen eri toimijat tulisi saada pohtimaan paremmin työssään myös sitä, mitä siirtolaisuus heidän toimintaympäristössään ja -suunnitelmissaan käytännössä tarkoittaa ja mikä kaikki liittyy nimenomaan siirtolaisuuteen ja mikä taas on asia, joka vaatii kehittämistä kantaväestön kohdalla. Eri ryhmiin kuuluvien ihmisten erilaiset kokemukset, toiveet, odotukset ja valmiudet voivat poiketa toisistaan suuresti.⁵⁶

Valtioneuvoston selonteko kulttuurin tulevaisuudesta -julkaisun (2011) mukaan tulevaisuudessa suomalainen kulttuuriperintö näyttäytyy enenevästi kulttuurisen moninaisuuden kautta. Tällöin haasteeksi nousee muun muassa se, miten siirtolaisten kulttuuripe-

52 Saloviita, 2011

53 Saukkonen, Ruusuvirta ja Joronen 2007, 28, 48

54 Saukkonen, Ruusuvirta ja Joronen 2007, 51

55 Saukkonen, Ruusuvirta ja Joronen 2007, 49

56 Arts Council England 2010

rinnöt otetaan osaksi suomalaista kulttuuriperintöä ja miten perinteisen suomalaisen kulttuurin ja lähtömaiden kulttuurien vuorovaikutuksessa syntyvä yhteinen ”kolmas kulttuuri” tallennetaan. Selonteossa esitetään muun muassa museoita ja yleisiä kirjastoja kehitettävän monipuolisina oppimisen, elämysten ja tiedonhaun keskuksina panostamalla kulttuuriseen lukutaitoon, saavutettavuuteen ja vuorovaikutukseen yleisön ja eri väestöryhmien kanssa.

Vuorovaikutuksen ja kohtaamisten kautta tapahtuva jatkuva muutos on selonteon mukaan kulttuurin uusiutumisen ja kehittymisen ehto. Monikulttuurisessa ja moninaisessa yhteiskunnassa tarvitaan suvaitsevaisuutta ja yhdessä elämisen taitoa. Kulttuurien ymmärtämisellä on tärkeä merkitys myös suvaitsevaisuuden kasvattamisessa. Erilaisten vähemmistöryhmien kulttuurinen panos on oivallettava luovaksi resurssiksi.

Eri taide- ja kulttuurikeskuksissa järjestetään enemmän tai vähemmän säännöllisesti erilaisia monikulttuurisia tilaisuuksia ja tapahtumia. Näiden tapahtumien pääpainon tulisi olla eri kulttuureista tulevien ihmisten kohtaamisen ja vuoropuhelun edistämässä. Sosiaalisen yhteenkuuluvuuden edistämistoiminnan tulisi olla nykyistä yleisempiä taide- ja kulttuuripalvelujen monikulttuurisuustyössä. Myös kulttuurien välisen vuorovaikutustyön tulisi siirtyä pois ryhmältä ryhmälle asetelmasta, jolloin saataisiin aikaan yhteisesti tehtyä ”uutta kulttuuria”. Interkulttuurisessa yhteiskunnassa eri kulttuuritaustaiset ryhmät elävät vuorovaikutuksessa ja dialogissa keskenään.

Kulttuuria kaikille -palvelun mukaan osaan valtiollisista taide- ja kulttuurilaitoksista on palkattu etnisten kulttuurivähemmistöjen edustajia koordinoimaan laitoksen monikulttuurisuustyötä ja toimimaan alan asiantuntijoina. Heitä on palkattu neuvontatyöhön ja eri palveluihin ns. kulttuuritulkeiksi. Monikulttuurisuustyön tulisi olla jatkuvaa, jotta pysyviä käytäntöjä ehtisi muodostua. Myös taide- ja kulttuurilaitosten selkeästi määrittelemät monikulttuurisuustyötehtävät ja tavoitteiden määrätietoisuus edesauttaisivat palkattujen toimintaa.

Monikulttuurisuustyö tulisi saattaa osaksi taide- ja kulttuurilaitosten sekä -palveluiden peruskäytäntöjä varsinkin kaupungeissa, joissa siirtolaisten väestöosuus on suuri. Asiaan liittyvät erityisjärjestelyt eivät yksinään riitä, vaan toimintaympäristön muuttuessa ja moninaistuessa on koko organisaation toiminnan perusteita uudelleenarvioita. Esimerkiksi Englannin taideneuvosto on laatinut vuodesta 2004 alkaen tasa-arvomallin (Race equality scheme), jossa taide ja sen rakenteet heijastavat ja symboloivat sekä osaltaan kehittävät yhteiskunnan moninaisuutta. Malliin pohjaten julkisin varoin rahoitetuilta organisaatioilta edellytetään moninaisuuden laajempaa huomioimista sekä oman etnisten ryhmien välisen tasa-arvosuunnitelman laatimista.

Suomessa opetus- ja kulttuuriministeriö tukee Museoviraston kautta myönnettävillä innovatiivisilla avustuksilla museoiden hankkeita, jotka lisäävät museoiden mahdollisuuksia käynnistää ja toteuttaa uusia asiakasryhmiä koskettavia palveluita. Tavoitteena on museoiden toiminnan tiedollisen saavutettavuuden ja moninaisuuden parantaminen ja muun muassa siirtolaisten kannustaminen kulttuuriperinnön aktiiviseen ja omatoimiseen vaalimiseen.

7.3 Kulttuuria kaikille -palvelu

Kulttuuria kaikille -palvelu on vuonna 2003 käynnistynyt yhteistyöhanke, josta vastasi kesään 2013 asti Valtion taidemuseon kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet yksikkö Kehys. Palvelun hallinnoinnissa tehtiin yhteistyötä Suomen museoliiton kanssa. Palvelun toimintaa rahoittaa opetus- ja kulttuuriministeriö. Vuoden 2013 aikana palvelun toimintaa

ylläpitämään on perustettu uusi yhdistys, Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta ry – Kultur på lika villkor rf.

Kulttuuria kaikille -palvelu toimii valtakunnallisesti taiteen ja kulttuurin alalla. Sen tehtävä on tarjota tietoa ja tukea taide- ja kulttuuripalveluille saavutettavuuden ja moninaisuuden kysymyksissä. Palvelu osallistuu kehittämistyöhön erilaisissa kokeilevissa hankkeissa ja tukee taide- ja kulttuurihallintoa alansa kysymyksissä. Palvelun toimintamuotoina ovat muun muassa konsultoinnit, saavutettavuuskartoitusten toteuttaminen, saavutettavuus- ja moninaisuusaiheisten koulutusten järjestäminen, tiedon välittäminen muun muassa internetsivuilla ja sähköpostilistoilla sekä erilaisten tieto- ja ohjemateriaalien tuottaminen taide- ja kulttuuripalvelujen käyttöön.⁵⁷

Kulttuuria kaikille -palvelun toiminnan jatkuvuuden turvaaminen pysyväisluonteisena palvelutoimintona on tärkeää. Palvelun yksityisoikeudellisen organisoitumisen mahdollisuudet selvitettiin Pasi Saukkosen keväällä 2011 laatimassa selvityksessä. Yksityisoikeudellinen organisoituminen edellyttää rahoituksen kasvattamista tila- ja hallintokustannusten verran. Samalla on turvattava ainakin neljän henkilötyövuoden rahoitus. Neljä henkilötyövuotta mahdollistaa palvelun toiminnan laajentamisen koskemaan yleisiä osallistumismahdollisuuksia sekä uusia kohderyhmiä.⁵⁸

Saukkosen selvityksessä esitetään, että Kulttuuria kaikille -palvelulla tulisi olla eri tahoja kokoava ja riittävän säännöllisesti kokoontuva verkosto tai neuvottelukunta. Verkoston tai neuvottelukunnan jäseniä olisivat lähinnä taide- ja kulttuuripalvelujen tuottajia edustavat tahot. Kulttuuria kaikille -palvelun mukaan verkoston tai neuvottelukunnan jäseniä voisivat olla myös muut sidosryhmät, kuten vähemmistöryhmiä edustavat järjestöt. Verkosto tai neuvottelukunta tukisi ja arvioisi palvelun toimintaa ja olisi mukana kehittämässä sen laatua. Se voisi myös toimia yhtenä asiantuntijafoorumina kulttuuripoliittisessa kehittämistyössä.

Kulttuuria kaikille -palvelu on tärkeä toimija saavutettavuuden ja moninaisuuden puolestapuhujana ja kehittäjänä. Palvelu toimii jatkossa entistä vahvemmin taloudellisen ja sosiaalisen saavutettavuuden edistämiseksi. Lisäksi palvelu laajentaa toimintaansa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuutta koskeviin kysymyksiin.

Alueellinen saavutettavuus- ja moninaisuusneuvonta tukee Kulttuuria kaikille -palvelun valtakunnallista työtä. Alueellista neuvontaa on kehitetty kahdella kokeiluhankkeella vuoden 2011 aikana. Hankkeet toteutettiin opetus- ja kulttuuriministeriön tuella ja yhteistyössä Kulttuuria kaikille -palvelun kanssa Satakunnassa ja Varkaus-Pieksämäki -alueilla.

7.4 Työryhmän esittämät toimenpide-ehdotukset

20. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö käynnistää poikkihallinnolliset toimet, joiden tuloksena taloudellisesti heikommassa asemassa olevat henkilöt voivat käyttää taide- ja kulttuuripalveluja edullisesti tai maksutta. Suomeen tulee luoda järjestelmä, jonka avulla pienituloisen henkilö voi osallistua taide- ja kulttuuritarjontaan maksutta tai alhaisella pääsymaksulla. Ns. kulttuuripassin jakamisessa tulee käyttää hyväksi muun muassa sosiaalialan järjestöjä ja muita organisaatioita. Työryhmä esittää, että ministeriön tuella toteutetaan yhdellä

⁵⁷ Kulttuuria kaikille -palvelun toimintaa vuositasona voi tarkastella toimintakertomuksista, jotka ovat luettavissa palvelun verkkosivuilla osoitteessa www.kulttuuriakaikille.info.

⁵⁸ Saukkonen 2011

paikkakunnalla pilottihanke, jossa testataan toimintamallin sopivuutta Suomeen. Hankkeen käytännön toteutus tehdään tiiviissä yhteistyössä Kulttuuria kaikille -palvelun kanssa.

OKM

21. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö varaa lähivuosille erillisen hankerahan, jolla toteutetaan kirjastojen saavutettavuuteen ja moninaisuuteen liittyvä koulutus- ja tiedotushanke (vrt. vuonna 2006 toteutettu Kaikkien kirjasto -kampanja). Hankkeessa on huomioitava, että sen tulee kohdistua myös kirjastojen johtoon ja kuntien päättäjiin. Hankkeessa tulee kiinnittää huomiota verkkopalvelujen ja muun sähköisen asiain saavutettavuuteen sekä ottaa huomioon varsinaisten kirjastotilojen ulkopuolella tapahtuva toiminta, mm. kirjastojen laitos- ja kotipalvelut. Hanke tulee toteuttaa kirjastolaitoksen sisällä, mutta sen toteutuksessa on huomioitava voimakkaasti järjestöt (mm. vammaisjärjestöt, kieli- ja kulttuurivähemmistöjen järjestöt, siirtolaisten ja ikäihmisten organisaatiot sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt).

OKM, Kulttuuria kaikille -palvelu

22. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö ottaa yhdenvertaisuustavoitteet osaksi virastojensa tulosohejausta ja että ministeriö kannustaa rahoittamiaan taide- ja kulttuurilaitoksia oma-aloitteisesti seuraamaan ja kehittämään edelleen toimintansa saavutettavuutta ja moninaisuutta.

OKM

23. Toimenpide-ehdotus:

Työryhmä ehdottaa, että opetus- ja kulttuuriministeriö huomioi valtionosuuden piirissä olevien taide- ja kulttuurilaitosten toimintaa tarkastelevissa selvityksissä ja kyselyissä jatkossa vahvemmin myös moninaisuuden liittyviä kysymyksiä.

OKM

24. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö määrittää työryhmän raportin pohjalta omassa sekä rahoittamiensa taide- ja kulttuurilaitosten toiminnassa tarkemmin moninaisuuden ja monikulttuurisuustyön, näiden välisen suhteen sekä asettaa niille selkeät tavoitteet.

OKM

25. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että moninaisuus otetaan tavoitteellisesti mukaan osaksi julkisten taide- ja kulttuurilaitosten toimintaa. Yhteistyötä voidaan tehdä erityis- ja vähemmistöryhmien sekä siirtolaisten lähtömaiden taide- ja kulttuurilaitosten kanssa. Taide- ja kulttuurilaitosten henkilökunnan tulee heijastaa yhteiskunnan moninaisuutta. Lisäksi taide- ja kulttuurilaitosten tulee tarjota harjoittelupaikkoja erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluville opiskelijoille. Moninaisuus tulee huomioida myös yleisöyhteistyössä.

Julkiset taide- ja kulttuurilaitokset, erityis- ja vähemmistöryhmät, Kulttuuria kaikille -palvelu

26. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että taide- ja kulttuurilaitosten harjoittama yleisötyö otetaan huomioon kehitettäessä valtionosuusjärjestelmän kannustavuutta.

OKM

27. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että valtio ja kaupungit tukevat taiteen ja kulttuurin vapaan kentän saavutettavuutta ja moninaisuutta painottavaa yleisötyötä harkinnanvaraisilla avustuksilla.

OKM, kunnat

28. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että taide- ja kulttuurilaitokset aloittavat toimet, joiden tuloksena tulkkia, henkilökohtaista avustajaa tai tukihenkilöä tarvitsevien on mahdollista käyttää taide- ja kulttuuripalveluja siten, että tulkin, henkilökohtaisen avustajan tai tukihenkilön sisäänpääsy on ilmainen. Opetus- ja kulttuuriministeriö ottaa asian huomioon taide- ja kulttuurilaitoksia ohjatessaan.

Taide- ja kulttuurilaitokset, OKM, Kulttuuria kaikille -palvelu

29. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että taide- ja kulttuuripalvelut lisäävät muun kuin suomen- tai ruotsin kielellä tapahtuvaa viestintää ja tiedottavat aktiivisesti eri toimijoille siirtolaisryhmiä koskevista tapahtumista, harrastusmahdollisuuksista ja saavutettavuudesta. Myös selkokielen käyttöä tiedotuksessa tulee lisätä. Viestimisessä tulee huomioida taide- ja kulttuuripalvelujen omien internetsivujen lisäksi siirtolaisjärjestöjen omat tiedotuskanavat sekä sosiaalinen media.

Taide- ja kulttuurilaitokset, siirtolaisjärjestöt, Selkokeskus, Kulttuuria kaikille -palvelu

30. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että taide- ja kulttuurilaitosten viestintää esteettömyydestään ja saavutettavuudestaan kehitetään. Esteettömyyttä ja saavutettavuutta kuvaavat tiedot ja symbolit tulee vakiinnuttaa osaksi taide- ja kulttuurilaitosten päivittäistä viestintää. Kulttuuria kaikille -palvelun tulee neuvontatyössään korostaa esteettömyystietojen ja -symbolien käytön merkitystä viestinnässä.

Taide- kulttuurilaitokset, Kulttuuria kaikille -palvelu

31. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että taide- ja kulttuuripalvelujen verkkopalvelujen esteettömyys huomioidaan nykyistä paremmin ja työkalujen (muun muassa W3C ja JHS-suositukset) käyttöä vahvistetaan. Kulttuuria kaikille -palvelun tulee neuvontatyössään korostaa verkkopalvelujen esteettömyyttä sekä informoida olemassa olevista työkaluista.

Taide- ja kulttuurilaitokset, Kulttuuria kaikille -palvelu

32. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että taidemuseot ja kulttuurihistorialliset museot kasvattavat tarjontaansa liittyen erikielisiin, viittomakielisiin, kuvailutulkattuihin ja selkokielisiin opastuksiin.

Taidemuseot ja kulttuurihistorialliset museot, Kulttuuria kaikille -palvelu

33. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore tutkii ja arvioi jo toteutuneiden ja suunnitelmassa olevien monikulttuurisuushankkeiden ja -toimintojen vaikutuksia siirtolaisten näkökulmasta yhteistyössä esimerkiksi perustettavaksi esitetyn siirtolaisten edunvalvontaryhmän kanssa.

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore

34. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö selvittää, miten kunnissa toimivia kansalais- ja työväenopistoja voitaisiin ohjata paremmin huomioimaan opetustoiminnassaan erityis- ja vähemmistöryhmien tarpeet toimintaa suunniteltaessa (esimerkiksi romanien perinteiset taidemuodot sekä kulttuurin ja urheilun harrastusmahdollisuudet).

OKM, kunnat, kansalais- ja työväenopistojen liitto

35. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että kyläkoulujen tai vastaavien rakenteiden asemaa paikalliskulttuurin ylläpitäjinä sekä uusiutumiskykyä ja sosiaalista toimintaa lisäävinä keskuksina tuetaan. Kyläkoulujen lakkautus tulee nähdä viimeisenä toimenpiteenä ja niiden asema paikalliskulttuurin tuntemuksen vahvistajana tunnustaa.

Kunnat

36. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että selkokirjatuen euromäärää kasvatetaan lähivuosina. Vuonna 2011 tuen määrä oli 70 000 euroa. Opetus- ja kulttuuriministeriön selkokirjatuen jakaa Kehitysvammaliiton Selkokeskuksen yhteydessä toimiva selkokirjaryhmä.

OKM

37. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että Kulttuuria kaikille -palvelun toiminnan jatkuvuus pysyväisluonteisena palvelutoimintona turvataan. Palvelun toiminnan jatkuvuus edellyttää palvelun rahoituksen kasvattamista tila- ja hallintokustannusten verran. Myös vähintään neljän henkilötyövuoden rahoitus on turvattava.

OKM, taide- ja kulttuurialan toimijat

38. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että Kulttuuria kaikille -palvelulle perustetaan ohjausryhmä tai vastaava tukemaan ja arvioimaan palvelun toimintaa ja kehittämään sen laatua.

Kulttuuria kaikille -palvelu

39. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että Kulttuuria kaikille -palvelun toiminta ulotetaan koskemaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä seksuaalisen suuntautumisen, sukupuolen ja perhemuotojen moninaisuutta käsitteleviä sisältöjä. Lisäksi näitä kysymyksiä otetaan mukaan taide- ja kulttuurilaitosten saavutettavuutta koskeviin kartoituksiin, selvityksiin ja kyselyihin.

Kulttuuria kaikille -palvelu, OKM

8 Taide- ja kulttuurialalle kouluttautuminen ja työllistyminen

Taiteilijoiden koulutus- ja työllistymiskysymyksiä on pohdittu monissa eri selvityksissä ja hankkeissa. Opetus- ja kulttuuriministeriö julkaisi vuonna 2010 Tarja Cronbergin raportin *Luova kasvu ja taiteilijan toimeentulo*.⁵⁹ Taiteilijoiden työllistämisedellytyksiä ja sosiaaliturvaa on pohdittu myös esimerkiksi TAISTO-muistioissa.

Vähemmistötaiteilijoiden työllistymistä pyrittiin helpottamaan vuosina 2002–2007 toimineissa ESR-rahoitteisissa TARU I ja TARU II-projekteissa. TARU-projektien kohderyhmänä olivat vammais- ja siirtolaistaiteilijat sekä nuoret taiteilijat. TARU-projektien toimintoja olivat muun muassa henkilökohtainen neuvonta sekä erilaisten koulutusten järjestäminen. Viikoittaisissa TARU-TV lähetyksissä nostettiin esiin vähemmistötaiteilijoiden kohtaamia ongelmia ja esiteltiin ajankohtaisia taiteilijoita. TARU-projektien tukemana perustettiin myös esimerkiksi ensimmäinen vammaistaitteeseen keskittyvä ammattigalleria, Galleria K, sekä julkaistiin taiteilijoiden sähköinen portfolio-ohjelma Profolio.

8.1 Taide- ja kulttuurialalle kouluttautuminen

Taide- ja kulttuurialan koulutus on kasvanut enemmän kuin muiden alojen koulutus keskimäärin. Työpaikat eivät ole lisääntyneet samassa suhteessa. Vuonna 2009 kulttuurialan aloituspaikkoja oli 7707. Opetus- ja kulttuuriministeriö on ehdottanut taide- ja kulttuurialalle lähes 3000 aloituspaikan leikkausta vuoteen 2016 mennessä.

Koulutuksen ylitarjonta myönnetään laajasti. Huolta on herättänyt kuitenkin se, että lakkautettavaksi on ehdotettu koulutusohjelmia, joihin ei saa koulutusta muualta. Työryhmä kantaa huolta siitä, etteivät vähennykset vaikeuta erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluvien taiteilijoiden mahdollisuuksia taide- ja kulttuurialan koulutukseen tai tuettuun opiskeluun. Samaan aikaan taide- ja kulttuurialan uusina työllistymismahdollisuuksina näyttäytyvät soveltavan taiteen mahdollisuudet erityisesti sosiaali- ja terveystalalla.

Yhdenvertaisuuslain perusteella vammaisilla henkilöillä ja erilaisilla oppijoilla tulee olla muiden kanssa yhdenvertaiset mahdollisuudet opiskella ja toimia kaikissa oppilaitoksissa. Hitaasti, mutta varmasti? Saavutettavuuden edistyminen yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa 2000-luvulla -selvitys (2012) osoitti, että korkeakoulut ovat tehneet tavoitteellista työtä saavutettavuuden edistämiseksi muun muassa pyrkimällä yhtenäistämään käytäntöjään. Saavutettavuustyöstä puuttuu silti edelleen systemaattisuutta ja resursseja ja asiaa leimaa yhä jossain määrin marginaalisuuden leima. Erityisen kunnostautuneita korkeakoulut olivat selvityksen mukaan valintakokeiden ja tenttien tukitoimissa. Psykkisen ympäristön saavutettavuuden osalta selvityksessä kehoitetaan jatkossa kiinnittämään huomiota yhteisön jäsenten yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämiseen.

⁵⁹ Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:6

Kynnys ry:n toteuttaman selvityksen Esiselvitys: taide- ja kulttuurialojen opiskelun esteettömyys ja saavutettavuus (2012) mukaan vammaisuutta ei korkeakouluissa osata automaattisesti nähdä positiivisena taiteen voimavarana, vaan siihen suhtaudutaan usein ongelmalähtöisesti tai taiteen laadun kannalta haastavana asiana. Esteettömyydessä on selvityksen mukaan edelleen puutteita kaikilla osa-alueilla. Vaikka valintakoetilanteissa olisi saatu tarvittava apu, saattavat opinnot myöhemmin viivästyä tai keskeytyä esimerkiksi tarvittavien teknisten sovellusten puuttuessa. Ongelmalliseksi koettiin myös se, että monet oppilaitokset ovat valmiita kehittämään saavutettavuuttaan vasta, jos opiskelijaksi valitaan vammaisen henkilö.

Turun ammatti-instituutin kehitysyksikkö selvitti Opetushallituksen toimeksiannosta siirtolaistaustaisten opiskelijoiden ammatillisen peruskoulutuksen opetusjärjestelyjä vuosina 2009–2010. Siirtolaistaustaisia hakijoita oli keväällä 2009 yhteishaussa 4,5 % kaikista hakijoista. Erityisesti kulttuuri- sekä sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala olivat kasvattaneet suosiotaan.⁶⁰

Selvityksessä nousi esille toimenpide-ehdotuksia sekä eri ministeriöille ja Opetushallitukselle että koulutuksen järjestäjille. Selvityksen mukaan koulutuksen järjestäjillä tulee olla toimivat siirtolaistaustaisten opiskelijoiden osaamisen tunnistamisen ja tunnustamisen mallit ja menettelytavat. Koulutusten järjestäjien tulee lisäksi ottaa käyttöön tehokkaammin eri hankkeiden aikana ja valtionavustuksella kehitettyjä hyviksi havaittuja toimintamalleja siirtolaistaustaisten opiskelijoiden ohjauksessa ja opetuksessa sekä varmistaa, että toimintamallit otetaan pysyviksi käytännöiksi hankkeiden jälkeen.

Myös romanien kouluttautuminen taide- ja kulttuurialalle tarvitsee tukea. Suomalaisissa romaniyhteisöissä esimerkiksi musiikilla on keskeinen merkitys. Musiikin opetus ja koulutus romaniväestön keskuudessa tapahtuu kuitenkin usein vapaaehtoistyön kautta. Musiikin ja muiden taiteenalojen koulutusta romaniväestölle tulisi tukea ja samalla kehittää lahjakkaiden romanilasten ja -nuorten ohjausta ja hakeutumista eri taiteenalojen oppilaitoksiin.

Opetusministeriön strategia 2015:ssa monikulttuurisuutta ja saavutettavuutta koskevat tavoitteet liittyvät muun muassa koulutuksellisen ja kulttuurisen tasa-arvon turvaamiseen, henkisen kasvun ja oppimisen edistämiseen, osallisuuden ja osallistumisen mahdollisuuksien lisäämiseen sekä kansainvälisen vaikuttamisen monipuolistamiseen. Moninaistuvassa yhteiskunnassa suvaitsevaisuus korostuu ja julkiset palvelut on suunnattava tasa-arvoisesti koko väestölle.⁶¹

Osana taide- ja kulttuurialan koulutusta olisi kaikille oppilaille annettava myös yhdenvertaisuuskoulutusta. Koulutuksen olisi SETA ry:n mukaan muun muassa annettava oppilaille valmiuksia tarkastella maailmaa, myös taidetta, seksuaalisen ja sukupuolisen moninaisuuden kannalta ja ohjata seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen totuudenmukaiseen käsittelyyn.

8.2 Taide- ja kulttuurialalle työllistyminen ja alalla työskentely

Ulkomaalaisten osuus kulttuurialan työvoimasta on Suomessa ollut eurooppalaisittain erittäin alhainen. Euroopan unionin tilastoviraston mukaan vuonna 2005 Suomen kulttuurityövoimasta ulkomaiden kansalaisia oli ainoastaan 1,3 %, mikä oli EU-maiden alhaisimpia osuuksia (EU-maissa yhteensä 5,5 %). Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämistätiö Cuporen selvityksen ”Tulossa on jotain juttuja”-kyselytutkimus pääkaupunkiseudun taide- ja kulttuuritoimijoiden suhteesta maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen (2007)

⁶⁰ Koulutuksen seurantaraportti 2011:3

⁶¹ Opetusministeriön julkaisuja 2003:11

perusteella monet kulttuurialan yhteisöt ja laitokset työllistävät siirtolaisia, mutta lähinnä siivoojina, vahtimestareina tai muina ei-kulttuurisina työntekijöinä. Työsuhteet ovat yleensä lyhyitä ja niissä on kyse työllistämistoimenpiteistä. Ainoastaan orkestereiden palveluksessa on mainittavia määriä ulkomaalaisia ja siirtolaistaustaisia muusikoita.⁶²

Maahanmuuttajaväestön asemasta opetusministeriön tehtäväalueilla vuonna 2009 tehty analyysi tuo esille, että vaikka Suomen kulttuurielämä on erityisesti Euroopan unioniin liittymisen myötä avautunut ulospäin ja vaikka maahanmuutto Suomeen on etenkin kymmenen viime vuoden aikana lisääntynyt, ovat vaikutukset Suomen kulttuurielämään jääneet suhteellisen vähäisiksi. Suomen kieli tekee kulttuurisen integroitumisen vaikeaksi. Toisaalta Suomi on hyötynyt suuresti eräistä strategisesti tärkeistä siirtolaisryhmistä, kuten musiikinopetuksen kehittämisessä muun muassa unkarilaisista, neuvostoliittolaisista ja tšekkiläisistä siirtolaistaustaisista pedagogeista.⁶³

Pasi Saukkosen mukaan siirtolainen mielletään kulttuuripoliittisessa maahanmuutokeskustelussa helposti maantieteellisesti ja kulttuurisesti suhteellisen kaukaisista maista tulevaksi, usein pakolaistaustaiseksi ihmiseksi. Tästä syystä työperäisen muuton vuoksi Suomeen tulleita henkilöitä ei toimenpiteiden suunnittelussa ja toteutuksessa oteta usein tarvittavissa määrin huomioon. Tällaisia ryhmiä muodostavat muun muassa muualta Euroopasta tai Pohjois- tai Etelä-Amerikasta tulleet henkilöt. Myös heillä on tarpeita taide- ja kulttuuripalvelujen käyttäjinä sekä alan ammattilaisina.⁶⁴

Kyselyssä ohjelmien Taide tarjolle, kulttuuri kaikille. Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi (2004) sekä Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelma (2006–2010) toteutumisesta vammais- ja kulttuurivähemmistöjen parissa Kehitysvammaisten Taiteilijoiden Tuki ry:n ilmaisi, että kehitysvammaisten taiteilijoiden työllistyminen omalle alalleen on edelleen erittäin vähäistä, vaikka valmentavaa ja ammatillista koulutusta on tarjolla. Keskeisimpänä syynä tilanteeseen nähdään kuntien toimintakeskusten riittämätön aktiivisuus kehittää kehitysvammaisten työ- ja päivätoiminnan sisältöjä.

Taiteilijoiden työnhakuprosessi koostuu apuraha-anomusten tekemisestä, portfolion laatimisesta, tuotteistamisesta, markkinoinnista sekä galleria- yms. hakemusten tekemisestä. Työvoimatoimistojen viranomaiset myöntävät, ettei heillä ole tarpeeksi taiteilijoiden aseman tuntemusta tai taide- ja kulttuurialalle tyypillisten työpaikkojen, jotka eivät ole avoimessa haussa, seulomiseen tarvittavia resursseja.

Alalle tulevat uudet taiteilijat eivät usein tunne taidekentän toimintaa tai apurahajärjestelmiä. Taiteilijajärjestöt tarjoavat jäsenilleen erilaisia etuja ja palveluita, mutta jäseneksi on hankala päästä. Opintojen päättymisen jälkeen taiteilija tippuu myös koulun tarjoaman turvaverkoston, palveluiden ja tuen piiristä.

Siirtolaistaustaisten taide- ja kulttuurialan ammattilaisten työllistymistä vaikeuttavat lisäksi kotimaassa suoritettujen tutkintojen tunnustamisen ja opintojen täydentämisen vaikeudet Suomessa sekä kielitaitovaatimukset. Selvityksessä Suomen venäjänkieliset kulttuuripalveluiden käyttäjinä ja tuottajina (2012) kävi ilmi, että suomenkielisten taide- ja kulttuuripalvelujen tuottajien mielestä merkittävimmät ongelmat työllistymisen suhteen liittyivät kielitaidon puutteeseen sekä siihen, ettei ulkomailla hankittua koulutusta pysty usein sellaisenaan soveltamaan suomalaisen työelämään. Useimmilla taiteen ja kulttuurin aloilla täydennyskoulutusta ei ole kattavasti tarjolla.

62 Saukkonen, Ruusuvirta ja Joronen 2007

63 Opetusministeriön politiikka-analysejä 2009:3

64 Saukkonen 2010, 225–226

Vähemmistöryhmiin kuuluvat taiteilijat

Saamelaistaiteilijat

Saamelaistaide on elänyt voimakasta nousukautta jo useiden vuosien ajan. Monet nuorista rakentavat uudelleen saamelaista identiteettiään. Identiteetin rakentaminen ei yleensä tarkoita perinteisten kulttuurin muotojen omaksumista sinällään, vaan saamelaisnuoret yhdistelevät perinteisiä saamelaistaiteen muotoja, saamen kieltä ja globaalia nuorisokulttuuria, mikä tuottaa kokonaan uudentyypistä taidetta. Merkittävimpiä perinteisiä saamelaistaiteen muotoja ovat käsityö (duodji), kuvataide ja musiikki, erityisesti joiku. Uudempia saamelaistaiteen aloja ovat kirjallisuus ja elokuva.

Kaija Rensujeffin selvityksen Käsin, sävelin, sanoin ja kuvin - Saamelaiset taiteilijat Suomessa (2011) mukaan saamelaistaiteilijoita on kaikkiaan noin 230. Enemmistö taiteilijoista (74 %) on naisia. Sukupuolijakaumaan vaikuttaa olennaisesti jakauma taiteenaloittain. Taiteilijoista noin puolet toimii saamekäsityön alalla. Alan taiteilijoista lähes 90 prosenttia on naisia. Kaikista taiteilijoista noin 25 prosenttia toimii säveltaiteen ja noin 17 prosenttia kirjallisuuden alalla. Vähiten taiteilijoita toimii kuva-, näyttämö- ja valokuvataiteen aloilla (2-5 %). Noin puolet saamelaistaiteilijoista kuuluu ikäluokkaan 35–54 -vuotiaat. Taiteilijoista nuoria, eli alle 30-vuotiaita on noin 30 prosenttia. Saamelaistaiteilijoista noin 78 prosenttia asuu saamelaisten kotiseutualueella. Pääkaupunkiseudulla taiteilijoista asuu vain noin 3 prosenttia. Inarin kunnassa taiteilijoista asuu noin 40 prosenttia. Ulkomailla asuvien taiteilijoiden osuus on lähes sama kuin saamelaisella väestöllä keskimäärin.

Romanिताiteilijat

Suuri osa romaniväestöön kuuluvista ammattitaiteilijoista toimii musiikin eri alueilla. Edustettuina ovat perinteisen romanimusiikin lisäksi niin klassinen, hengellinen kuin viihdemusiikki. Erityisesti hengellisen musiikin alueella harrastajia ja toimijoita on runsaasti, mutta musiikilliseen toimintaan ei liity välttämättä ammatillista orientaatiota. Kattavaa selvitystä ammattimaisesti taiteen ja kulttuurin piirissä toimivista romaniväestöön kuuluvista taiteilijoista ei ole tehty.

Musiikin ohella yksittäisiä romaniväestöön kuuluvia taiteilijoita toimii muun muassa kuvataiteen, kirjallisuuden ja näyttämötaiteen aloilla. Useimmille taiteen piirissä toimiville romaneille taiteellisen työskentelyn lähtökohta on oma taiteenala. Romaniväestöön kuuluvat taiteilijat ovat siten taiteelliseen työskentelyyn liittyvien apurahojen hakemisessa samalla lähtöviivalla muiden ammattitaiteilijoiden kanssa. Vain harvat romaniväestöön kuuluvat taiteilijat kuitenkin saavat toimeentulonsa ammatistaan.

Esimerkiksi Ihmisoikeusliiton tekemään selvitykseen Romanian osallisuus ja osallistuminen kulttuuritoimintaan Suomessa (2012) vastanneista henkilöistä 24 ilmoitti olevansa taiteilija⁶⁵. Heistä yksikään ei ollut nauttinut minkäänlaista apurahaa työnsä tekemiseksi. Yhteensä 42 henkilöä vastasi kysymykseen; ”Kuinka suuren osan toimeentulostasi saat taiteenharjoittajana?” Taiteenharjoittajista 79 prosenttia ei saanut lainkaan tuloja työstään taiteilijana. Vastaajista vain 7 prosenttia sai yli 40 prosenttia toimeentulostaan taiteenharjoittajina. Kukaan vastaajista ei saanut yli 70 prosenttia toimeentulostaan taiteestaan. Vastaajien joukossa oli sekä ammatti- että harrastetaiteilijoita.

⁶⁵ Selvityksessä ei eritelty, oliko kyseessä ammattitaiteilija vai oliko taiteen tekeminen harrastusmaista.

Taiteen ja kulttuurin parissa työskentelevät romanit ovat perustaneet joitakin organisaatioita sekä romanitaiteilijoiden aseman että romanikulttuurin edistämiseksi (muun muassa Romanitaiteen keskus ry, Drom ry ja Romanitaiteilijoiden verkosto). Niiden toimintaan on liittynyt esimerkiksi kulttuuritapahtumien järjestäminen ja musiikin opetus romanilapsille ja -nuorille vapaaehtoistyönä. Organisaatioiden mahdollisuudet ja voimavarat toimia romaniväestöön kuuluvien taiteilijoiden aseman edistäjinä ovat kuitenkin vähäiset.

Taiteellisesti lahjakkaiden romanien sijoittuminen taiteen ja kulttuurin kentälle ammattitaiteilijoiksi edellyttää suunnitelmallista kehittämistoimintaa sekä ohjauksen ja kannustamisen lisäämistä hakeutumisessa taide- ja kulttuurialojen koulutukseen. Romaaneille kohdennettiin taiteenalan koulutusta erityisesti työllisyshankkeina 1970-luvun lopulla. Osa tällaisista lyhytaikaisista koulutuksista tähtäsi romanien perinteisten käsityöammattien edistämiseen ja kehittämiseen. Jyväskylässä toteutettiin myös musiikkialan ammatillinen esikurssi. Koulutukset eivät kuitenkaan usein johtaneet työllistymiseen perinteisten käsityöammattien parissa, lukuun ottamatta pukuompelua. Merkittävä taiteenalan koulutuksen kokeiluhanke romaneille oli 1980-luvun alkupuolella silloisessa Taideteollisessa korkeakoulussa työllisyyskoulutuksena toteutettu taidekäsityön koulutus, johon sisältyi kattavasti taiteen perusopintoja. Vastaavasti Teatterikorkeakoulussa toteutettiin teatterialan koulutushanke, jonka yhtenä tavoitteena oli romaniteatterin perustaminen. Koulutukset loivat pohjaa yksittäisten romanien taiteelliselle toiminnalle, vaikka eivät luoneetkaan pysyviä taide- tai kulttuurirakenteita.

Siirtolaistaustaiset taiteilijat

Siirtolaistaustaisten taiteilijoiden määrästä Suomessa ei ole olemassa tarkkaa tietoa. Siirtolaistaustaiset ammattitaiteilijat eivät myöskään yleensä halua tulla leimatuiksi nimenomaan siirtolaistaiteilijoiksi. Siirtolaistaustaisilla taiteilijoilla on paljon jaettuja toimimisen esteitä Suomessa. Monet näistä liittyvät vähäiseen erikieliseen tiedotukseen (esimerkiksi tieto apurahanhakuohjeet ja lomakkeet), edustuksellisuuden vähäisyyteen päätöksenteossa sekä muun muassa taidejärjestöjen sulkeutuneisuuteen. Toisaalta viranomaisien kannalta siirtolaistaiteilijoita koskevissa kysymyksissä ei ole selkeää tahoja, jonka puoleen kääntyä. Siirtolaistaiteilijat ovat järjestäytyneessä eri taiteenalat kattavaksi yhdistykseksi, jonka tarkoituksena on poistaa toimimisen rajoitteita ja lisätä siirtolaistaiteilijoiden osallistumismahdollisuuksia suomalaisella taide- ja kulttuurikentällä.

Siirtolaisparlamentin tuki ry:n selvityksestä (2011)⁶⁶ käy ilmi, että siirtolaisten tiedot taiteen ja kulttuurityön rahoituksen lähteistä ovat suurimmalla osalla puutteelliset.

Valtion taideapurahat ja avustukset kulttuurivähemmistöihin kuuluville taiteilijoille

Apurahoja kaikille taiteilijoille jaetaan valtion taitetoimikunnista ja alueellisista taidetoimikunnista. Esimerkiksi osa siirtolaisista on integroitunut Suomen kulttuurielämään ja käyttää sen tarjoamia apuraha- ja työllistymismahdollisuuksia⁶⁷.

Lisäksi opetus- ja kulttuuriministeriö on vuodesta 2009 asettanut taiteen keskustoimikunnan jaettavaksi vuosittain 100 000 euroa monikulttuurisuutta edistäviin taidehankkei-

66 Selvitys maahanmuuttajien edustuksellisuudesta Suomen kulttuuripolitiikassa ja taide- ja kulttuurikentän päätöksenteossa.

67 Maahanmuuttajaväestön asema opetusministeriön tehtäväalueilla (Opetusministeriön politiikka-analyyseja 2009)

siin. Määrärahalta on tuettu siirtolaisten ja kansallisten etnisten vähemmistöjen taiteellista toimintaa sekä kulttuurien välistä vuorovaikutusta tukevia taidehankkeita Suomessa. Myönnettävien apurahojen tarkoituksena on vahvistaa siirtolaisten ja kansallisiin etnisiin vähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden mahdollisuuksia harjoittaa taiteellista toimintaa ja osallistua tasavertaisesti Suomen taide- ja kulttuurielämään sekä tukea muiden taiteilijoiden ja työryhmien monikulttuurisuutta ja kulttuurien välistä vuorovaikutusta edistäviä taidehankkeita Suomessa. Hakemuksia käsittelee monikulttuurisuusjaosto, jonka toiminta tulee suunnitellun Taiteen edistämiskeskuksen perustamisen myötä lakkaamaan. Päätökset avustuksista on tehnyt taiteenkeskustoimikunta jaoston tehtyä esityksensä.

Pasi Saukkonen on tutkinut määrärahan jakautumista eri vähemmistöjen kesken vuoden 2009 ja alustavasti vuoden 2010 osalta analysoimalla hakulomakkeita sekä niiden liitteinä olleita ansioluetteloita. Vuonna 2009 apurahoja myönnettiin 30 hakijalle, joista 24 voitiin määritellä siirtolaisiksi (neljä hakijoista oli yhteisöjä), viisi apurahan saajaa kuului saamelaisiin tai romanivähemmistöön ja yksi kantaväestöön. Apurahan saaneiden joukossa oli liki kahdenkymmenen kielen puhujia; eniten oli kurdinkielisiä (6), venäjänkielisiä (5) ja arabiankielisiä (4). Saajat olivat synnyinmaan mukaan jaettuna (pl. Suomi) 18 eri maasta. Rahoitetuista hankkeista miltei kaikki liittyivät maahanmuuttoon tai monikulttuurisuuteen (saamelais- ja romanitaustaisilla omaan kulttuuritaustaan), vaikka sitä ei kansallisilta vähemmistöiltä tai Suomeen muuttaneilta taiteilijoilta edellytetty. Avustusta saivat muun muassa itäsaamelainen elokuvahanke, pakolaisnaisia Suomessa käsittelevä dokumenttielokuvaprojekti, siirtolaisten integroitumisesta kertova kirja, kulttuurien kohtaamista käsittelevä romaani sekä koltta-saamenkielinen rock-albumi. Myös vuoden 2010 jaossa miltei kaikki apurahan saaneet olivat joko siirtolaisia tai vähemmistöjen jäseniä ja suurella osalla hankkeista näyttäisi olleen moni- tai interkulttuurinen sisällöllinen painotus.⁶⁸

Kulttuurivähemmistöihin kuuluvia taiteilijoita koskevaa tilastotietoa on vaikea saada, koska apurahahakemuksissa ei kysytä syntyperää. Taiteen keskustoimikunnassa on myös tehty useiden vuosien ajan selvitystä siirtolaistaiteilijoiden saamista tuista. Samassa yhteydessä on tarkoitettu tutkia myös apurahojen kumuloitumista. Tutkimuksen valmistumisajankohdasta ei ole tietoa. Välillisesti siirtolaistaiteilijoiden saamista apurahoista on saatu tietoa taiteen keskustoimikunnan tilastoista.

Taiteen keskustoimikunta tuottaa vuosittain tilastoja apurahojen ja avustusten jakautumisesta kieliryhmittäin (suomi-ruotsi-muu). Kieliryhmää kysytään apurahalomakkeessa. Muun muassa saamen kielen kielekseen ilmoittaneet kuuluvat ryhmään ”muu”. Tarkemmin ryhmän jakautumisesta eri kieliin ei ole toistaiseksi saatavissa tilastoja.

Muun kuin suomen- tai ruotsinkielisten hakijoiden ja saajien osuudet valtion taideapurahojen ja taiteellisen toiminnan avustuksien joukossa ovat vuosien mittaan kasvaneet. Vuosina 2000–2004 saajien osuus oli 1,4 prosenttia (yhteensä 153 kappaletta). Vuonna 2010 sekä hakijoiden että saajien osuus oli 4 prosenttia. Äidinkieltään muita kuin suomen- tai ruotsinkielisiä oli valtion taidetoimikuntien apurahan hakijoista ja saajista neljä prosenttia. Heidän osuutensa oli suurin ryhmässä ”muu” (7 prosenttia hakijoista ja 9 prosenttia saajista), tanssitaiteessa (6 prosenttia hakijoista) sekä kuvataiteessa ja taideteollisuudessa (5 prosenttia). Luvuista puuttuvat aiempina vuosina myönnettyt ja yhä voimassa olevat taiteilija-apurahat, palkinnot ja taiteilijaprofessorien palkat.

Saajien osuus apurahojen ja avustusten hakijoista kieliryhmässä ”muu” on vaihdellut vuosittain. Suunta on ollut pääasiassa kasvava. Avustus myönnettiin 32 prosentille niistä, jotka vuonna 2009 hakivat apurahaa tai avustusta kyseisessä kieliryhmässä. Kaikissa kieliryhmissä vastaava luku oli keskimäärin 43 prosenttia. Vuoden 2010 alustavien luku-

68 Saukkonen 2010

jen mukaan osuus oli noussut lähelle keskiarvoa 45 prosenttiin (kaikissa kieliryhmissä 46 prosenttia).

Valtion taideapurahojen ja avustuksien määrärahoista muun kuin suomen ja ruotsinkielisille myönnettyjen osuus on hiukan noussut, mutta tekee edelleen vain noin 2 prosenttia.

Romanipoliittisessa ohjelmassa (2009) esitetään erityistä rahoitustukea romanien taiteellisen toiminnan ja esittävän taiteen edistämiseen. Tähän liittyen tarvitaan myös taide- ja kulttuurihallinnon sekä rahoitusjärjestelmien tuntemuksen lisäämistä samoin kuin ohjausta tukien, apurahojen ja erilaisten avustusten hakemisessa. Taiteen ja kulttuurin rahoitusjärjestelmiä kehitettäessä tulee ottaa huomioon myös romaneihin kuuluvien luovan taiteen ja kulttuurin toimijoiden toimintaedellytysten ja toimeentulon vahvistaminen.

Taiteen keskustoimikunnan, valtion taidetoimikuntien sekä apurahalautakuntien myöntämien apurahojen ja avustusten kokonaissummat (€) kieliryhmittäin 2008–2010

	2008		2009		2010	
Kaikki	15 731 270	100,0 %	18 241 452	100,0 %	20 761 800	100,0 %
Kieli ”muu”	303 020	1,9 %	382 363	2,1 %	481 046	2,3 %
Kieli suomi	14 476 000	92,0 %	16 813 325	92,2 %	19 194 930	92,5 %
Kieli ruotsi	952 240	6,1 %	1 045 765	5,7 %	1 085 824	5,2 %

Luvuista puuttuvat aiempina vuosina myönnetyt ja yhä voimassa olevat taiteilija-apurahat, palkinnot sekä taiteilijaprofessorien palkat.

Taiteen keskustoimikunnan monikulttuurisuusapurahan saajien ja hakijoiden %-osuudet kieliryhmittäin ja sukupuolittain 2009–2011

Vuosi	Suomi		Ruotsi		Muu		Naiset		Miehet	
	saajat	hakijat	saajat	hakijat	saajat	hakijat	saajat	hakijat	saajat	hakijat
2009	20 %	41 %	3 %	6 %	77 %	53 %	33 %	56 %	67 %	44 %
2010	23 %	48 %	0 %	3 %	77 %	48 %	53 %	61 %	47 %	39 %
2011	29 %	39 %	0 %	3 %	71 %	58 %	32 %	50 %	68 %	50 %

Taiteen keskustoimikunnan monikulttuurisuusapurahojen jakautuminen kieliryhmittäin ja sukupuolittain 2009-2011 (%-osuus euroista)

Vuosi	Suomi	Ruotsi	Muu	Naiset	Miehet
2009	19 %	1 %	81 %	37 %	63 %
2010	18 %	0 %	82 %	47 %	53 %
2011	32 %	0 %	69 %	33 %	67 %

Tilastojen lähteet: Karhunen/Taiteen keskustoimikunta/2011

Mentorointi

Yksi TARU-projektien ratkaisu taiteilijoiden työllistymisongelmiin oli ns. taiteilijakeskus, joka keskittyisi taiteilijoiden työpaikkojen etsimiseen, työpaikkojen luomiseen sekä työpaikkojen välittämiseen. Taiteilijakeskus tarjoaisi taiteilijoille neuvontaa liittyen sekä

työnhakuun että oman osaamisen tuotteistamiseen ja markkinointiin. Keskus tarjoaisi taiteilijoille myös koulutuksia, joiden tehtävänä olisi ylläpitää ja kehittää ammattitaitoa. Taiteilijakeskuksen palvelut olisivat taiteilijoille ilmaisia ja sen toiminnassa otettaisiin huomioon erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluvien taiteilijoiden erityistarpeet. Taiteilijakeskushanketta esiteltiin projektin päätyttyä muun muassa työ- ja elinkeinoministeriölle, opetus- ja kulttuuriministeriölle, työvoimahallinnon viranomaisille sekä taiteilijajärjestöille. Vaikka keskusidea sai pääsääntöisesti positiivisen vastaanoton, ei sen edistämiseen tarvittavaa tahoja löytynyt.

Työryhmän keskusteluissa taidekoulujen ja taidealanjärjestöjen ulkopuolista taiteilijakeskusideaa ei koettu tarpeellisenä. Sen sijaan yritysmaailmasta tuttu mentorointi nousi esiin yhtenä mahdollisena taiteilijoiden työllistämistä edesauttavana toimintamuotona.

Mentorointi on menetelmä, jossa tietoa ja osaamista, myös ns. hiljaista tietoa, siirretään kokeneemmalta kokemattomammalle. Osaava, arvostettu ja kokenut asiantuntija (mentori) neuvoo, tukee ja edistää kahdenkeskisessä vuorovaikutussuhteessa kehityshaluista, mutta kokemattomampaa henkilöä työssä tai opiskelussa. Suhde perustuu avoimuuteen, molemminpuoliseen luottamukseen ja tasa-arvoisuuteen. Se pyrkii mentoroitavan (ohjattavan) ammatilliseen ja henkiseen kehittymiseen, työuran selkeyttämiseen sekä työssä ja opinnoissa menestymiseen.⁶⁹

Mentorointia on sovellettu useilla ammattialoilla ja siitä on tehty lukuisia selvityksiä. Merja Isotalo on kirjoittanut aiheesta teoksen *Mentorointiopas* (Akavan Erityisalat ry 2010). Helsingin yliopiston Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmeniassa on kehitetty ja tuotettu molemmilla kotimaisilla kielillä mentorointiohjelmia eri ammattiryhmille, pääosin opetustoimen henkilöstölle eli rehtoreille, koulujen johtoryhmille ja opettajille. Jyväskylän yliopistossa on kehitetty nuorille opettajille suunnattu vertaismentoroinnin malli *Osaava-Verme*, jossa on luotu toimivia käytänteitä sekä mentoreille että mentoroitaville ja näiden välisiin toimintoihin. Malli on valtakunnallisessa käytössä. Opettajille käydetään Helsingin yliopiston toimesta yhdysvaltalaisesta *New Teacher Centerin* (Santa Cruz, Kalifornia) lähi- ja online-mentorointimalleja, jotka ovat sovellettavissa taiteilijakentälle. Lisäksi Helsingin yliopistolla kehitetään interkulttuurista mentorointia. Malli on sovellettavissa myös taidealoille.

Ruotsissa Kulturrådet käynnisti vuonna 2008 mentorointiohjelman, joka oli suunnattu taide- ja kulttuurialalle tarkoituksena laajentaa alalle tulevien verkostoja ja lisätä kokemustenvaihtoa. Mentoreiksi valittiin 26 taiteilijaa, joilla oli pitkä kokemus taide- ja kulttuurialalla toimimisesta. Ohjattavat olivat puolestaan vasta oman ammatillisen uransa alussa.

Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti toteutti vuonna 2012 sisäasiainministeriön hallinnoiman kotouttamisrahaston kautta tuetun osarahoitteen VAPA - valmennuspalvelu kotoutumiseen -hankkeen. Pilottihankkeen tarkoituksena oli tarjota kotoutumisen piirissä oleville kotimaassaan taide- tai kulttuurialan koulutuksen saaneille venäjänkielisille siirtolaisille omakielistä valmennusta kotoutumiseen. Tutoreina hankkeessa toimivat Suomeen kotoutuneet ja maassa työskentelevät venäjänkieliset. Valmennus sisälsi informaatiotilaisuuksia, joiden aiheina ovat alkuvaiheen kotoutumisessa olennaiset asiat. Hankkeen tavoitteena oli kehittää omakielinen valmennuspalvelumalli kotoutumiseen sekä tarjota valmiudet taide- ja kulttuurialalle työllistymiseen.

Mentoroinnin soveltuvuuden selvittämiseen taide- ja kulttuurialalle sekä toteutusmallin suunnittelemiseen perustettiin oma taiteen ja kulttuurin saavutettavuustyöryhmästä erillinen alaryhmä, johon kuuluivat Marjo Mäenpää (Aalto-yliopisto), Tea Seppälä (Helsingin yliopisto, Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia), Merja Isotalo (TAKU ry) sekä

69 Hakulinen 2010

Raisa Niemi (Lasipalatsin Mediakeskus). Alaryhmä haki Suomen Kulttuurirahastolta valmistelurahoitusta selvitystyöhön mentoroinnin soveltuvuudesta taide- ja kulttuurialalle. Valmistelurahan turvin oli tarkoitus tutustua erilaisiin mentoroinnin malleihin niin kotimaassa kuin ulkomaillakin sekä selvittää yhteistyössä eri taidekoulujen, opetus- ja kulttuuriministeriön, työ- ja elinkeinoministeriön sekä liike-elämän kanssa mentoroinnin soveltuvuutta taide- ja kulttuurialalle sekä tehdä ehdotus toteutettavasta mentorointimallista. Valmistelurahoitusta ei kuitenkaan saatu. Mentoroinnin soveltuvuuden selvittäminen ja sen testaaminen yhtenä taide- ja kulttuurialan tukimuotona on edelleen ajankohtaista.

Työnhakutaitoja tukevan koulutuksen laajentaminen

Työryhmässä keskusteltiin taidekoulujen työnhakutaitoja tukevan koulutuksen laajentamisesta taidekorkeakoulujen ja -yliopistojen ohella osaksi myös työvoimahallinnon ja integraatiota edistävien yhteisöjen ja vammaisjärjestöjen toimintaa. Opetus- ja kulttuuriministeriö on aiemmin avustanut taidekoulujen työnhakutaitoja tukevaa koulutusta, mutta tuen loputtua myös koulutuksesta on jouduttu oppilaitoksissa tinkimään. Pyrkinessään elämään taiteen tekemisellä taiteilija kuitenkin tarvitsee oman alansa ammattitaidon ohella koko joukon tuotantoon ja talouteen liittyviä hallinnollisia taitoja.

Työvoimaviranomaisten koulutus

Taide- ja kulttuurialaan erikoistuneita työvoimapalveluja on Ruotsissa tarjottu jo 1940-luvulta lähtien. Nykyisessä muodossaan taide- ja kulttuurialan työvoimatoimistot ovat toimineet vuodesta 2003 lähtien. Taide- ja kulttuurialan ammattinimikkeitä oli vuonna 2007 käytössä 68 kappaletta. Tukholman toimiston työnantajarekisteriin kuuluu yli 1300 työnantajaa.

Englannissa toimii useita työnvälitys-, markkinointi- ja ohjelmanvälitystoimistoja, jotka antavat tukea taiteilijoiden työllistymisessä. Esimerkiksi ArtQuest ja ECCA auttavat taiteilijoita töiden esittelemiseen ja myyntiin liittyvissä kysymyksissä, tekevät rahoituslähteiden kartoitusta sekä järjestävät ammattitaidon ylläpitokursseja ja muita koulutuskokonaisuuksia.

Työ- ja elinkeinoministeriön tuottamassa raportissa selvitysmies Pasi Järvisen raportti tieteen ja taiteen tekijöiden työttömyysturvan parantamisen edellytyksistä (2007) ehdotettiin taiteilijoihin ja tutkijoihin erikoistuneen työvoimavirkamiesverkoston perustamista.⁷⁰

Työryhmä pitää tärkeänä, että työvoimahallinnon viranomaiset saavat tarvittavan tietotaidon erityisesti erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluvien taiteilijoiden sekä luovien alojen työntekijöiden valtakunnallisen työllistämisen edistämiseen. Esille nousi malli, jossa eri taidealojen koulut kokoavat ja suunnittelevat omasta taidealastaan ja sen erityispiirteistä ja vaatimuksista koulutuspaketin, jota voidaan tarjota työvoimaviranomaisten koulutukseen.

Työryhmä korostaa myös erityisryhmiin kuuluvien taiteilijoiden tarvitsemaa tukea heidän hakiessaan tehtävää, jossa on kyse heidän omaan viiteryhmäänsä liittyvästä työstä. Tukeminen tarkoittaisi esimerkiksi sitä, että liikuntavammaisen rooliin haettaisiin ensisijaisesti liikuntavammaista näyttelijää. Näkökulmaa voidaan korostaa silloin, kun opetus- ja kulttuuriministeriö keskustelelee eri tahojen kanssa vuosittaisista tulostavoitteista.

Luova talous työssä

Työelämää ja työllisyyttä koskevat asiat ovat keskeisesti esille kolmessa hallitusohjelman painopistealueessa. Hallitusohjelman mukaan työ- ja elinkeinoministeriö asetti työryhmän valmistelemaan työelämän kehittämisstrategiaa, joka valmistuu vuoden 2012 alkupuolella. Strategian tavoitteena on parantaa työllisyysastetta, työelämän laatua, työhyvinvointia ja työn tuottavuutta. Hallitus vahvistaa hallitusohjelman mukaan lisäksi luovien alojen elinkeinotoiminnan mahdollisuuksia sekä tukee kulttuuriyrittäjyyttä ja luovien alojen työpaikkojen syntymistä. Luovien alojen, taiteen ja kulttuurin, sisällöntuottamisella, jakelulla ja kulutuksella on näin ollen merkittävä tehtävä hallitusohjelman toimeenpanemiseksi nimenomaan näiden työllisyyteen, työelämän kehittämiseen ja hyvinvoinnin lisäämiseen työelämässä liittyvien tavoitteiden edistämiseksi.

Opetus- ja kulttuuriministeriön käynnistämä Luova talous työssä -hanke on osa hallitusohjelman strategista toimeenpanosuunnitelmaa. Poikkihallinnollisessa hankkeessa luodaan taiteen ja kulttuurin toimin menettelytapoja ja malleja työllistymiskyvyn vahvistamiseksi sekä työelämän laadun kehittämiseksi. Hankkeen lopputuloksena ovat taide- ja kulttuurilähtöiset mallit ja palvelutuotteet, joita työhallinnon viranomaiset voivat soveltaa kehittämistoimissaan. Hankkeen kohderyhmiä ovat muun muassa nuoret, työttömät, työttömyysuhan alaiset, kuntoutujat, siirtolaiset sekä vaikeasti työllistettävät.

Hankkeen toimeenpanemiseksi kootaan yhteen ja arvioidaan sellaisten toteutuneiden ja käynnissä olevien luovien alojen taiteen ja kulttuurin työelämälähtöisten kehittämishankkeiden ja -prosessien toimintamalleja sekä palvelutuotteita ja -kokonaisuuksia, jotka edistävät oppimista, osaamista, yhteisöllisyyttä, luovuutta, elämänhallintaa, eheytymistä, sosiaalista vuorovaikutusta, fyysistä kuntoutumista ja hyvinvointia. Lisäksi jäsennetään ja selkeytetään näistä valittuja parhaimpia ja soveltuvimpia toimintamalleja sekä palvelutuotteita ja -kokonaisuuksia yhdessä viranomaisten sekä taide- ja kulttuuritoimijoiden kanssa käytettäväksi hallitusohjelman toteuttamiseksi työvoima-, neuvonta-, opintojen ohjaus- ja urapalveluissa ikääntymisen, työssä jaksamisen, työurien pidentämisen ja työttömyyden vähentämisen näkökulmista.

Kokonaisuus kytketään ja hyödynnetään mahdollisuuksien mukaan sisältötuotantona osaksi hallitusohjelman mukaista työelämän kehittämisstrategiaa, osaksi julkisen sektorin työhyvinvointiohjelman valmistelua sekä työ- ja elinkeinoministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön käynnistämää poikkihallinnollista selvitys- ja kehittämishanketta työmarkkinoiden ja yritystoiminnan muutostrendeistä ja rakennemuutoksista sekä työn tekemisen muodoista, työvoiman käyttötavoista ja työaikakysymyksistä.

8.3 Työryhmän esittämät toimenpide-ehdotukset

40. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että vähemmistöryhmiin kuuluvien taiteilijoiden ja taide- ja kulttuurialan ammattilaisten tukea lisätään. Samalla nostetaan taiteen edistämisen määrärahoja. Tuen kohdentumisen seuranta kehitetään.

valtion taidetoimikunnat, alueelliset taidetoimikunnat, erilliset apuraha-lautakunnat, OKM

41. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että Valtion taideostotoimikunta ja muut julkisen taiteen hankintoja

tekevät tahot ottavat hankinnoissaan huomioon erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluvien taiteilijoiden tuotannon hankintoja tehdessään.

Valtion taideteostoimikunta ja muut julkiset taiteen hankintoja tekevät tahot

42. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että taiteilijoiden työskentelyedellytyksiä selvitettyä tulee kartoittaa myös erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluvien taiteilijoiden työskentelyolosuhteet ja taiteellisen toiminnan harjoittamisedellytykset.

OKM ja muut vastaavat ministeriöt

43. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että valtion taidetoimikunnat ja alueelliset taidetoimikunnat ottavat huomioon ja tukevat erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluvien taiteilijoiden omaa kulttuurituotantoa, mm. romanien esittävää taidetta.

Valtion taidetoimikunnat ja alueelliset taidetoimikunnat

44. Toimenpide-ehdotus

työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö ja sen alaiset toimikunnat ottavat tunnustuksia ja taiteilija-eläkkeitä myöntäessään huomioon erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluvat taiteilijat.

OKM, valtion taidetoimikunnat ja alueelliset taidetoimikunnat

45. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että mentoroinnin soveltuvuus kulttuurialalle selvitetään ja testataan tulevaisuudessa hyödyntäen saatuja kokemuksia niin koti- kuin ulkomailta.

OKM, TEM

46. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että uuden taideyliopiston perustamisen yhteydessä painotetaan työnhakutaitoja tukevaa koulutusta sekä laajennetaan sen tarjontaa taidekorkeakoulujen ja -yliopistojen ohella osaksi myös työvoimahallinnon sekä integraatiota edistävien yhteisöjen ja vammaisjärjestöjen toimintaa.

Yliopistot, OKM, TEM

47. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että huolehditaan siitä, että työvoimahallinnon viranomaiset saavat tarvittavan tietotaidon, esimerkiksi koulutuksen kautta, erityis- ja vähemmistöryhmiin kuuluvien taiteilijoiden ja luovien alojen työntekijöiden valtakunnallisen työllistämisen edistämiseen.

Lisäksi esitetään, että kulttuurialaa esitteleviä tiedotussivustoja käännettäisiin eri kielille ja taiteilijoita ohjattaisiin tämän tiedon äärelle myös työvoimatoimistoista käsin.

TEM, työvoimatoimistot, taiteenalojen tiedotuskeskukset ja muut tiedotustyötä tekevät taide- ja kulttuurialan toimijat, taiteen edistämiskeskus

48. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että taiteen ja kulttuurin osuutta siirtolaisille järjestettävässä kotouttamiskoulutuksessa lisätään.

TEM, OPH

49. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että siirtolaisten ja muiden etnisten vähemmistöjen pääsyä ammatilliseen koulutukseen helpotetaan ja koulutuksen toimintamuotoja kehitetään. Esimerkiksi oppimista tekemisen kautta tulee vahvistaa.

OKM

9 Saavutettavuuden ja moninaisuuden mittaaminen

Suomessa ei ole toistaiseksi ollut juurikaan keinoja mitata taide- ja kulttuuritoiminnan saavutettavuutta ja moninaisuutta. Kulttuuripolitiikan ohjaamisen ja toiminnan kehittämisen kannalta olisi kuitenkin tarpeellista pystyä ainakin pitkällä tähtäimellä tuottamaan vertailukelpoista tausta-aineistoa. Luotettavasti mitattu ja monipuolinen tietoaaines on edellytys taide- ja kulttuuritoiminnan seuraamiselle, arvioimiselle ja kehittämiseksi myös saavutettavuuden ja moninaisuuden osalta.

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden turvaaminen ja moninaisuuden edistäminen edellyttävät usein positiivisia erityistoimenpiteitä, joita voidaan tietyissä olosuhteissa pitää julkisen vallan velvollisuuksina. Tosiasiallisen tasa-arvon saavuttamiseksi tehtyjen tilapäisten toimenpiteiden tulee kuitenkin perustua perusoikeusjärjestelmän mukaisesti hyväksyttävään perusteeseen ja niiden tulee olla oikeasuhtaisia. Erityistoimenpiteiden jatkaminen riippuu aina siitä, onko hyväksyttävä peruste yhä olemassa. Näiden perusteiden arvioimiseen ja seurantaan tarvitaan erilaisia tilastollisia menetelmiä.

Tällä hetkellä taide- ja kulttuuritoimintaan liittyvää aineistoa kerätään useista eri lähteistä, mutta saavutettavuuden ja moninaisuuden näkökulmat huomioidaan heikosti niin erilaisissa tilastoissa kuin yleisissä kehittämisen työkaluissa. Tästä syystä saavutettavuuden ja moninaisuuden näkökulmien seuraaminen vuosittaisilla indikaattoreilla ei ole käytännössä ollut mahdollista, eikä tarkasteltavien ilmiöiden monitahoisuudesta johtuen tilanteeseen voida odottaa merkittävää muutosta lähitulevaisuudessa. Työryhmän mielestä tässä vaiheessa oleellista olisi kartuttaa tietoa useilla toiminnan tasoilla hyödyntämällä jo olemassa olevia seurannan välineitä.

Tarkasteltavista käsitteistä saavutettavuus pureutuu kysymykseen, miten helposti erilaiset yleisöt voivat käyttää taide- ja kulttuuripalveluja. Tilojen, esitysten ja toiminnan tulee olla konkreettisesti erilaisten yleisöjen lähestyttävissä, minkä lisäksi kohde on voitava kokea eri lähtökohdista. Konkreettiset luokse pääsemiseen liittyvät kysymykset, kuten esteettömyys ja edulliset pääsymaksut ovat tärkeitä tekijöitä hyvässä saavutettavuudessa ja niiden mittaaminen on myös mahdollista. Vastaavasti kohteen kokemiseen liittyy myös sellaisia tekijöitä, kuten eri aistien hyödyntäminen, akustiikka, valaistus ja tiedon jakaminen eri kielillä, jotka ovat havaittavissa, mutta joihin on hallinnollisesti vaikea kehittää yhteisiä mittaamenetelmiä.

Moninaisuuden käsite on hyödyllinen arvioitaessa taide- ja kulttuuritarjonnan ja -kysynnän monipuolisuutta, mutta sen mittaaminen on kuitenkin erittäin vaativaa ja pääsääntöisesti edellyttää välillisiä menetelmiä. Taide- ja kulttuuritoiminnan moninaisuutta

ja saavutettavuutta voitaisiin lähitulevaisuudessa seurata ja arvioida seuraavaksi esiteltävillä tasoilla.

9.1 Tapoja saavutettavuuden ja moninaisuuden mittaamiseen

Valtakunnalliset seurantatiedot

Taiteen ja kulttuurin alueella valtakunnallisista seurantatiedoista keskeisimpinä pidetään Tilastokeskuksen kokoavaa kulttuuritilastointia ja erityisesti vapaa-aikatutkimusta. Vaikutavuusindikaattorit kulttuuripolitiikan tietopohjan vahvistajina -raportissa (2009) ehdotetaan vapaa-aikatutkimuksen hyödyntämistä siten, että tilaston avulla voitaisiin koota informaatiota erilaisten vähemmistöjen kulttuuritottumuksista.⁷¹ Tämä on kannatettava tavoite. Vain väestötasolla tehdyt tutkimukset mahdollistavat laajat arviot siitä, ketkä kuluttavat taidetta ja kulttuuria ja ketkä jäävät palvelujen ulkopuolelle.

Vapaa-aikatutkimuksen nykyisin käyttämistä indikaattoreista relevantteja moninaisuuden näkökulmasta ovat lähinnä äidinkielen perusteella tehtävät jaottelut taide- ja kulttuuripalvelujen käytössä. Vapaa-aikatutkimuksen ongelmina ovat harva toteuttamisväli ja pienet otoskoot, mitkä vaikeuttavat erityisesti vähemmistöjen tutkimista. Esimerkiksi pienten vammaisryhmien taide- ja kulttuuritottumuksista olisi hyvin vaikea saada tietoa väestötasolla toteutettavien tutkimuksien. Otsokokojen tulisi olla riittävän suuria, jotta edes suurimpien siirtolaisryhmien osallisuudesta taide- ja kulttuuripalveluiden asiakkaina saataisiin luotettavia väestötason tietoja.

Muita opetus- ja kulttuuriministeriön vaikuttavuusindikaattoriselvityksessä mainittuja ja työryhmän kannalta relevantteja indikaattoreita ovat taiteilijaeläkettä saavien ja taideammattin harjoittajien määrään liittyvät demografiset tiedot sekä myönnettyjen ja haettujen apurahojen vertailusta saatavat tiedot, joilla voi olla rajallista merkitystä taiteen ja kulttuurin rahoituksen moninaisuuden arvioimisessa. Lisäksi sisäasiainministeriö on kehittämässä syrjinnän seurantajärjestelmää. Työryhmä on kiinnittänyt huomiota tähän työhön ja pitää tärkeänä, että seurantajärjestelmässä huomioitaisiin myös vähemmistöjen taide- ja kulttuuriosallisuuteen sekä taide- ja kulttuurielämän yhdenvertaisuuteen liittyviä teemoja.

Taide- ja kulttuuripalveluilta kerättävät indikaattoritiedot

Taide- ja kulttuuripalveluilta kerättävät indikaattoritiedot vaihtelevat aloittain ja koskevat esimerkiksi vain valtionosuutta saavia taide- ja kulttuurilaitoksia (esimerkiksi Teatteritilasto, Museotilasto, Suomen sinfoniaorkesterit ry:n ja Finland Festivalin tilastot). Tällaisten tilastotietojen yhdistämistä valtionosuusjärjestelmään on esitetty selvitettäväksi.

Taide- ja kulttuuripalveluilta kerättävien tietojen perusteella olisi mahdollista arvioida, miten valtionosuuden piirissä olevat taide- ja kulttuurilaitokset huolehtivat toimintansa saavutettavuudesta ja moninaisuudesta. Käytettävien indikaattoreiden on oltava sellaisia, että ne ovat mitattavissa ja luotettavia. Esimerkiksi taide- ja kulttuurilaitosten omat yleisötutkimukset ovat epäyhtenäisiä ja eroavat merkittävästi toisistaan eikä niiden pohjalta ole mahdollista koota koko kenttää koskevaa informaatiota. Tästä syystä on tärkeää, että seurattavat tiedot olisivat helposti kerättäviä, tietosisällöltään luotettavia ja niiden keruu kytkettäisiin jo olemassa oleviin tilastoihin, mikä mahdollistaa kattavimman tietopohjan.

⁷¹ Opetusministeriön julkaisuja 2009:57

Saavutettavuuden kehittämisen kannalta on oleellista tarkistaa taide- ja kulttuuripalveluilta, milloin näiden toimipisteissä on toteutettu esteettömyys- tai saavutettavuuskartoitus tai onko kartoitusta tehty lainkaan. Vaikka kartoituksen tekeminen ei sinänsä kerro mitään tilojen esteettömyydestä tai siitä, onko mahdollisia puutteita parannettu, se kuitenkin viestittää laitoksille, millaisia konkreettisia parannuksia laitosten olisi suotavaa tehdä. Kulttuuripolitiikan tasolla vastausten avulla voitaisiin paikallistaa esimerkiksi alueellisia tai kulttuurisektoreihin liittyviä kehittämistarpeita, jolloin saavutettavuusneuvontaa saataisiin suunnattua aktiivisesti kartoittamattomiin taide- ja kulttuurikohteisiin.

Moninaisuuden kehittämisessä keskeinen kysymys on taide- ja kulttuurilaitosten henkilökunnan etninen alkuperä, koska henkilöstön moninaisuudella voidaan olettaa olevan yhteys myös yleisöpohjan moninaisuuteen. Suomen muuttuessa yhä monikulttuurisemmaksi yhteiskunnaksi on tärkeää, ettei yhteiskuntaan jää yksikulttuurisia toimialoja, joiden henkilökunta heijastaa huonosti vallitsevia väestöllisiä olosuhteita. Esimerkiksi Helsingin kaupunki seuraa henkilöstönsä etnistä rakentumista ja myös taide- ja kulttuurilaitoksilta tulisi yhdellä kysymyksellä selvittää, kuuluuko laitoksen henkilökuntaan siirtolaistaustaisia eli ns. uusiin kulttuurivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä. Tilastollisen arvioinnin perustana voi toimia esimerkiksi työntekijöiden äidinkieli. Kun se on muu kuin suomi, ruotsi tai saame voidaan olettaa kyseessä olevan uuteen kulttuurivähemmistöön kuuluvan henkilön. Nykytilanteessa tällä saavutetaan riittävä tilastollinen tarkkuus. Henkilöstön etnistä rakentumista voidaan arvioida esimerkiksi henkilötyövuosien määrästä yhden desimaalin tarkkuudella. Kun tällainen seuranta aloitetaan nyt, on taide- ja kulttuurialan monikulttuurisuuskehityksen seuraaminen vuositasolla ylipäätään mahdollista.

Erillisselvitykset

Moninaisuuden ja saavutettavuuden seurannassa keskeisenä ongelmana on käsitteiden monimutkaisuus ja vaikea mitattavuus. Vuosittaisia indikaattoritietoja voidaan koota vain rajallisesti, niiden hyöty jää helposti vähäiseksi ja mittareista voi tulla keinotekoisia. Saavutettavuuden ja moninaisuuden kehittämisessä laadullisten tutkimusten merkitys korostuu. Tilastotietoja tärkeämpää tukea päätöksenteolle saadaan toteuttamalla erilaisia erillisselvityksiä ja tutkimuksia, joissa tarkastellaan rajattuja kysymyksiä vaihtelevin menetelmin. Hyvin toteutettujen erillistutkimusten avulla voidaan selvittää monia sellaisia ilmiöitä, joilla on todellista merkitystä taide- ja kulttuuritoiminnalle. Ne voivat antaa huomattavasti hyödyllisempää informaatiota kuin indikaattorimuotoinen aikasarja ja osoittautua kokonaiskustannuksiltaan myös edullisemmaksi vaihtoehdoksi.

Saavutettavuuden kannalta olisi oleellista selvittää toteutettujen esteettömyys- ja saavutettavuuskartoitusten vaikuttavuutta. Tällaisessa erillisselvityksessä käytäisiin läpi esimerkiksi otantamenetelmällä joukko aiemmin tehtyjä kartoituksia, analysoitaisiin, millaisiin toimenpiteisiin ne ovat johtaneet ja mitä on jäänyt tekemättä sekä arvioitaisiin kartoitusten laatua. Selvityksen tarkoituksena olisi kehittää kartoituksia ja arvioida, kuinka hyödyllisiä ne ovat olleet saavutettavuuden edistämässä. Tällainen selvitys voitaisiin yhdistää myös laajempaan taide- ja kulttuuritiloja koskevaan kokonaisarviointiin.

Taide- ja kulttuuripalveluissa työskentelevien henkilöiden osaaminen on ratkaisevassa roolissa saavutettavuuden ja moninaisuuden kehittämisessä. Millainen on työntekijöiden osaaminen taide- ja kulttuurialalla ja kuinka sitä tulisi kehittää? Erillisselvityksen avulla voitaisiin tarkastella, kuinka taide- ja kulttuurialojen pohja- ja täydennyskoulutuksessa otetaan saavutettavuuden ja moninaisuuden näkökulmat huomioon ja miten alan koulutusta tulisi jatkossa kehittää.

Taiteen sisällöt ovat keskeinen osa moninaisuutta, mutta tarjolla on hyvin vähän relevanttia tietoa siitä, miten esimerkiksi keskeisten taide- ja kulttuurilaitosten tarjonta lopulta heijastaa kulttuurista moninaisuutta. Erillisselvityksen avulla voitaisiin esimerkiksi koota tietoa viimeisen kymmenen vuoden aikana toteutetuista esityksistä, konserteista ja näytelyistä sekä arvioida tältä pohjalta taide- ja kulttuuritarjonnan sisältöjä moninaisuuden näkökulmasta.

Useimpien vähemmistöjen osallistuminen taide- ja kulttuuritarjontaan riippuu muiden tekijöiden ohella taloudellisista esteistä, mutta taide- ja kulttuuripalvelujen hinnoittelu on samalla osa laajempaa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden problematiikkaa. Erillisselvityksen avulla voitaisiin tutkia lippujen hintakehitystä ja yhdistää nämä tiedot kulttuurin kulutukseen liittyvään tilastoaineistoon. Kulttuurin kulutusta ja tulotasoa pidetään yhä keskeisinä tekijöinä yhteiskuntaluokkien muodostumisessa, joten tutkimuksella on laajempaa yhteiskunnallista merkitystä.

Taide- ja kulttuuripalvelut tarjoavat runsaasti sisältöjä verkon välityksellä, mutta verkkojulkaisemisessa ei aina oteta huomioon sivustojen esteettömyyttä. Esteetön tietoyhteiskunta edellyttää kaikkien käytettävissä olevia verkkopalveluja, joihin voi tutustua esimerkiksi ruudunlukijan avulla. Taide- ja kulttuuripalvelujen ylläpitämien verkkosivustojen ja -palvelujen esteettömyyttä voitaisiin kartoittaa erillisselvityksen avulla.

Edellä kuvattujen erillisselvitysten lisäksi olisi tärkeää sisällyttää moninaisuuden ja saavutettavuuden näkökulmia myös muihin selvityksiin ja tutkimuksiin, joita taiteen ja kulttuurin alueella aika ajoin toteutetaan. Yhtenä esimerkkinä tällaisista selvityksistä voi mainita museoiden valtakunnallisen kävijätutkimuksen, joka toteutetaan kymmenen vuoden välein.

Taide- ja kulttuuripalvelujen työkalut

Taide- ja kulttuuripalveluille suunnatut työkalut ovat tärkeitä, vaikka ne eivät tuottaisikaan valtakunnallisesti arvioitavaa indikaattoritietoa. On runsaasti asioita, joiden mittaaminen ei ole mahdollista tai järkevää kaikkien palvelujen osalta, mutta yksittäiset laitokset tarvitsevat välineitä arvioidakseen omaa toimintaansa. On koko joukko asioita, joita kunnianhimoisen taide- ja kulttuurilaitoksen tulisi omasta toiminnastaan ja yleisöstään tietää, vaikka rahoittajat eivät sitä edellyttäisikään. Sen lisäksi, että saavutettavuutta ja moninaisuutta varten luodaan omia työkaluja, pitäisi nämä näkökulmat sisällyttää myös eri toimialojen yleisesti käyttämiin työkaluihin.

Taide- ja kulttuurialoilla on käytössä erilaisia itsearvioinnin työkaluja. Museoiden itsearviointimalli on yksi esimerkki toimivasta työkalusta, jonka avulla museo voi arvioida ja pisteyttää omaa toimintaansa. Malli antaa mahdollisuuden paikantaa museon toiminnan kehittämistarpeita ja käydä kriittistä keskustelua museon tulevaisuudesta. Mallissa on huomioitu saavutettavuuden ja moninaisuuden näkökulmat, mutta niitä tulisi vahvistaa itsearviointimallia kehitettäessä. Vastaavasti muiden alojen kehittämistyökaluihin pitäisi yhtä lailla sisällyttää näitä näkökulmia.

Esteettömyyskartoitus on yksi keskeisimmistä menetelmistä, jonka avulla organisaatiot voivat arvioida saavutettavuuttaan. Invalidiliiton koordinoima ESKEH-projekti (2007–2009) kehitti rakennetun ympäristön esteettömyyden kartoitusmenetelmän, johon kuuluvat kartoituslomakkeet ja -kriteerit sekä opas kartoituksen suorittamiseen. Yhtenäinen esteettömyyden kartoitusmenetelmä luotiin, jotta Suomessa olisi käytössä objektiivinen, yhteismitallinen ja yleisesti hyväksytty menetelmä. Kartoitusmenetelmä toimii tavoiteltavana pohjana esteettömyys- ja saavutettavuuskartoituksille. ESKEH-menetelmä soveltuu

hyvin rakennettujen ympäristöjen esteettömyyskartoituksiin. Saavutettavuuskartoituksissa menetelmä toimii hyvänä pohjana, mutta ei ulotu kaikille saavutettavuuden alueille. ESKEH-kartoitusmenetelmän asemaa taide- ja kulttuurialalla tehtävien kartoitusten pohjana tulisi vahvistaa.

Taide- ja kulttuurilaitoksen saavutettavuudesta viestiminen on tärkeä osa toiminnan kehittämistä. Vaikka taide- tai kulttuurikohde olisi fyysisesti esteetön, tästä ei aina osata kertoa tai mahdollisia puutteita listata. Avainasemassa ovat esteettömyyttä kuvaavat standardisoidut symbolit ja niiden vakiinnuttaminen osaksi taide- ja kulttuurilaitosten päivittäistä viestintää.

Sekä moninaisuuden että saavutettavuuden kysymykset liittyvät usein hyvään yleisöpalveluun. Taide- ja kulttuuripalvelut tarvitsevat apua yleisötutkimusten tekemisessä, jotta yleisöltä saataisiin hyödynnettävää palautetta ja toimintaa voitaisiin kehittää yleisön tarpeisiin vastaten. Tähän tarkoitukseen on olemassa koko joukko perinteisiä yleisötutkimuksia, mutta myös lukuisia uudempia ja kevyitä menetelmiä, joiden avulla voidaan koota tietoa yleisöjen erilaisista tarpeista.

Esteettömien verkkopalvelujen toteuttamiseen on olemassa erilaisia työkaluja ja tarkistuslistoja. Tällaisia ovat muun muassa W3C:n erilaiset tarkistuslistat ja Näkövammaisten keskusliiton suositukset verkkopalveluiden testauksesta erityisryhmät huomioiden. Myös valtionvarainministeriön julkaisema Laatus verkko -ohjeistus ottaa verkkopalvelujen esteettömyyden huomioon. Näiden työkalujen käyttöä tulisi vahvistaa taide- ja kulttuurialoilla.

9.2 Indikaattorien jatkokehitys

Erilaisten mittareiden yhteiskunnallinen merkitys on voimistunut viime vuosina ja myös työryhmän tehtävänanto sisälsi saavutettavuuden mittaamiseen soveltuvien indikaattorien kehittämisen. Kaikki organisaatiot tarvitsevat mittareita voidakseen kehittää omaa toimintaansa. Johtaminen edellyttää sekä tavoitteita että seuranta, johon puolestaan tarvitaan mittareita. Vastaavasti päätöksentekijät tarvitsevat yhä enemmän tausta-aineistoa, mikä edellyttää mittaamista. Voikin sanoa, että sitä mitä ei pystytä mittaamaan, on nykyään yhä vaikeampi johtaa tai rahoittaa.

Indikaattoria pidetään yleensä osoittimena, ilmaisimena tai hälyttimena, joka näyttää muutosta asiantilassa. Vaikuttavuusindikaattorit kulttuuripolitiikan tietopohjan vahvistajina -raportin mukaan indikaattori tiivistää kasvavan tietotulvan helpommin hallittavaan ja ymmärrettävään muotoon. Oleellista indikaattoreissa on vertailtavuus; mittaustuloksia tarvitaan usein, esimerkiksi vuosittain.

Mittaamiseen liittyy kuitenkin useita avoimia kysymyksiä. Ensinnäkin indikaattoreiden on oltava relevantteja ja todella kuvattava seurattavaa ilmiötä. Niiden on oltava valideja eli mitattava sitä, mitä on tarkoitus mitata. Vastaavasti indikaattoreiden on oltava myös tilastollisesti luotettavia. Lisäksi hyvää indikaattoria voidaan käyttää myös tavoitteenasettelussa. Lisäksi ymmärrettävyys, yksinkertaisuus ja alhaiset mittauskustannukset ovat toivottavia ominaisuuksia. Kaikki nämä tekijät vaikeuttavat saavutettavuus- ja moninaisuusindikaattorin rakentamista ratkaisevasti.

Indikaattorityön tärkeydestä huolimatta työryhmä ei käytännössä onnistunut työnsä tuloksena kehittämään saavutettavuutta ja moninaisuutta kokonaisvaltaisesti tarkastelevia indikaattoreita. Toisaalta voidaan katsoa, ettei indikaattoreiden luominen olisi luultavasti onnistunut perusteellisemmankaan tutkimustyön tuloksena. Saavutettavuuden käsite

osoittautui ilman moninaisuuden näkökulmiakin liian monimutkaiseksi ilmiöksi, jotta sitä voisi kattavasti kvantifioida ja vertailla. Näistä syistä johtuen työryhmä päätyi edellä kuvattuun esitykseen erilaisista seuranta- ja tiedonkeruuta edistävästä toimenpiteistä neljällä seurannan tasolla.

Moninaisuuden osalta työryhmässä keskusteltiin useaan otteeseen etnisen alkuperän – selvittämistä osana kulttuurin saavutettavuuden arviointia. Käytännössä siirtolaisten taide- ja kulttuuritarpeiden hahmottaminen on vaikeaa, jos yleisön etnistä alkuperää ei voida eritellä. Tässä suhteessa Suomessa ollaan hieman erilaisessa asemassa kuin maissa, joihin siirtomaaperinteestä johtuen on tullut siirtolaisia jo vuosisatojen ajan ja joissa useiden siirtolaistaustaisten henkilöiden äidinkieli on sama kuin valtaväestöllä. Äidinkielen merkitys tilastoinnin pohjana tulee meilläkin vähenemään, koska toisen ja kolmannen polven siirtolaisilla äidinkieli voi ns. seka-avioliittojen ja kotoutumisen myötä vaihtua suomen tai ruotsin kieleen, vaikka kulttuurinen tausta säilyisi valtaväestöstä poikkeavana. Vastaavasti vanhojen vähemmistöjen kohdalla kieli ei ole aina oleellisin erottava tekijä ja uusissa kulttuurivähemmistöissä on kielen rinnalla muitakin tekijöitä.

Äidinkielen perusteella tehtävä jaottelu vastaa Suomessa pääosin tarkoitustaan niin kauan, kun sen avulla erotellaan ryhmiä vain karkealla tasolla. Lähitulevaisuudessa tämän menettelyn puutteet tulevat kuitenkin esiin. Tästä syystä niin siirtolaisten kuin vanhojen vähemmistöjen yhdenvertaisuuteen ja syrjintään liittyviä asioita käsittelevien ministeriöiden tulisi yhteistyössä pohtia etnisen alkuperän selvittämisen käyttöönottoa Suomessa. Taustaselvityksistä ja työryhmän saamista lausunnoista ilmenee, että asiaan liittyy kuitenkin runsaasti erilaisia oikeudellisia ja muita näkökulmia, joiden selvittäminen ei sisällynyt työryhmän toimeksiantoon.

Työryhmä arvioi alustavasti kuitenkin, että indikaattorien jatkokehittelylle ei ole estettä. Suomen lainsäädäntö ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset mahdollistavat positiivisen erityiskohtelun tietyin edellytyksin. Positiivisen erityiskohtelun kohdentaminen saattaa edellyttää tilastotietojen keräämistä siten, että tilastotieto on jaoteltu kansallisuuden, kansallisen tai etnisen alkuperän, kielen tai uskonnon mukaan. Tilastoiminen on toteutettava niin, että kunnioitetaan luottamuksellisuutta, suostumusta ja ihmisten vapaaehtoiseen tahtoon perustuvaa identifioitumista johonkin ryhmään.

Euroopan neuvoston rasismien ja suvaitsemattomuuden vastaisen toimikunnan (ECRI) mukaan haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien syrjinnän vastaisessa työssä maiden hallitusten tulisi seurata ryhmien tilannetta tarkasti, jotta niihin kohdistuvan syrjinnän määrästä voidaan pysyä selvillä sekä selvittää, millä elämän alueilla syrjintää ilmenee. Etniseen jaotteluun perustuvan tiedon kerääminen on ECRI:n mukaan hyödyllinen väline järkevien toimintalinjojen kehittämisessä syrjinnän eliminoimiseksi ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien edistämiseksi. Näin saadaan tietoa vähemmistöryhmien tilanteesta, minkä pohjalta voidaan harjoittaa sosiaalipolitiikkaa ja arvioida sen vaikutuksia ja tehokkuutta. Indikaattoreita on siten mahdollista kehittää niin, että niillä saataisiin esiin taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden parantamiseksi tarvittavaa tietoa moninaisuuden kannalta.

Sisäasiainministeriössä on aloitettu indikaattorien kehittäminen syrjinnän seurantajärjestelmän luomiseksi. Myös valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittiseen toimintaohjelmaan liitettiin ihmisoikeustilannetta yhteiskunnassa kuvaavien indikaattorien kehittäminen. Taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta ja moninaisuutta kuvaavien indikaattorien kehittäminen nivoutuu luontevaksi osaksi tätä alkamassa olevaa laajempaa kehitystyötä. Taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta ja moninaisuutta kuvaavien indikaattorien jatkokehittely tulisi toteuttaa opetus- ja kulttuuriministeriön toimesta yhteistyössä sisäasiainministeriön ja oikeusministeriön kanssa.

9.3 Työryhmän esittämät toimenpide-ehdotukset

50. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että Tilastokeskuksen toteuttaman vapaa-aikatutkimuksen otoskokoja laajennetaan siten, että tutkimus mahdollistaa siirtolaisryhmien taide- ja kulttuuritottumusten tarkastelun väestötasolla.

Tilastokeskus, OKM

51. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että taide- ja kulttuuripalveluilta vuosittain kerättäviä tilastoja täydennetään yhdellä saavutettavuuteen ja yhdellä moninaisuuteen liittyvällä kysymyksellä. Palveluilta tulisi kysyä, milloin niiden tiloissa on toteutettu esteettömyys- tai saavutettavuuskartoitus tai onko kartoitusta tehty lainkaan. Lisäksi palveluilta tulisi kysyä, kuinka monta henkilötyövuotta siirtolaistaustaiset henkilöt ovat työskennelleet organisaation palveluksessa ja minkä tyyppistä työ on ollut.

OKM

52. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että opetus- ja kulttuuriministeriö selvittää tulevina vuosina taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden ja moninaisuuden toteutumista erillisselvityksin. Keskeisiä selvitettäviä teemoja ovat esteettömyys- ja saavutettavuuskartoitusten vaikuttavuus, taide- ja kulttuurialan työntekijöiden osaaminen saavutettavuus- ja moninaisuuskysymyksissä, keskeisten taide- ja kulttuurilaitosten tarjonnan moninaisuus, taide- ja kulttuuripalvelujen hintakehitys taloudellisen saavutettavuuden näkökulmasta sekä taide- ja kulttuuripalvelujen verkkopalvelujen esteettömyys.

OKM, Kulttuuria kaikille -palvelu

53. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että taide- ja kulttuuripalveluja kannustetaan toteuttamaan esteettömyys- ja saavutettavuuskartoituksia hyödyntämällä ESKEH-kartoitusmenetelmää.

Taide- ja kulttuurilaitokset, Kulttuuria kaikille -palvelu

54. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että taide- ja kulttuurialan toimijoiden itsearvioinnin työkaluja kehitetään ja sisällytetään niihin saavutettavuuden ja moninaisuuden näkökulmia.

Taide- ja kulttuurilaitokset, Kulttuuria kaikille -palvelu

55. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että ministeriöt (esim. OM, SM, OKM, TEM, STM) perustavat saavutettavuutta ja muun muassa moninaisuutta kokonaisvaltaisesti tarkastelevien indikaattorien tarkempaa selvittämistä varten poikkihallinnollisen työryhmän, jonka tulisi laatia alustavat linjaukset menettelyiksi, joilla voidaan asianmukaisesti arvioida eri yhteyksissä henkilöiden etnistä alkuperää tilastollisin ja muin tarvittavin menetelmin.

OM, SM, OKM, TEM, STM

56. Toimenpide-ehdotus

Työryhmä esittää, että apurahapolitiikassa huomioidaan myös kulttuurinen moninaisuus. Tavoitteen toteutumisen seuraamiseksi määrärahojen jakautumisen seuranta olisi kehitettävä esim. kieleen tai syntymäpaikkaan perustuen. Kieltä tulisi olla mahdollisuus tarkentaa muu -vaihtoehdon yhteydessä.

Valtion taidetoimikunnat, alueelliset taidetoimikunnat, taiteen edistämiskeskus, OKM

10 Yhteenveto

Työryhmän toimeksianto liittyi taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseen. Saavutettavuuden rinnalle nousi kysymys moninaisuudesta. Kulttuuristen oikeuksien perustaksi nähtiin oman kielen ja kulttuurin ylläpitäminen ja kehittäminen. Nämä ovat kaikki sekä ihmisoikeuskysymyksiä että sosiaaliseen koheesioon liittyviä tekijöitä.

Saavutettavuuden edistäminen ja kulttuuristen oikeuksien toteutuminen vaatii yhteiskunnan eri sektoreiden toimia, joista työryhmä teki toimenpide-esityksiä. Työtä tulee jatkossa tehdä läheisessä eri sektoreiden keskinäisessä yhteistyössä. Saavutettavuus ja moninaisuus tulee huomioida kaikessa taide- ja kulttuuripalveluiden kehittämisessä sekä taiteen ja kulttuurin tukijärjestelmissä niin valtion- kuin aluehallinnon tasolla.

Tähän mennessä toteutetut saavutettavuutta ja moninaisuutta edistävät toimenpiteet ovat olleet oikeansuuntaisia, mutta riittämättömiä. Niitä ei myöskään ole kohdennettu tarpeeksi selkeästi kaikkia vähemmistöryhmiä koskeviksi. Erilaisten ryhmien kysymyksiin syventyminen tarkoittaa yhteistyötä ryhmien kanssa. Tähän liittyy myös kysymys edustellisuudesta. Lisäksi tarvitaan tutkimustietoa toiminnan suunnittelun ja vaikuttavuuden mittaamisen pohjaksi.

Suomen monista kulttuureista erityisen uhanalaisessa tilanteessa on saamelaiskulttuuri ja -kielet. Niiden säilymisen edellytykset vaativat usean eri hallinnonalan yhteistoimia ja poliittista päätöksentekoa niin kansallisella kuin kansainvälisellä tasolla. Perinteisten elinkeinojen tarkastelu osana aineetonta kulttuuriperintöä sekä alueiden kulttuurisen elinvoimaisuuden turvaaminen edistää kulttuuristen oikeuksien toteutumista. Perinteinen romanitaidet ja romanikieli vaativat myös tukea säilyäkseen. Siirtolaisten osalta keskeinen kysymys liittyy yleisesti kotoutumisen tavoitteisiin ja kaksisuuntaisen prosessin tukemiseen.

Taide- ja kulttuuripalvelujen esteettömyyden ja saavutettavuuden toteutumiseen vammaisten ihmisten kohdalla on syytä jatkossakin kiinnittää huomiota. Erityisen tärkeää on palvelujen esteettömyydestä ja saavutettavuudesta tiedottaminen. Tärkeää on lisäksi mahdollistaa toimintarajoitteisten ja muiden erilaista tukea tarvitsevien henkilöiden yhdenvertaiset mahdollisuudet taide- ja kulttuurialan koulutukseen ja työllistymiseen. Nykyisellään tukea ei ole riittävästi saatavissa. Edistämällä alalle kouluttautumista ja työllistymistä edistetään vähemmistökulttuurien parempaa esille pääsyä yhteiskunnassa.

Työryhmän mielestä yhdenvertaisuus ei erityis- ja vähemmistöryhmien osalta toteudu tarvittavissa määrin taide- ja kulttuurialalla ja siksi erityisjärjestelyt ovat tarpeen. Erityisjärjestelyt on kuitenkin järjestettävä siten, ettei niiden seurauksena synny toisistaan erillisiä taide- ja kulttuurikenttiä. Kun aikaansaadaan tilanne, jossa väestön moninaisuus on edustettuna kaikissa yhteiskunnallisissa elimissä, tulee erityisjärjestelyjen olemassaolo tarpeelliseksi. Työryhmä katsoo, että tilanteen saavuttaminen taide- ja kulttuurialalla edellyttää vielä nykyisin erityis- ja vähemmistöryhmien positiivista erityiskohtelua.

Antamalla ihmisten moninaisuuden asemoitua taide- ja kulttuurialan kouluissa, työpaikoilla ja hallintorakenteissa voidaan Suomeen luoda moninaisuuden tunnistavaa ja moneen suuntaan vuorovaikutuksellista taide- ja kulttuurielämää.

Lähteet

- Arktisen alueen ilmastomuutosraportti. 2004. Arctic Climate Impact Assessment ACIA
- Arts Council England. 2010. Race equality scheme 2009–2011.
http://www.artscouncil.org.uk/publication_archive/race-equality-scheme
- Arts Council England: Application form 2
- Berkes, Fikret. 1999. Sacred Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management. Philadelphia: Taylor & Francis.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle Taiteen edistämiskeskusta koskevaksi lainsäädännöksi. Luonnos 29.2.2012
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi Taiteen edistämiskeskuksesta 31.5.2012
- Hakulinen, Juha. 2010. Mestari, kisälli, oppipoika - Hiljainen tieto vallankäytön välineenä. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Hitaasti, mutta varmasti? Saavutettavuuden edistyminen yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa 2000-luvulla. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:10, Helsinki.
- Kiili, Johanna & Pollari, Kirsi. 2012. "Hei, kato mua!" Vuorovaikutus ja hyvinvointi kuurojen ja huonokuuloisten lasten elämässä. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2012, Helsinki.
- Korpinen, Eira (toim.). 2010. Eläköön kyläkoulu! Helsinki: PS-kustannus.
- Kulttuuria kaikille. Esitys vammaiskulttuurin ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseksi. Opetusministeriön työryhmien muistioita 30:2002, Helsinki.
- Kulttuuria kaikille -palvelu. 2011. Kulttuurifestivaalien ja -tapahtumien saavutettavuus. Keväällä 2011 toteutetun kyselyn tulokset. Kulttuuria kaikille -palvelun verkkojulkaisuja 3:2011. Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS. Valtion taidemuseo.
- Kulttuuripolitiikan strategia 2020. Opetusministeriön julkaisuja 2009:12, Helsinki.
- Kähkönen, Kirsi. 2012. Vammaisten ihmisten kokemukset taide- ja kulttuuripalvelujen käyttäjinä. Kyselyyn ja haastatteluihin perustuva selvitys vuonna 2011. Kulttuuria kaikille -palvelun verkkojulkaisuja 1:2012. Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS. Valtion taidemuseo.
- Käsin, sävelin, sanoin ja kuvin - Saamelaiset taiteilijat Suomessa. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja n:o 38, 2011, Helsinki.
- Lammi, Anelma & Protassova, Ekaterina. 2012. Suomen venäjänkieliset kulttuuripalveluiden käyttäjinä ja tuottajina. Helsinki: Venäjän ja Itä-Euroopan Instituutti.
- Luova kasvu ja taiteilijan toimeentulo. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:6, Helsinki.

- Maahanmuuttajien ammatillisen peruskoulutuksen tila lukuvuonna 2009–2010. Koulutuksen seurantaraportti 2011:3, Opetushallitus, Helsinki.
- Maahanmuuttajaväestön asema opetusministeriön tehtäväalueilla. Opetusministeriön politiikka-analyysyjä 2009:3, Helsinki.
- Nuttall, Mark. 2002. Transformations in Human and Natural Systems. Washington DC: Island Press.
- Onnismaa, J. 2008. Hiljainen tieto kulttuurien rakenteissa: kollektiivinen muistaminen ja muistamattomuus. Teoksessa A. Toom, J. Onnismaa & A. Kajanto (toim.). Hiljainen tieto: tietämistä, toimimista, taitavuutta. Aikuiskasvatuksen 47. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura, s. 83-102.
- Opetusministeriön maahanmuuttopoliittiset linjaukset 2009. Opetusministeriön julkaisuja 2009:48, Helsinki.
- Opetusministeriön maahanmuuttopoliittiset linjaukset. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:7, Helsinki.
- Opetusministeriön strategia 2015. Opetusministeriön julkaisuja 2003:11, Helsinki.
- Purhonen, Sanni. 2012. Esiselvitys: taide- ja kulttuurialojen opiskelun esteettömyys ja saavutettavuus. Kynnys ry.
- Reilu kulttuuri? Kulttuuripoliittikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet. Opetusministeriön julkaisuja 2006:50, Helsinki.
- Romanikielen kielipoliittinen ohjelma. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 156, 2009, Helsinki.
- Saloviita, Timo. 2011. Inklusio eli "osallistava kasvatus". <http://users.jyu.fi/~saloviit/tutkimus/inclusion.html>
- Saukkonen, Pasi. 2011. Selvitys Kulttuuria kaikille -palvelun hallintojärjestelyjen uudistamisesta. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore.
- Saukkonen, Pasi. 2010. Kotouttaminen ja kulttuuripoliittikka – Tutkimus maahanmuutosta ja monikulttuurisuudesta suomalaisella taiteen ja kulttuurin kentällä. Cuporen julkaisuja 19/2010. Helsinki: Yliopistopaino
- Saukkonen, Pasi & Ruusuvirta, Minna & Joronen, Tuula. 2007. "Tulossa on jotain juttuja"- kyselytutkimus pääkaupunkiseudun taide- ja kulttuuritoimijoiden suhteesta maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen. Cuporen verkkojulkaisuja 2/2007.
- Selvitysmies Pasi Järvisen raportti tieteen ja taiteen tekijöiden työttömyysturvan parantamisen edellytyksistä. Työministeriö 507/010/2007, Helsinki.
- Siirtolaisparlamentin tuki ry. 2011. Selvitys maahanmuuttajien edustuksellisuudesta Suomen kulttuuripoliitikassa ja taide- ja kulttuurikentän päätöksenteossa. Julkaisematon.
- Suomen arktinen strategia. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 7/2010, Helsinki.
- Suomen romanipoliittinen ohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:48, Helsinki.
- Taide tarjolle, kulttuuri kaikille. Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi. Opetusministeriön julkaisuja 2004:29, Helsinki.
- Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus. Opetusministeriön toimenpideohjelma 2006–2010. Opetusministeriön julkaisuja 2006:6, Helsinki.
- Tilastokeskus: Vieraskielisten osuus Suomen väestöstä vuonna 2010 -taulukko.
- Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7, Helsinki.
- Toivanen, Reetta. 2012. Romanian osallisuus ja osallistuminen kulttuuritoimintaan Suomessa. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.

- Tuglas-seura. 2011. Vironkielisten maahanmuuttajien osallistuminen kulttuuri- ja yhdistyselämään. Helsinki.
- Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010-2015. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 2010:4, Helsinki.
- Valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta. Opetusministeriön julkaisu 2003:20, Helsinki.
- Valtioneuvoston selonteko kulttuurin tulevaisuudesta. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2011:8, Helsinki.
- Valtioneuvoston selonteko kotouttamislain toimeenpanosta (VNS 4/2008 vp)
- Valtioneuvoston periaatepäätös valtion kotouttamisohjelmaksi vuosille 2012–2015

Suulliset lähteet

- Anaya, James. 2008. International Expert Seminar of the Saami Culture Heritage Week, Rovaniemi 27–28.10.2008
- Trask, Mililani. 2008. International Expert Seminar of the Saami Culture Heritage Week, Rovaniemi 27–28.10.2008

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä -sarjassa vuonna 2014 ilmestyneet

- 1 Suomen elokuvasäätiön tukitoiminta:
hallintotapa, tavoitteet, tuloksellisuus
- 2 Hyvän virkakielen toimintaohjelma
- 3 Klart myndighetspråk – ett handlingsprogram
- 4 Selvitys eduskunnan sivistysvaliokunnalle esi- ja perusopetuksen opetusryhmien nykytilasta
- 5 Kielitaidon määrittäminen sekä kielitaidon ja EU/ETA-alueen ulkopuolella hankitun koulutuksen täydentäminen terveysalalla
- 6 Ehdotus lastenkulttuuripoliittiseksi ohjelmaksi
- 7 Vahvemmat kannusteet koulutuksen ja tutkimuksen laadun vahvistamiselle.
Ehdotus yliopistojen rahoitusmallin tarkistamiseksi vuodesta 2015 alkaen
- 8 Selvitys urheilun eettisten kysymysten hallinnoinnista Suomessa
- 11 Kohti varhaiskasvatustalakeia. Varhaiskasvatusta koskevan lainsäädännön uudistamistyöryhmän esitykset
- 12 Varhaiskasvatuksen historia, nykytila ja kehittämisen suuntalinjat. Tausta-aineisto varhaiskasvatusta koskevaa lainsäädäntöä valmistelevan työryhmän tueksi
- 13 Vaikuta varhaiskasvatukseen. Lasten ja vanhempien kuuleminen osana varhaiskasvatuksen lainsäädäntöprosessia
- 14 Esitys uudesta liikuntalaista

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Undervisnings- och kulturministeriet

Ministry of Education and Culture

Ministère de l'Éducation et de la culture

ISBN 978-952-263-278-4 (PDF)

ISSN-L 1799-0327

ISSN 1799-0335 (PDF)